

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ

AB SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AVRUPA SİYASAL BÜTÜNLEŞMESİ SÜRECİNDE
AVRUPA BİRLİĞİ – KOSOVA İLİŞKİLERİ:
YENİ İŞLEVSELÇİ BİR DEĞERLENDİRME

Yüksek Lisans Tezi

ÖZER BİNİCİ

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ

AB SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AVRUPA SİYASAL BÜTÜNLEŞMESİ SÜRECİNDE
AVRUPA BİRLİĞİ – KOSOVA İLİŞKİLERİ:
YENİ İŞLEVSELÇİ BİR DEĞERLENDİRME

Yüksek Lisans Tezi

ÖZER BİNİCİ

Danışman: DOÇ. DR. ARMAĞAN EMRE ÇAKIR

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Enstitümüz AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Türkçe / İngilizce Yüksek Lisans Programı öğrencisi Özer Binici'nin "**AVRUPA SİYASAL BÜTÜNLEŞMESİ SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ-KOSAVA İLİSKİLERİ:YENİ İŞLEVSELÇİ BİR DEĞERLENDİRME**" konulu tez çalışması...11.8.2016... tarihinde yapılan tez savunma sınavında aşağıda isimleri yazılı jüri üyeleri tarafından **OYBİRLİĞİ** OYÇOKLUĞU ile BAŞARILI bulunmuştur.

Onaylayan:

Doç. Dr. Armağan E.ÇAKIR

Danışman

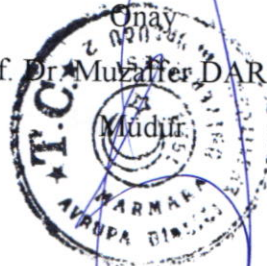
Doç. Dr. Catherina MACMILLAN

Jüri Üyesi

Yrd.Doç. Dr. Nedime A.ŞİRİN ÖNER

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Muzaffer DARTAN

25.08.2016..Tarih ve 2016/19.. Sayılı Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
2. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNİN SİYASAL KURAMLARI	
LİTERATÜRÜNDE YENİ İŞLEVSELÇİLİK	5
2.1. Yeni İşlevselciliğin Düşünsel Kökenleri.....	5
2.1.1. Federalizm.....	6
2.1.2. İşlevselcilik	9
2.1.3. İşlemselcilik	11
2.1.4. Topluluk Metodu.....	12
2.2. Yeni İşlevselciliğin Temel Varsayımları	14
2.3. Erken Dönemde Yeni İşlevselciliğe Yönelik Eleştiriler	19
2.3.1. Görgül Eleştiriler.....	19
2.3.2. Kuramsal Eleştiriler: Yeni İşlevselciliğe Karşı Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımının Geliştirilmesi	20
2.4. Erken Dönemde Yeni İşlevselciliği Geliştirme Çabaları	22
2.5. Günümüz Avrupa Bütünleşmesi Kuramları Literatüründe Yeni İşlevselcilik	24
2.5.1. Schmitter ve Yeni - Yeni İşlevselcilik	27
2.5.2. Niemann ve Yenilenmiş Yeni İşlevselci Kuramsal Çerçeve	27
2.5.2.1. İşlevsel Yayılma.....	30
2.5.2.2. Harici (Exogenous) Yayılma	30
2.5.2.3. Politik Yayılma	31
2.5.2.4. Sosyal Yayılma	32
2.5.2.5. Kolaylaştırılmış Yayılma	33
2.5.2.6. Karşıt Güçler	34
2.5.3. Schmitter ve Niemann'ın Karşılaştırması	37
2.5.4. Sonuç.....	39
3. YENİ İŞLEVSELÇİLİK İŞIĞINDA AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEMESİ:	
KOSOVA ÖRNEĞİ	40
3.1. Yeni İşlevselcilik Işığında Avrupa Birliği'nde Genişleme Olgusu	40
3.1.1. İşlevsel Yayılma.....	44
3.1.2. Harici Yayılma.....	46

3.1.2.1. Üçüncü Ülkelerin Avrupa Birliği Politikaları.....	46
3.1.2.2. Dışsal Gelişmelerin Genişleme Sürecinde Yarattığı Etkiler.....	48
3.1.3. Politik Yayılma	50
3.1.4. Sosyal Yayılma	51
3.1.5. Kolaylaştırılmış Yayılma	53
3.2. Yeni İşlevselci Bir Değerlendirme: Avrupa Siyasal Bütünleşmesi Sürecinde Avrupa Birliği-Kosova İlişkileri	54
3.2.1. Yugoslavya'nın Parçalanmasına Giden Süreç	54
3.2.2. Avrupa Birliği'nin Yugoslavya Krizi Dönemindeki Politikası.....	56
3.2.3. Avrupa Birliği'nin Kosova Krizi Dönemindeki Politikası	57
3.2.4. Kosova Krizi Sonrasında Avrupa Birliği-Kosova İlişkileri.....	60
3.2.5. Kosova'nın Bağımsızlık İlanı Sonrası Avrupa Birliği-Kosova İlişkileri..	63
3.2.6. Yeni İşlevselci Bir Değerlendirme.....	67
3.2.6.1. Harici Yayılma Baskılarının Rolü	68
3.2.6.2. Kolaylaştırılmış Yayılma: Komisyon'un ve Yüksek Temsilci'nin Rolü.....	69
3.2.6.3. Elit Sosyalleşmesi: Politik ve Sosyal Yayılma	71
3.3. Sonuç.....	73
4. SONUÇ	75
KAYNAKÇA.....	80

ÖZET

Doksanlı yılların başından itibaren Avrupa Bütünleşmesi dinamiklerinde yaşanan gelişmeler, bu alana ilişkin kuramsal çalışmaların yeniden canlanmasına ve önem kazanmasına zemin hazırlarken, Avrupa Bütünleşmesi'ne yönelik Siyasal Kuramlar literatürünün ilk örneği olan Yeni İşlevselcilik de bu dönemden itibaren farklı akademisyenler tarafından yeniden canlandırılmıştır. Güncel dönemde kuramı çalışan yazarlar, öncelikle 'derinleşme' konusuna odaklanırken, bu dönemden itibaren coğrafi 'genişleme' olgusuna yönelik kuramsal çalışmalar da hem Avrupa Birliği'nin kurumsal gelişimi hem de Uluslararası İlişkiler içerisindeki Avrupa açısından önemli çalışma alanlarından biri haline gelmiştir. Yeni İşlevselcilik, ortaya çıktığı ilk dönemde Avrupa Bütünleşmesi'nin iç dinamiklerine odaklanmış, bu nedenle bütünleşmenin dışsal boyutlarından biri olarak karşımıza çıkan coğrafi genişleme olgusu, literatürde Yeni İşlevselcilik açısından her dönemde açıklanması güç bir olgu olarak yer edinmiştir. Yeni İşlevselciliğin kuramsal dağarcığının genişletildiği Haas sonrası dönemde de kurama yönelik bu kanı genel olarak değişmemiştir. Ancak son dönemde ortaya konan kuramsal çalışmalar, coğrafi genişleme olgusunun farklı boyutlarına odaklanarak Yeni İşlevselci değerlendirmeler sunmuşlar, bu durum Yeni İşlevselcilik ve coğrafi genişleme arasındaki ilişkinin değerlendirilmesini ilgi çekici bir araştırma konusu haline getirmiştir. Bu tez çalışması, Yeni İşlevselciliğin ve Haas sonrası dönemde kuramı yenileyen çalışmaların temel varsayımları ışığında, Yeni İşlevselciliğin coğrafi genişleme olgusunu kavramsallaştırma gücünü değerlendirmekte ve literatürdeki genel kanının aksine, Yeni İşlevselciliğin coğrafi genişleme olgusuna yönelik kuramsal araştırmalarda kullanışlı bir algı sağladığını savunmaktadır. Bu noktadan hareketle, çalışmanın devamında coğrafi genişleme olgusuna yönelik kuramsal çalışmalar literatürüne, Avrupa Birliği – Kosova ilişkilerini ele alan bir vaka değerlendirmesi sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Yeni İşlevselcilik, Genişleme, Avrupa Birliği – Kosova ilişkileri, Avrupa Bütünleşmesi, Teori

ABSTRACT

Since the beginning of the 1990s, while the developments on the dynamics of European Integration have been preparing ground for the revival of the theoretical studies on this field and bringing it into prominence, Neofunctionalism, which is the first example of European Integration theories, has been reformulated by different scholars. While scholars are currently working on Neofunctionalism, focusing primarily on ‘deepening’, starting from this period, theoretical work on ‘enlargement’ has also become an important research area both for institutional development of the European Union and Europe in discipline of International Relations. Neofunctionalism had mostly focused on the internal dynamics of the European Integration at the beginning of its emergence, therefore, ‘enlargement’ which has appeared as an external dimension of European Integration, has remained as a problematic phenomenon for Neofunctionalism. The common belief towards Neofunctionalism has not changed after the period of Haas in which the theoretical repertoire has expanded. However, recent theoretical research on enlargement have enriched Neofunctionalist analysis by focusing on different dimension of enlargement and this research has enabled the evaluation of relation between Neofunctionalism and enlargement to be more interesting. This thesis evaluates the power of Neofunctionalism in the conceptualization of enlargement as a phenomenon in the light of main assumptions of Neofunctionalist theory and reformulates Neofunctionalist assumptions. Despite the common belief in literature, it argues that Neofunctionalism provides a useful perception for theoretical research on enlargement phenomenon. Starting from this point, in this thesis the aim is to contribute to the literature of theoretical studies of enlargement by providing a case evaluation on the European Union – Kosovo relations.

Key Words: Neofunctionalism, Enlargement, European Union – Kosovo Relations, European Integration, Theory

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Niemann'ın Kuramsal Çerçevesi.....	36
Tablo 2: Schmitter ve Niemann'ın Karşılaştırması	38

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Enerji Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
bkz:	bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
EULEX	European Union Rule of Law Mission in Kosovo (Avrupa Birliği Kosova Hukukun Üstünlüğu Misyonu)
EURATOM	The European Atomic Energy Community (Avrupa Atom Enerjisi Antlaşması)
KDBP	Kosova Demokratik Birliği Partisi
KKÖ	Kosova Kurtuluş Örgütü
ODAÜ	Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
PHARE	Pologne-Hongrie Actions pour la Reconversion Economique (Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine Batı Yardımı)
SAA	Stabilisation and Association Agreements (İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları)
SAP	Stabilisation and Association Process (İstikrar ve Ortaklık Süreci)
UNMIK	United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu)

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin politika yapım süreçlerini ve bu süreçlerin somut sonuçlarını açıklamak, 1950'li yıllardan itibaren önemli bir çalışma alanı olmuştur. Bugün Avrupa Birliği olarak adlandırdığımız yapının temelleri 18 Nisan 1951 yılında Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan Paris Antlaşmasıyla atılmıştır. Antlaşmaya taraf olan devletler, savaşın ve sanayinin hammaddeleri kömür ve çelik sektöründeki üretim haklarını, antlaşma dahilinde oluşturulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)'na devretmişlerdir. 1957 yılına gelindiğinde, AKÇT'nin oluşturulmasıyla temelleri atılan Avrupa'daki işbirliği süreci kurucu altı devletin Roma Belediye Sarayı'nda imzaladıkları antlaşmalar ile bir adım daha ileri gitmiştir. Altı devlet kendi aralarında iş gücünün, malların, sermayenin ve hizmetin serbest dolaştığı ortak bir pazarın kurulması hedefiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) antlaşmasını ve nükleer enerjinin barışçıl bir şekilde kullanılmasını amaçlayan Avrupa Atom Enerjisi Antlaşmasını (EURATOM) imzalamıştır.

Dönemin Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler kuramcılarının bir bölümü, bu dönemde ilgilerini Avrupa'da ortaya çıkan işbirliği sürecine yönelterek, bu gelişimin özelliklerini analiz etmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda, bütünleşme (*integration*) sürecinin henüz ilk yıllarında Amerikalı siyaset bilimciler Ernst Haas ve Leon Lindberg tarafından, Avrupa'da başlayan bütünleşme hareketlerini açıklamaya ve onu formüle etmeye çalışan bir kuram olarak 'Yeni İşlevselcilik' (*Neo-Functionalism*) ortaya konmuştur. Avrupa bütünleşmesinde yaşanan gelişmeler, 1960'lı yılların ikinci yarısına kadar Yeni İşlevselciliğin ortaya koyduğu formülasyona benzer bir şekilde gelişim göstermiş, bu durum kuramı Avrupa Bütünleşmesi'nin ilk yıllarında akademik çevreler tarafından popüler hale getirmiştir. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren ise Yeni İşlevselciliğin Avrupa Bütünleşmesi'nin devamına ilişkin açıklama ve öngörüler, bu dönemde ortaya çıkan gelişmeleri açıklama hususunda yetersiz kalmış, bu durum ise kuramın bir dizi görgül ve kuramsal eleştiriye maruz kalmasını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde kuramı çalışan yazarlar, onun eksiklerini giderebilmek adına bir dizi *ad*

hoc ve post hoc yeniden düzenleme çabası içine girmiştir. Yeni İşlevselciliği maruz kaldığı eleştiriler ışığında yeniden düzenlemeye yönelik bu çabalara karşın, Haas 1976, yılına gelindiğinde, kuramın ‘geçerliliğini yitirmiş’ (*obsolete*) olduğunu ilan etmiştir. Bu dönemde gerek Yeni İşlevselcilik gerekse genel olarak bütünleşme kuramları uzun süreli bir sessizliğe gömülmüştür. 1980’lerin ortalarından itibaren Avrupa’da işbirliği dinamiklerinde yaşanan bir dizi gelişme ise bu alana ilişkin çalışmaların yeniden canlanmasına öncülük etmiş, bu dönemde Yeni İşlevselcilik de farklı akademisyenler tarafından yeniden kuramsal bir çerçeve olarak kullanılmaya başlanmıştır.

1990’lı yıllardan itibaren Avrupa Bütünleşmesi dinamiklerinde ekonomik düzlemden siyasi düzleme doğru yaşanan değişim, devletler arasındaki işbirliğinin Avrupa Birliği kurumsal yapısı altında derinleşmesini beraberinde getirmiştir. Bunun yanında, Avrupa Bütünleşmesi coğrafi açıdan önemli bir büyüme yaşamıştır. Bu durum, bütünleşmeye yönelik kuramsal yaklaşımların tekrar cazip hale gelmesine zemin hazırlamıştır. 1990’lı yıllardan itibaren ortaya konan kuramsal çalışmalar öncelikle ‘derinleşme’ konusu üzerine odaklanırlarken, ‘coğrafi genişleme’ konusu da bu yıllardan itibaren hem Avrupa Birliği’nin hem kurumsal gelişimi, hem de Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki Avrupa çalışmaları açısından önemli tartışma konularından biri haline gelmiştir (Schimmelfennig ve Sedelmeier: 2007: 96-97).

‘Avrupa Bütünleşmesi’nin ortaya çıkışına ve “tarihsel gelişimine koşut olarak geliştirilmiş ilk bütünleşme kuramı ve bütünleşme modeli” (Kahraman, 2013: 3) olan Yeni İşlevselciliğe ve kuramın literatürünün genişletildiği Haas sonrası dönemde ortaya konan çalışmalara yönelik genel kanı ise coğrafi genişlemenin Yeni İşlevselcilik açısından her dönemde açıklanması güç bir olgu olduğu yönündedir. Yeni İşlevselcilik ortaya konduğu ilk dönemde Avrupa Bütünleşmesini kapalı bir sistem gibi ele alarak bütünleşmenin iç dinamiklerine odaklanmış ve dışsal boyutunu ihmal etmekle eleştirilmiştir. Bu bağlamda, bütünleşmenin dışsal boyutlarından biri olarak karşımıza çıkan coğrafi genişleme, literatürde Yeni İşlevselcilik açısından açıklanması güç bir olgu olarak yer edinmiştir (Schmitter, 2002: 41-43; Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2007: 96). Ancak son yıllarda ortaya konan kuramsal temelli çalışmalar, Birliğin dışsal boyutu olarak adlandırabileceğimiz katılım öncesi süreç, genişleme ve komşuluk

politikası gibi Avrupa Bütünleşmesi dinamiklerine paralel olarak gelişen bu politika alanlarında Yeni İşlevselciliğin kuramsal açıdan nasıl kullanılabileceğine dair birtakım ipuçları sunmuşlardır.

Bu tez çalışması, Yeni İşlevselciliği ve Haas sonrası dönemde kuramı yenileyen – yeniden ele alan- çalışmaları ve güncel ‘Yeni İşlevselci okul’un temel varsayımlarını kullanarak, Avrupa Birliği’nde ‘coğrafi genişleme’ olgusunu Yeni İşlevselci bir bakış açısı içerisinde değerlendirmekte; aynı zamanda coğrafi genişleme olgusuna yönelik kuramsal çalışmalar literatürüne Yeni İşlevselci bir vaka değerlendirmesi sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, Yeni İşlevselciliğin ortaya çıktığı dönemde ilham aldığı diğer kuramsal çalışmalara, kuramın temel varsayımlarına, görgül başarısızlıklarına, bu başarısızlıklar sonrasında kurama getirilen eleştirilere, o dönemde kuramı yenileme çalışmalarına ve doksanlı yıllardan itibaren Yeni İşlevselciliği yenileyen çalışmalara yer verilmekte; bu yolla Yeni İşlevselciliğin güncel kuramsal literatür içerisindeki konumu ve önemi irdelenmektedir. Böylelikle, aynı zamanda Avrupa Çalışmalarının Türkçe literatüründe¹ oldukça az yer verilen, Yeni İşlevselciliği yenileyen kuramsal yaklaşımların nasıl geliştiği ve içerisinde hangi analiz düzeylerini barındırdığına yönelik bir çalışma oluşturulması hedeflenmektedir. Bu bölüm boyunca benimsenen görüş, geleneksel kuramın eklektik bir yapıya sahip olduğu ve dinamik bir kuram olarak algılanması gerektiği yönündedir. Geleneksel kuramı yenileyen çalışmalar, Yeni İşlevselciliğin kuramsal dağarcığını genişleterek, Avrupa Bütünleşmesi sürecinin birçok farklı yönüne odaklanabilen kuramsal bir analiz çerçevesi geliştirmiştir. Bu noktadan hareketle çalışmanın ikinci bölümü Yeni İşlevselci okulun açıklamakta en çok zorlandığı konulardan biri olan coğrafi genişleme üzerine yeniden odaklanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, ‘Yeni İşlevselcilik Işığında Avrupa Birliği’nde Genişleme Olgusu’ başlığı altında Yeni İşlevselciliğin coğrafi genişleme olgusuna uygulanabilirliğini tartışan kuramsal

¹ Yeni İşlevselciliğe yer veren bazı Türkçe çalışmalar için bkz: Açıkmeşe (2004), Aytuğ (2008), Çakır (2001), Kahraman (2013), Mercan (2011), Toprak (2007), Uzgören (2012), Yapıcı (2007).

çalışmalara yer verilecek şekilde, kuramın coğrafi genişlemeyi kavramsallaştırma g¼c¼ ve bu kavramsallaştırmanın, genişleme olgusunun Avrupa Birliği kurumsal yapısı ¼zerinde yarattığı etkileri inceleme, analiz etme, açıklama ve ¼ng¼rme g¼c¼, geçmiş genişleme hareketlerine yer verilecek şekilde tartışılmıştır. Bu b¼l¼m¼n ikinci kısmını ise Yeni İşlevselcilik kapsamında ¼rnek bir vaka incelemesi oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği'nin ¼zelde Kosova ve genel olarak Balkan Devletleri ile kurduğu ilişkiler, bu ilişkilerin başlangıç noktası olarak adlandırılabilen Yugoslavya Krizi'nden itibaren ele alınmakta ve coğrafi genişleme kapsamında Avrupa Birliği – Kosova ilişkilerine y¼nelik Yeni İşlevselci bir değerlendirme sunulmaktadır. Çalışma kapsamında seçilen konunun Kosova olmasının birkaç sebebi bulunmaktadır. ¼ncelikle, Yeni İşlevselcilik Avrupalı devletler arasında ortaya çıkan işbirliğini bir s¼re olarak ele almaktadır. Avrupa Birliği-Kosova ilişkilerinin, bu ilişkilerin başlangıç noktası olarak adlandırılabilen Yugoslavya Krizi'nden itibaren ele alınması, hem uluslararası sistemde hem de b¼lgesel olarak Avrupa kıtasında ¼nemli değerlişimlerin yaşandığı bu d¼nemde, Avrupa Birliği'nin bu coğrafyaya karşı geliştirdiği politikaların nasıl oluşturulduğu ve b¼lgede ortaya çıkan krizlerin, b¼t¼nleřmenin siyasi bir d¼zleme doğru evrildiği bu d¼nemde Birliğin kurumsal dinamiklerine yarattığı etkileri anlamak ve değerlendirmek adına ¼nemli bir analiz sağlayacaktır. İnceleme konusu olarak Avrupa Birliği-Kosova ilişkilerinin seçilmesinin bir diğer ¼nemli nedeni ise Avrupalı devletler arasında bug¼n de varlığını koruyan, Kosova'nın uluslararası sistemdeki stat¼s¼ne ilişkin farklı bakış açılarıdır. Bug¼n hala birçok b¼y¼k devlet ve Avrupa Birliği ¼yesi devletlerin bir b¼l¼m¼ tarafından resmi olarak tanınmıyor olması, Avrupa Birliği'nin Kosova'ya karşı geliştirdiği politikaların zor ve yavaş biçimde gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Avrupa Birliği ¼yesi devletler arasında varlığını koruyan Kosova'nın uluslararası stat¼s¼ne ilişkin bakış açılarına karşın, Kosova'ya y¼nelik geliştirilen politikaların Avrupa Birliği kurumsal yapısı altında s¼rd¼r¼lm¼ř olması araştırma konusunu ilgi çekici hale getiren bir diğer ¼zelliktir.

2. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNİN SİYASAL KURAMLARI LİTERATÜRÜNDE YENİ İŞLEVSELÇİLİK

Çalışmanın bu bölümünde Yeni İşlevselciliğin Avrupa Bütünleşmesi'nin Siyasal Kuramları literatüründeki gelişimi, konumu ve önemi değerlendirilmektedir. Bu amaçla, Yeni İşlevselciliğin geliştirildiği dönemde ilham aldığı diğer yaklaşımlara, kuramın temel varsayımlarına, bu varsayımlara getirilen görgül ve kuramsal eleştirilere, bu eleştiriler sonrasında kuramı yeniden düzenlemek adına ortaya konan çalışmalara ve doksanlı yıllardan itibaren kendini Yeni İşlevselci olarak tanımlayan yazarların kuramı geliştirme yöntemlerine ve amaçlarına yer verilmekte, bu yolla Yeni İşlevselciliğin Avrupa Bütünleşmesi'nin Siyasal Kuramları literatüründeki konumu ve önemi irdelenmektedir.

2.1. Yeni İşlevselciliğin Düşünsel Kökenleri

Bütünleşme kavramına ilişkin kuramsal temelli çalışmalar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında -başta Avrupa olmak üzere- devletler arasında ortaya çıkan işbirliği örgütlerindeki sayının artışıyla birlikte önem kazanmış ve dönemin Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler çalışan araştırmacılarının bir bölümü ilgilerini bu alana yönlendirmiştir (Arı, 2013: 341-364). Ben Rosamond tarafından, “devlet merkezli olmayan Uluslararası İlişkiler çalışmalarının öncüleri” (2000: 10) olarak nitelendirilen bu çalışmalar, bu dönemden 1960'lı yılların ikinci yarısına kadar oldukça popüler hale gelmiştir. 1951 yılında Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında AKÇT'nin kurulmasıyla başlayan ve bugün Avrupa Birliği adıyla varlığını sürdüren Avrupa Bütünleşmesi ise, o dönemde bu çalışmalar için önemli bir deneylik ortamı yaratmıştır (Çakır, 2001: 1).

Yeni İşlevselciliğin Avrupa Çalışmaları literatüründeki serüveni 1958 yılında Haas'ın AKÇT'nin oluşumunu ele aldığı kitabıyla başlar, bu çalışmayı Leon Lindberg'in 1963 yılında yayınladığı ve AET'nin dinamiklerini incelediği eseri takip eder. Her iki yazar da İkinci Dünya Savaşı sonrasında altı Batı Avrupa ülkesinin ulusüstü işbirliğine nasıl başladığını açıklayarak, ortaya genellenebilir bir bütünleşme formülasyonu koymayı hedeflemiştir.

‘Barışın taçlanması’ yönünde birbiriyle rekabet içerisinde olan Federalizm ve İşlevselcilik, Haas ve Lindberg tarafından birleştirilerek ortaya akademik bir formülasyon konmuştur. Yeni İşlevselcilik, İşlevselcilik ve İşlemselcilik (*transactionalism*)² ışığında, Federalizm’e doğru giden bir son ile geliştirilmiştir. Bununla birlikte kuramın iskeleti Avrupa Bütünleşmesi’nin başlangıç mantığı olan ‘Topluluk Metodu’ üzerine oturtulmuştur. Çalışmanın bu kısmında Yeni İşlevselci okul tarafından geliştirilen kuramsal çerçeveyi etkileyen ve ona şekil veren Federalizm, İşlevselcilik, İşlemselcilik kuramlarına ve Topluluk Metodu’na yer verilmektedir.

2.1.1. Federalizm

Politik bir sisteme federal bir örgütlenme modelinin uygulanması şeklindeki normatif ideoloji olarak kavramsallaştırılan Federalizm; uluslararası ilişkilerde hakim paradigma olan realizmin varsaydığı mevcut anarşi mantığı karşısında, devletler arası siyasi bir örgütlenme modeliyle alternatif kolektif güvenlik sistemleri geliştirilmesi yönündeki ideolojiyi tanımlamaktadır. Federasyon ise bu amaç için şekillendirilen örgütün yapısını tanımlar. Ancak, Federalizm ve Federasyon terimleri İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar neredeyse birbiriyle aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu nedenle Federalizm kavramı, literatürde bir ideoloji olarak ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında belirgin bir şekilde yer edinebilmiştir (Burgess, 2000: 23).

Avrupa’nın tarihsel ve kültürel farklılıklarından bağımsız olarak tek bir politik topluluk oluşturması gerektiği yönündeki federal bir Avrupa’ya yönelik ideolojik akım, modern anlamda ulus devletlerin ortaya çıkmasından itibaren siyasi düşünürler tarafından dile getirilmiştir. 17.yüzyılda Immanuel Kant, 18.yüzyılda Saint Pierre, J.J. Rousseau gibi düşünürler birleşik bir Avrupa kurulması fikrini önermiş, 20.yüzyıla gelindiğinde ise Saint Simon, Victor Hugo ve Mazzini bu federalist temelli düşüncüyü ‘Avrupa Birleşik Devletleri’ olarak adlandırmışlardır (Dedeoğlu, 1990: 81-82). Ancak bu düşünceler, o yıllarda fikirsel düzeyde kalmaktan öteye gidememişler; Heywood’un tabiriyle birer ‘ütopya’ olarak kalmışlardır (Heywood, 2007: 151).

² ‘Transcationalism’ kelimesinin Türkçe karşılığı için, Çakır (2001) ‘işlemselcilik’ kavramını önermektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu dehşet, Avrupa'da önceki yüzyıllarda dile getirilen Federalizm düşüncelerinin yeniden ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Savaş, Avrupalı devletlerin uzun zamandır devam ettirdikleri güç dengesi üzerine kurulu sistemin pek de sağlam temelleri olmadığını göstermiştir (Çakır, 2001: 12). İki savaş arası dönemde, Coudenhove Kalergi, *Pan Europa* isimli çalışmasında federal yapıda bir Avrupa kurulması çağrısında bulunmuştur. 1927 yılında Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand'ın -Kalergi'nin yapıtıyla aynı adı taşıyan ve federal bir Avrupa yapılanmasını savunan- Pan Avrupa Hareketi'nin Şeref Başkanlığı'na getirilmesi, o güne kadar "egzantrik" (NTV, 2014) fikirli entelektüellerin kuruluşu olarak adlandırılan bu kuruluşun ve federal Avrupa yönündeki düşüncelerin politik elitler tarafından desteklenmeye başladığı yıllar olmuş, fakat bu düşünceler uygulanma şansı bulamamıştır. İki savaş arası dönemde Avrupalı devletler, hükümetlerarası nitelikteki Milletler Cemiyeti (MC) örgütü altında işbirliğini geliştirmeye yönelmiştir. İki savaş arası dönemde oluşturulan bu uluslararası düzen, uluslararası barışı tesis etme amacından oldukça uzakta kalmış; MC projesi, İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasını önleyememiş; savaşın sona erdiği döneme gelindiğinde ise Avrupa kıtasında federal bir örgütlenmeye gidilmesini savunan ideolojiler bir kez daha ön plana çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında birçok düşünür ve politikacı, Avrupalı devletlerin birbirleriyle yeniden savaşmalarını önlemenin yolunu aramıştır. Bu bağlamda Avrupa'da federal bir örgütlenmenin oluşturulmasına yönelik ilk ve en önemli belgelerden biri İtalyan federalistler Alterio Spinelli, Ernesto Rossi ve Eugenio Colorni tarafından savaş yıllarında hazırlanan Ventotene Manifestosu olmuştur. Ventotene Manifestosu, bu dönemde bir ideoloji olarak şekillenmeye başlayan federalist fikirlerin, tutumların ve varsayımların ortaya konduğu önemli belgelerden biridir (Burgess, 2009: 34). Federalistler, İkinci Dünya Savaşı'na neden olan ulus devlet modeli örgütlenmelerin, vatandaşlarının politik ve ekonomik haklarını garantileyemediğini savunmuşlar (Bergmann ve Niemann, 2015), başta Spinelli olmak üzere birçok federalist Avrupa'da savaşı önlemenin yolunu Avrupa düzeyinde kurulacak bir federasyon olarak görmüştür.

1948 yılına gelindiğinde, Avrupa çapında bir örgütlenmeye gidilmesine yönelik fikirler ışığında Pan Avrupa Hareketi'nin öncüsü olduğu "Uluslararası Birleşik Avrupa

Hareketi Komitesi” tarafından Hollanda’nın Lahey kentinde Avrupa Konferansı düzenlenmesi planlanmıştır (Dinan, 2008: 44). Bu dönemde “Avrupa'nın birleşmesi, birçok kimse için, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve artan Sovyet tehdidi karşısında bir gereklilik olarak görülmüştür” (Mathieu, 2006: 12). Konferansta, -Spinelli'nin fikirlerinden büyük ölçüde etkilenen- Avrupa düzeyinde Birleşik Devletler oluşturma fikrini savunanlar³ ile çoğunluğunu İngilizlerin oluşturduğu devletlerarası yapıdan taviz verilmemesi gerektiği savunanlar arasında geçen tartışmalar sonrasında, 1949 yılında imzalanan Westminster Antlaşmasıyla hükümetlerarası bir örgüt yapısına sahip olan Avrupa Konseyi kurulmuştur. Oluşturulan örgütün hükümetlerarası nitelikteki yapısı ve bu nedenle olan etkisizliği, o dönemde federal bir Avrupa yapılanmasına gidilmesini savunanların bu yöndeki çabalarının yeteriz kaldığını göstermiştir. Nitekim, bir federalist ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin ilk başkanı olan Belçika Dışişleri Bakanı Paul-Henri Spaak'ın 1951 yılında Asamble'deki görevinden istifa etmesi, Avrupa Konseyi'nin siyasi bütünleşme için bir araç olabileceği yönündeki düşüncelerin son bulmasına neden olmuştur (Dinan, 2008: 46).

Günümüzde, Federalizm, Avrupa Birliği bağlamında ilginç ve önemini korumaya devam eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaya devam etmektedir. Bir taraftan Avrupa Birliği'ni anlamaya çalışan akademisyenler tarafından Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısı üzerine uyarlanmaktadır. Bu noktada Federalizm, Avrupa Birliği'nin nasıl gelişmesi gerektiğine yönelik öngörücü bir yaklaşım olmaktan ziyade, Avrupa Birliği'nin doğasının nasıl görüldüğünü anlamak adına analitik bir çerçeve olarak kullanılmaktadır. Bu manada Federalizm, Avrupa Birliği üzerine düşünmenin analitik bir referans modelidir. Diğer taraftan Federalizm birçok insan ve politik grup için normatif temelli politik bir araç olmaya devam etmektedir. Bu durumda ise karşımıza, özellikle Avrupa Birliği'nin gelecekte nasıl şekillenmesi gerektiği konusuna yönelen normatif bir öngörü modeli olarak çıkmaktadır (Porstmouth Üniversitesi, 2013).

³ Spinelli'nin federalizm mantığı "işlevlerin biçimleri takip edeceği" üzerinedir. Eğer bu biçim (federal devlet) anayasal düzen içerisinde doğru bir şekilde kurulursa, işlevler (örneğin, savaşların önlenmesi) kendiliğinden oluşacaktır (Porstmouth Üniversitesi, 2013).

2.1.2. İşlevselcilik

“Uluslararası İlişkiler’deki idealist akımdan etkilenen ve tıpkı Federalizm gibi savaşın sona erdirilmesi için gerekli koşulların yaratılması hareketinin bir parçası olan işlevsel kuram”, Federalizm’in aksine bütünleşmenin politik değil teknokratik düzeyde başlaması gerektiğini savunmaktadır (Açıkmeşe, 2004: 5). İşlevselcilik de Federalizm’e benzer şekilde, 1940’lı yılların politik iklimi ekseninde hakim olan, 'insan çatışmalarının ve uyumsuzluklarının nasıl sona erdirilebileceği' sorunsalı üzerine yönelmiş ve 'barışın nasıl tesis edilebileceği' hakkında bir teorizasyon sunmayı amaçlayan düşünsel gelenek içerisinde şekillenmiştir (Rosamond, 2000: 32-33). David Mitrany 1943 yılına geldiğinde *A Working Peace System* isimli çalışmasıyla İşlevselcilik kuramının temellerini ortaya koymuştur.⁴

Mitrany, 'siyaseti', 'siyasetçiyi' ve 'ulus devleti' modern dönemlerde insanlığın yaşadığı sorunların kaynağı olarak görmüştür. O’na göre devletlerin hukuksal ve politik katılığı, devletin sosyal doğasının ortaya çıkmasını engellemektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Milletler Cemiyeti'nin iki savaş arası dönemde barışı tesis etme görevini yerine getirememesi ve ulus devlet modeli örgütlenmelerin İkinci Dünya Savaşı'na sebep olduğu düşüncesi, Mitrany'yi politik yahut anayasal bir örgütlenme üzerine şekillenmeyen farklı bir uluslararası işbirliği düşüncesi geliştirmeye yöneltmiştir (Griffiths, 1999: 191). İşlevselcilik düşüncesinin çıkış noktası "çağdaş iletişim uygulayım bilimi'nin (*communications technology*), endüstri ve savaşın, ve bölgesel ve küresel düzeydeki ekonomik, çevresel ve toplumsal sorunların, uluslararası işbirliğini” kaçınılmaz hale getirdiğidir (Çakır, 2001: 27). Bu bağlamda, uluslararası barışı tesis etmenin başlangıç noktası, ‘ideal politik toplum formunun ne olduğu’ değil, ‘savaşa neden olan, yahut barışın tesisini engelleyen ve önlem alınması gereken zorunlu koşulların ne olduğu’ olmuştur (Mitrany, 1933). İşlevselci düşünce, devletler arasında yaşanan savaşların ortaya çıkmasını engellemenin yolunu, sosyal ve ekonomik alanlarda yapılacak uluslararası işbirliği olarak görmektedir. Bu noktada, teknokrat nitelikli

⁴ Mitrany'nin bu çalışması, yalnızca bölgesel bütünleşme çalışmalarının hız kazanmasına ve Yeni İşlevselciliğin ortaya çıkmasına öncülük etmemiş, aynı zamanda, Karşılıklı Bağımlılık Kuramı, Dünya Toplumu yaklaşımları ve Rejim Kuramı gibi sonraki dönemde ortaya çıkan yaklaşımların da öncüsü olmuştur (Rosamond, 2000: 31).

çalışanlar tarafından yönetilecek ulusüstü kurumların oluşturulması gerektiğini savunmaktadır.

İşlevselci mantık 'insan olanaklarının' (*human possibilities*) olumlu yönü hakkında düşünmektedir. Bu mantık çerçevesinde çatışma ve uyumsuzluk 'insan formunun' sık görülen yahut sürekli harekete geçmesi gereken bir özelliği olarak görülmez (Rosamond, 2000: 30-31). Zaman içerisinde değişen insan ihtiyaçlarını karşılamak adına ulusüstü kurumsal düzenlemelerin sağlanması, sonrasında 'dallanma' (*ramification*) adı verilen etkiyle diğer sektörlerde de benzer düzenlemelerin yapılmasına neden olacak, bu durum hem açık ve esnek fikirlerle devam eden uluslararası işbirliği sürecine, hem de uluslararası barışa giden yolun tesisine imkan sağlayacaktır (Mitrany, 1975: 53-78). Mitrany'nin bu düşünceler kapsamında bütünleşme çalışmalarına sunduğu yaklaşım, daha sonra kendisi tarafından 'işlevsel-sosyolojik' (*functional-sociological*) yaklaşım olarak adlandırılmıştır. Bu yaklaşım, 'politik-anayasal' (*political-constitutional*) bütünleşme yaklaşımının karşısında yer almaktadır (Griffiths, 1999: 191-192).

Avrupa Birliği bağlamında değerlendirildiğinde AKÇT, İşlevselciliğin Avrupa Bütünleşmesi tarihindeki en güzel örneğini oluşturmuştur.⁵ Buna karşın, AKÇT İşlevselcilik düşüncesinin katıksız bir örneği olarak kalamamıştır. Brown ve Ainley (2006: 112-113), İşlevselciliğin öngördüğü model ile Avrupa Bütünleşmesi'nin başlangıç mantığı üzerindeki iki sapmaya dikkat çekmektedir. İlk olarak işlevsel düşünce bölgesel bütünleşme modelinin karşısında yer almaktadır:

[Mitrany] ulusalcılığı ve gücün bölgesel örgütlenmesini dünya barışı için bir çekince olarak görüyordu. O'na göre uluslararası sistem birbirinden ayrı devletler biçiminde örgütlenmiş olmakla, kuralsızca kolları bacakları kesilmiş bir gövdeye benziyordu. Aynı nedenle Mitrany gerçekte, Avrupa bütünleşmesi düşüncesine karşıydı. Çünkü O'nun için bu, ulusalcılığın Avrupa ölçeğine genişletilmesinden başka bir şey değildi. Avrupa'da ya da büyük ölçekte gerçekleştirilmesi düşünülen bir bütünleşme tasarısı için Federasyon yolunun seçilmesini de yanlış buluyordu. Çünkü ulus devletler arasında bölgesel temelde var olan güç ve olanakların bölünmüşlüğü bir Federasyon ile ortadan kalkmayacak, yalnızca biçim değiştirecekti (Çakır, 2001: 26-27).

Mitrany, ebedi barışın sağlanması yolunun, bölgesel örgütlerden ziyade evrensel çapta gerçekleştirilen işbirliğiyle sağlanabileceğini, bölgesel bütünleşme hareketlerinin

⁵ Bkz: 'Topluluk Metodu' başlığı.

ise savaşları sona erdirmekten ziyade daha fazla arttırabileceğini savunmuştur. İkincisi, Avrupa Bütünleşmesi'nin kuruluşundan itibaren varlığını koruyan Bakanlar Konseyi'nin teknokratik değil, politik nitelikteki kurumsal varlığı İşlevselciliğin öngördüğü bütünleşme modeliyle uyuşmamaktadır.

2.1.3. İşlemselcilik

İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölgesel bütünleşme çalışmalarına öncülük eden bir diğer isim, Nazi Almanya'sından kaçan mültecilere verilen burs kapsamında Harvard Üniversitesi'nde doktora sonrası araştırmalarını yapmaya başlayan Karl Deutsch olmuştur. Deutsch'un disiplinlerarası ortak bir proje kapsamında yaptığı araştırmaları, 1957 yılında yayınlanan *Political Community and the North Atlantic Area* isimli çalışmasıyla sonuçlanmıştır (Griffiths ve diğerleri, 2011: 67). Bu çalışmasının omurgasını oluşturan ve İşlemselcilik (*transactionalism*) adını verdiği teorisinde kolektif kimlikler oluşturulması ile güvenlik toplumlarının aşılması ve barışın sosyal ve toplumsal olarak sağlanması konularını ele almıştır. 'Farklı uluslar arasında, toplumsal düzeyde gerçekleşen bütünleşmenin, savaşı düşünülemez hale getirdiği başarılı bütünleşmenin nasıl sağlanacağı', bu çalışmaların temel sorunsalı olmuştur. Deutsch, Federalizm ve İşlevselcilik'den farklı olarak uluslar arasında barışın tesis edilmesi yolunu bölgesel düzeyde bir Federasyon, yahut İşlevselcilik'deki gibi teknokratik nitelikteki ulusüstü mekanizmalar ile siyasetin, ekonomik ve sosyal alandan ayrıldığı bir model olarak görmemektedir (Eilstrup-Sangiovanni, 2006: 29). Deutsch 'birleşme' (*amalgamation*) ile 'bütünleşme' arasında bir ayrım geliştirmiştir:

Birleşmiş bir toplum üst bir karar-verici merkeze sahiptir, fakat bu tersi bir durumun anarşi olacağı anlamına gelmez. [...] birkaç egemen devlet birbiriyle 'çoğulcu güvenlik topluluğu' şeklinde ilişkili olabilir ve aralarındaki çatışmaların çözümünde kuvvet kullanımı olasılığının çok düşük olacağından emin olabilirler. Diğer bir deyişle, bu devletler egemenliklerini ulus-üstü düzeyde devretmeksizin birleşmiş bir güvenlik topluluğuna benzemek için yeterince 'bütünleşmişlerdir' [...] Birleşme ile bütünleşme çakışır, fakat tam olarak değil [...] bütünleşmesiz bir birleşmenin (sivil savaş) ve birleşmesiz bir bütünleşmenin (uluslararası barış) gerçekleşme olasılığı vardır (Griffiths ve diğerleri, 2011: 69).

Birbirinden farklı ulusal kimliklere sahip insanlar arasında kurulacak topluluklar, toplumsal düzeyde iletişimin artışı sağlayacaktır. Ancak Deutsch, toplumlarda yalnızca bireyler arasındaki etkileşimin artmasını daha fazla bütünleşme için yeterli

görmemektedir. Barışın sağlanması amacıyla kurulan kurumların ve yapılan düzenlemelerin bütünleşmeye yapacakları katkı ve bu sayede yaşanan etkileşimin kalitesi de amaca ulaşılması için kilit öneme sahiptir (Deutsch, 1954: 39-40). Giderek artan toplumsal etkileşim, güven ve iyi niyetin toplumlar arasında daha fazla artmasını, bu durum da güvene ve iyi niyete dayalı sosyal ilişkilerin geliştirildiği güvenlik topluluklarının oluşumunu sağlayacaktır. Deutsch, realist yazarların anarşi metaforu içerisinde analiz ettikleri bağımsız devletler tarafından oluşturulan çoğulcu güvenlik topluluklarının, kendi aralarında savaşı imkansız hale getirebileceğini vurgulayarak (Eilstrup-Sangiovanni, 2006: 29; Tanrıseven, 2008: 98), barış ortamına ulaşabilmek için uluslararası düzlemde birleşmeyi benimsetmeye çalışmaktansa, ‘çoğulcu güvenlik topluluğu’ kurulması için çalışılmasının daha iyi olacağını ileri sürmüştür.” (Griffiths, ve diğerleri, 2011: 69).

Arend Lijphart, Deutsch’un Uluslararası İlişkiler disiplindeki Weberci devlet algısına karşı geliştirdiği çoğulcu bakış açısının, Uluslararası İlişkiler’deki iç-dış ayrımını sorgulayan büyük bir bilimsel meydan okuma olduğunu belirtir (Lijphart, 1981: 233-251). Deutsch, bu çalışmasıyla hem bölgesel bütünleşme çalışmalarının öncülerinden biri olmuş hem de bütünleşme çalışmalarına geniş bir araştırma skalası kazandırmıştır (Rosamond, 2000: 42; Caporaso, 1997: 1-5). Ancak İşlemselcilik, gerçek anlamda Avrupa bütünleşmesini ve Avrupa’nın politik, ekonomik ve sosyal dönüşümü açıklamak için formüle edilen bir teori niteliği kazanmamıştır. Deutsch’un temel çalışma alanı politik bütünleşmeden ziyade, örgütler üzerinedir (Wiener ve Diez, 2009: 11).

2.1.4. Topluluk Metodu

1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi’nin, hükümetlerarası nitelikteki yapısı nedeniyle, devletlerarası bir örgüt niteliğinde kalmaktan daha öteye gidemeyeceğinin anlaşılmasından kısa bir süre sonra, 9 Mayıs 1950 tarihine gelindiğinde Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Avrupa’nın asırlardır şahit olduğu kanlı savaşların bir daha tekrarlanmaması ve kıtada barışın daimi olarak sağlanabilmesi umuduyla Avrupa devletlerini -o dönem savaş sanayisi ve genel olarak endüstriyel üretimler için temel hammadde kaynağını oluşturan- kömür ve çelik sektöründe üretim haklarını, aralarında

oluşturacakları Yüksek Otorite'ye devretmelerini öngören bir örgütlenme modeline davet etmiştir. Schuman tarafından yayınlanan ve kendi adıyla anılan deklarasyona ilham veren ise, Milletler Cemiyeti Eski Genel Sekreteri ve Fransız Planlama Teşkilatı çalışanı Jean Monnet'nin fikirleri olmuştur.

Devletlerarası yapıda bir Avrupa örgütlenmesini savunmaktan ziyade pragmatik bir federalist olan Jean Monnet, İşlevselcilik kuramıyla kendi federal pragmatizmini harmanlayarak, Topluluk Metodu olarak adlandırılan stratejiyi ortaya koymuştur (Moga, 2009: 797). Bu stratejiye göre, Bütünleşmeye dahil olacak devletler arasında, ulusüstü kurumlar yaratılmasıyla gerçekleşmeye başlayacak ekonomik düzeydeki işbirliği, aşamalı bir şekilde diğer sektörlere de yayılacak ve bu durum uzun dönemde Avrupa barışının tesisine hizmet edecektir. Schuman ve Monnet tarafından ortaya konan ve Avrupalı devletleri kendi aralarında aşamalı bir bütünleşme modeline doğru götüren strateji aynı zamanda İşlevselciliği, Avrupa bütünleşmesinin kuramsal bir öncülü haline getirmektedir (Rhodes ve Mazzey, 1995: 31).

Schuman Deklarasyonu'nun ortaya koyduğu hedef, 18 Nisan 1951 yılında Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan Paris Antlaşması ile hayata geçirilmiştir. Antlaşmayla beraber, üyeleri teknokratik açıdan yeterlilikleri esas alınarak seçilen ve Topluluk çıkarları doğrultusunda üye devletlerden bağımsız bir şekilde hareket etmesi öngörülen 'Yüksek Otorite' (daha sonra Avrupa Komisyonu adını almıştır), üye devletlerin halklarını temsil eden ve sınırlı bir danışma ve denetim yetkisi olan 'Ortak Asamble' (daha sonra Avrupa Parlamentosu adını almıştır), üye devletlerin temsil edildiği 'Konsey' (Bakanlar Konseyi) ve Antlaşmanın uygulanışı ve denetiminden sorumlu 'Adalet Divanı' (daha sonra Avrupa Birliği Adalet Divanı adını almıştır) kurumları oluşturulmuştur. Böylelikle, antlaşmayı imzalayan devletler, antlaşma kapsamına dahil olan ilgili alandaki egemenlik yetkilerini ulusal otoritelerinin üstünde yer alan Topluluk mekanizmasına devretmişler ve bugün Avrupa Birliği olarak ele aldığımız Avrupa Bütünleşmesi bu somut adım ile başlamıştır. 1951 yılında AKÇT'nin oluşturulmasıyla başlayan işbirliği 1958 yılına gelindiğinde EURATOM ve AET'nin kuruluşuyla devam etmiş, AET'nin kurulması Avrupa Bütünleşmesi tarihindeki geri dönülemez noktayı oluşturmuştur (Dinan, 2004: x).

2.2. Yeni İşlevselciliğin Temel Varsayımları

1958 yılında Avrupa Bütünleşmesi dinamiklerinde yaşanan değişim, kömür ve çelik sektöründeki ulusüstü işbirliğinin diğer alanlara da yayılmaya başlamasıyla yeni bir evreye girmiştir. Avrupa Bütünleşmesi tarihi açısından o dönemde yaşanan bir diğer önemli gelişme ise bu yapılanmayla yakın ilişki içerisindeki Yeni İşlevselciliğin ortaya çıkışı olmuştur (Dinan, 2004: x-xi). Yeni İşlevselcilik, bugün oldukça zengin bir çalışma alanına sahip olan Avrupa Bütünleşmesi'ne yönelik siyasi kuramlar literatürünün ilk örneğini oluşturmaktadır. Yeni İşlevselci okulun öncelikli ve temel amacı, Avrupalı devletler arasında başlayan bütünleşme sürecinin her yönünü açıklayan 'ana kuramı' (*grand theory*)⁶ geliştirmek ve bunu dünyanın başka coğrafyaları açısından genellenebilir hale getirmek olmuştur (Haas ve Schmitter 1964: 706-707; Niemann: 2006: 15; Niemann ve Schmitter, 2009: 48). Haas, daha sonra bu amacını somutlaştırarak, bütünleşmenin dünya üzerindeki başka coğrafyalarda ortaya çıkabilmesi için gereken temel gereksinimleri, ciddi ekonomik kalkınma, çoğulcu sosyal yapılar ve parlamenter demokrasinin işleyişi olarak belirlemiştir (Haas, 1968: 35-36).

Yeni İşlevselcilik, bilinçli bir şekilde realizmin ontolojik varsayımlarını ve uluslararası ilişkilere ilişkin yorumlamalarını reddedecek şekilde tasarlanmıştır. Yeni İşlevselcilik açısından devlet çıkarları sabit ve tekil olarak algılanmamaktadır. Haas, realist araştırmacılar tarafından kullanılan bu analiz yöntemini uluslararası politikada değişim yaşanmasını imkansız hale getirdiği için eleştirmiştir (Ruggie ve diğerleri, 2005: 272). Yeni İşlevselciliğin anlamaya çalıştığı husus, 'insan topluluklarının' (*human collectivities*) ulus devletlerin ötesine nasıl taşınabileceği sorunsalı olmuştur. Bu bağlamda kuramın temel argümanlarından biri, İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli nedenlerinden biri olarak görülen milliyetçiliğin, faydacı/enstrümental insan arzuları tarafından, materyal bir şekilde ve statü temelinde aşılabileceğidir (Haas, 2001: 23).

İşlevselcilik'te kapsam dışı bırakılan siyaset, AKÇT'nin görgül temelleri üzerine Yeni İşlevselciliğin ontolojisine dahil edilmiştir. Yeni İşlevselcilik, bölgesel bütünleşmenin aktörlerini çoklu, çeşitli ve değişken olarak görmektedir. Başka bir ifadeyle, bütünleşme sürecinde yer alan ve sürece yön veren aktörler pluralist bir bakış

⁶ Çakır (2001), 'grand theory' kavramı için Türkçe karşılık olarak 'ana kuram' terimini önermiştir.

açısı ile tasvir edilir. Bu ontolojik kapsam öncelikli olarak ‘rasyonel seçim’ mantığına dayanmaktadır; ancak aynı zamanda aktörlere, çıkar tabanlı bir öğrenme ve değişim kapasitesi tanımlamaktadır (Niemann, 2006: 27). Maddi temelli olmaktan ziyade değerlerinden türettikleri çıkarları (*value-derived interests*) ekseninde hareket eden aktörler, bütünleşme sürecinden sağladıkları fayda temelinde politik faaliyetlerini, beklentilerini ve sadakatlerini yeni merkez yönünde yeniden tanımlayacak, geçerli demokratik gündem tarafından ortaya konan yolları kullanarak çıkarlarını gerçekleştirme eğiliminde olacaklardır. Değerler engel mahiyetindeyse, bu durumda aktörler, değerlerini tekrar düşünecek, çıkarlarını tekrar tanımlayacak ve bunları gerçekleştirmek için yeni yollar bulma arayışında olacaklardır (Haas, 2004: xv). Bu ontoloji materyalist değildir. Değerler çıkarlara şekil verir ve materyal olmayan birçok unsur barındırırlar. Haas, daha sonra yaptığı *post hoc* yeniden düzenleme ile kuramın ontolojik kapsamını ‘ılımlı rasyonel seçim’ olarak tanımlamıştır (Haas, 2001: 22-25).

Haas ve Lindberg, AKÇT’nin oluşturulmasıyla Yeni İşlevselciliğin öngördüğü şekilde başlayan ulusüstü işbirliğini, dönemsel bir gelişme olmaktan ziyade bir kez başlayan ve sonrasında ‘özdevimli’ (*automatic*)⁷ olarak devam eden bir ‘süreç’ olarak tanımlamıştır. Haas (1958: 16), “bütünleşme” olarak kavramsallaştırdığı bu ‘süreci’ şöyle ifade etmektedir:

Bütünleşme, farklı ulusal tutumları olan politik aktörlerin sadakatlerinin, beklentilerinin ve politik faaliyetlerinin yeni merkeze doğru evrildiği bir süreçtir. Oluşturulan ulusüstü kurumlar, önceden var olan ulusal yetki üzerinde, yetkiye sahip olurlar. Böylelikle bütünleşmenin sonucu, mevcut olanın üstüne bindirilmiş yeni bir siyasi topluluktur.

Kuramın diğer kurucu ismi Lindberg (1963: 69)’in ‘sürece’ ilişkin bakış açısı ise şöyledir:

Süreç içerisinde devletler, iç ve dış politikalarını birbirinden bağımsız oluşturma istek ve becerilerinden vazgeçer ve bunun yerine ortak kararlar oluşturmaya katılır ya da yeni oluşturulan merkezi kurumlarda karar alma sürecinde temsil edilirse; farklı davranışlara sahip siyasi aktörler, beklentilerinin ve politik faaliyetlerinin yeni merkeze doğru kayması konusunda ikna edilebilir.

Yeni İşlevselciliğin kurucusu her iki yazarın da bütünleşmenin devamlılığı açısından paylaştığı ortak görüş, aktör beklentileri ve davranışları ve muhtemelen bağlılıklarında yaşanan değişimin, bir tür politik topluluğa öncülük edeceğidir. Ancak bu durum,

⁷ Bu karşılık için bkz: Çakır (2001).

sürecin sonunda politik bütünleşme yaşanması şartını barındırmamaktadır (Pentland, 1973: 100). Haas, bütünleşmenin olası sonucunu (son ürününü) mevcut ulus devlet sistemi üzerinde oluşturulan yeni bir siyasi topluluk olarak görürken (Haas, 1958: 311); Lindberg, siyasi aktörlerin beklenti ve politik faaliyetlerinin yeni merkeze doğru kayabileceği bir topluluk tanımlamıştır (Lindberg, 1963: 71).

Yeni İşlevselciler, bütünleşme sürecinin dış politika veya vergilendirme gibi önemli politika alanlarından ziyade görece önemsiz bir politika alanında başlaması gerektiğini savunmaktadır. Fakat bu alan, aynı zamanda stratejik öneme sahip kaynakları (örneğin kömür ve çelik gibi) da güvence altına alan bir sektör olmalıdır. Bütünleşme sürecini gözetmek için ulus devlet çıkarlarından arındırılmış ulusüstü bir yapı (otorite) yaratılır. Ekonomik alanda bu öngörüler çerçevesinde başlatılan işbirliği, ilgili sektörün doğrudan yahut dolaylı olarak eşgüdümlü olduğu komşu alanlarda da daha fazla bütünleşmeye gidilmesi yönünde baskılar yaratacaktır (Rosamond, 2000: 52). Ortaya çıkan teknik ve sosyal koordinasyon ihtiyacı bütünleşmeyi ilerleten temel mantıktır. Ulusüstü yapı ve çıkarlarını yeni oluşturulan merkez yönünde tanımlayan çıkar grupları tarafından daha fazla bütünleşmeye gidilmesine yönelik baskıların da etkisiyle, süreç özdevimli olarak devam edecektir (bkz: Holland, 1980). Bütünleşme için öne sürülen bu varsayımlar, kuramın temel kavramı olan ‘yayılma’ (*spillover*)⁸ altında ifade edilmiştir.

Yayılma kavramı, devletlerin belirli işlevsel alanlarda yapacakları işbirliğinin, komşu alanlarda da benzer bir işbirliğine gidilmesi yönünde yaratacağı teknik ve politik baskıları ifade etmektedir. Yeni İşlevselci okul, “ulusal hükümetlerin bütünleşme yolunda ilk adımı attıktan sonra sürecin nasıl olup da kendi kendini sürdürebildiği” ve sürecin nasıl “(ulusal) hükümetlerin istek ve beklentileri ötesinde ilerleyebildiğini” açıklarken de büyük ölçüde yayılma kavramından faydalanmıştır” (Kahraman, 2013: 8-9). Bu nedenle, yayılma kavramı muğlak bir şekilde, hem teknik alanlarda ortaya çıkan sorunların diğer alanlarda yaratacağı baskıları hem de politik aktörler tarafından bilinçli bir şekilde oluşturulan bağlantıları ifade etmektedir (Nye, 1970: 804). Değişik güdüleri için ortaklaşa hedeflere katılan aktörler, eşit bir şekilde istenilen amaca ulaşılmamış olmaları durumunda hoşnutsuzluklarını çözüme kavuşturmak için, ilgili diğer

⁸ Çakır (2001) *spillover* kavramının Türkçe karşılığı olarak ‘yayılma’ kavramını önermektedir.

sektörlerde yahut aynı sektör içerisinde yahut her iki durumu da kapsayacak şekilde daha fazla işbirliğine gidecektir (Schmitter, 1969: 162). Haas, bütünleşmenin yakaladığı başarılı ekonomik büyümenin Avrupa'daki diğer devletler için çekicilik yaratacağını, bu nedenle onların sürece dahil olmak isteyeceğini belirterek, aynı zamanda yayılmanın coğrafi boyutunu vurgulamıştır (Haas, 1958: 313-315).

Jensen, erken dönem yeni işlevselciler tarafından sıklıkla yayılma kavramı içerisinde kullanılan ancak ortaya çıktığı dönemde Yeni İşlevselciliğin kendine özgü olarak kullandığı diğer iki önemli kavramın 'elit sosyalleşmesi' ve 'ulusüstü çıkar grupları' olduğunu belirtir (2010: 60). Aktörler üzerinde yaşanan algısal değişim, 'elit sosyalleşmesi' olarak nitelendirilmektedir. Ancak elit sosyalleşmesi kavramı, Haas ve Lindberg tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Haas, hükümet dışı elitlerin (ekonomik lobi grupları gibi), bütünleşme süreci üzerindeki potansiyel bütünleştirici baskılarını vurgulamıştır. Çıkarları ekseninde organize olmuş ekonomik çıkar grupları, bütünleşmeden sağladıkları faydalar ekseninde giderek daha fazla Avrupa düzeyine odaklanacak ve Avrupa düzeyinde işbirliğini teşvik edici yönde hareket edecektir. Ortaya çıkan bu durum, hükümet dışı elit çıkarlarının ulusüstü düzeye ulaşmasını sağlayacaktır (Tranholm-Mikkelsen, 1991: 5). Böylelikle, Haas'a göre kısa dönem içerisinde beklentileri, uzun dönem içerisinde ise sadakatleri değişir (Niemann 2006: 34). Lindberg ise, özellikle "siyasi elitlerin" bütünleşme üzerindeki bütünleştirici baskılarını vurgulamıştır. Brüksel'de çalışan ulusal yetkililer arasındaki etkileşim, uzlaşının Avrupa yönüne kaydığı 'elit sosyalleşmesini' başlatır (Lindberg ve Scheingold, 1970: 119). Bu süreçte, ulusal yetkililer arasında yaşanan etkileşim, değişimi tetikler; ulusal elit beklentileri ve muhtemelen sadakatleri Avrupa düzeyine doğru kayar. Aşamalı olarak ulusüstü örgütün ve çıkar gruplarının bütünleşme sürecinde yaşayacağı algısal değişim, onları bütünleşmenin itici güçleri haline getirecektir (Niemann, 2006: 38-39). 'Elit uzlaşısı' kavramı, kuramın 'ideolojinin sonu' (*end of ideology*) varsayımını barındırmasına neden olmaktadır (Lipset, 1960: 50-85).

Yeni İşlevselciliğin bütünleşme sürecine yönelik diğer önemli varsayımı, ulusüstü kurumların zaman içerisinde kendi formlarını alacaklarına ve kurucuları tarafından kontrol edilmelerinin gittikçe zorlaşacağına ilişkin vurgudur. Bu kurumlar süreç

ilerledikçe, daha fazla bütünleşmeye gidilmesi yönünde gündem belirlemeye çalışacak ve bu amaçla çıkar grupları ile koalisyona gidecektir. Süreç ilerledikçe, ulusüstü kurumlar ve çıkar grupları bütünleşmenin itici güçleri haline gelecektir (Haas, 1961:368; Lindberg, 1963:71). “Ulusüstü kurumsallaşma eşliğinde kademeli olarak devam eden ekonomik bütünleşme, Avrupa’da uzun dönemli bir barış sisteminin sağlanabilmesi için etkili bir yol sağlayacaktır” (Rosamond, 2000: 52). Böylelikle bütünleşme süreci, ona dahil olan devletler arasında uluslararası sistemi “sıfır toplamlı bir oyun” olmaktan çıkaracaktır (Niemann ve Schmitter, 2009: 6).

1991 yılına gelindiğinde Tranholm-Mikkelsen, Yeni İşlevselci yazarlar tarafından yayılma kavramı altında kullanılan bu varsayımlara ilişkin kullanışlı bir ayırım yapmıştır. Devletlerin, işlevsel alanlarda gerçekleştirdikleri ve onlara politik fayda sağlayan teknik işbirliği, bu sektörle koordinasyonlu diğer alanlarda işlevsel baskılar yaratacaktır. Bu durum, ‘işlevsel yayılma’ (*functional spillover*) kavramıyla ifade edilmiştir. Teknik alanlarda yapılan işbirliği elitler düzeyinde faaliyet, beklenti ve sadakat değişikliğine sebep olacaktır. Ulusal elitler ve ekonomik çıkar grupları politik aktivelerini ve beklentilerini yeni oluşturulan merkez yönünde yeniden tanımlayacaktır. Bu argüman, ‘politik yayılma’ (*political spillover*) olarak kavramsallaştırılmıştır. Ulusüstü kurumların bütünleşme yönündeki baskıları ise ‘kolaylaştırılmış yayılma’ (*cultivated spillover*)⁹ olarak kavramsallaştırılmıştır.

1951 yılında AKÇT’nin oluşturulmasıyla başlayan işbirliğini 1958 yılına gelindiğinde EURATOM ve AET’nin oluşturulması takip etmiş, süreç üç Topluluğun yürütme organlarının 8 Nisan 1965 yılında imzalanan Füzyon Antlaşması ile birleştirilmesiyle bir adım daha ileri gitmiştir. Topluluğun kapsamını geliştiren kurumsal antlaşmaların yanı sıra, 1960’lı yıllarda Ortak Tarım Politikası’nın oluşturulması yönünde atılan başarılı adımlar ve Gümrük Birliği’ne geçiş aşamasının öngörülen süreden 18 ay önce sonuçlanması gibi ekonomik alanda yaşanan başarılı gelişmelerin Yeni İşlevselciliğin öngördüğü şekilde gerçekleşmiş olması, kuramı Avrupa Bütünleşmesinin ilk yıllarında akademik çalışmalar açısından popüler hale

⁹ Çakır (2001), ‘cultivated spillover’ karşılığının Türkçe kullanımı olarak ‘kolaylaştırılmış yayılma’ kavramını önermektedir.

getirmiştir. Yeni İşlevselcilik, bu dönemde neredeyse bütünleşme teorisi kavramı ile eş anlamlı şekilde kullanılır olmuştur (Rosamond, 2000: 50).

2.3. Erken Dönemde Yeni İşlevselciliğe Yönelik Eleştiriler

1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren bütünleşme dinamiklerinde gözlemlenen durgunluk ve aynı dönemde Avrupa'da elitler düzeyinde ulusal duyarlılığın ön planda olduğunu gösteren gelişmelerin yaşanması ise Yeni İşlevselci argümanların sorgulanmasına zemin hazırlamıştır (Rosamond, 2000: 75). Kuram, 1960'lı yılların ortalarından itibaren bütünleşme sürecinde yaşanan gelişmeleri açıklamakta ve bütünleşmenin devamını öngörmekte yetersiz kalmış, görgül başarısızlıkları, kuramsal eleştiriler izlemiştir.

2.3.1. Görgül Eleştiriler

Haas, bütünleşmenin getireceği ekonomik kazançların kıtadaki üçüncü ülkeler açısından yaratacağı çekiciliği, yayılma kavramının coğrafi boyutunu vurgulayarak ifade etmiştir. Nitekim, bu varsayımı doğrular nitelikte bir gelişme İngiltere konusunda yaşanmıştır. Avrupa bütünleşmesinin yakaladığı başarılı ivme İngiltere'nin bütünleşmeye dahil olma isteğini beraberinde getirmiştir. Ancak, İngiltere'nin üyelik başvurusu, Charles de Gaulle tarafından 1963 ve 1967 yıllarında iki kez veto ile karşılanmış ve Yeni İşlevselcilik açısından coğrafi yayılma kuramın öngördüğü şekilde özdevimli olarak gerçekleşmemiştir. 1960'lı yıllardan itibaren kuramın açıklamakta yetersiz kaldığı tek gelişme bütünleşmenin coğrafi boyutu olmamıştır. 1965 yılında Ortak Tarım Politikası'na sağlanacak bütçe finansmanı konusunda yaşanan tartışmalar, Avrupa Birliği tarihinde yaşanan en büyük krizlerden biri olan 'boş sandalye krizine' neden olmuştur. Bu dönemde Fransa, yedi ay boyunca Bakanlar Kurulu toplantılarına katılmayarak Topluluk mekanizmasını ciddi bir şekilde sekteye uğratmıştır. Ortaya çıkan bu bunalım, 1966 yılına gelindiğinde 'Lüksemburg uzlaşısı' olarak adlandırılan bir ödün ile sona ermiştir. Bu uzlaşma üye devletlere 'yaşamsal çıkarları' söz konusu olduğunda, Bakanlar Kurulu kararlarının oy çoğunluğu yerine, oy birliğiyle alınması hakkını kazandırmıştır. Fransa'nın İngiltere'nin üyeliğini rasyonel sebeplerle reddetmesi ve boş sandalye krizi, bu dönemde Avrupa'da elitler düzeyindeki ulusal

duyarlılığın devam ettiğini göstermiştir. Haas, kuramın yaşanan bu gelişmeleri açıklamak hususunda eksik kaldığını kabul ederek (Haas, 1968), bütünleşmenin sorunsuz bir biçimde ilerleyebilmesi için süreç içerisinde yer alan aktörlerin amaçlarının “ekonomik ağırlıklı olması ve bu amaçları gerçekleştirmek için aşamalı bir yöntem yeğlemeleri gerektiğini, birden çıkışlar ve sıçramalar yapan ve politik amaçlar güden yöntemlerin bütünleşme önünde engel oluşturacağını” belirtmiştir (Çakır, 2001: 40).

1970’li yıllardan itibaren dünya piyasalarında baş gösteren ekonomik durgunluk ve takip eden yıllarda ortaya çıkan petrol bunalımları ise Yeni İşlevselci argümanların açıklamakta yetersiz kaldığı diğer önemli gelişmeler olmuştur. Uluslararası sistemde ortaya çıkan bu bunalımlar, Avrupa’da yaşanan ekonomik bütünleşmenin durgunlaşmasına sebep olmuş yaşanan bu gelişmeler Yeni İşlevselciliğin, kuramsal bir zeminde sorgulanmasına neden olmuştur.

2.3.2. Kuramsal Eleştiriler: Yeni İşlevselciliğe Karşı Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımının Geliştirilmesi

Avrupa Bütünleşmesi’nin hızını azaltan ve bütünleşmenin genel gelişimini sekteye uğratan krizler sonrasında Yeni İşlevselciliğin maruz kaldığı kuramsal eleştirileri genel olarak yayılma kavramı etrafında toplamak mümkündür. O dönemde Hoffman, Keohane ve Nye gibi yazarlar yayılma kavramının özdevimli olarak devam edeceği varsayımının doğru olmadığını savunmuşlardır (Hoffman, 1964; Keohane ve Nye, 1971). Sektörler arası bağımlılığın tetikleyeceği yayılma etkisi düzensiz bir şekilde gerçekleşmiş ve Yeni İşlevselci yazarlar yayılmanın özdevimli olarak devam edeceği noktasında yanılmışlardır (Mariscal, 2004: 1).

Bu dönemde Stanley Hoffman, bütünleşme dışında mevcudiyetini koruyan uluslararası sisteme ilişkin faktörlerin, bütünleşme süreci karşısında bilinmezlikler yarattığını savunmuş ve Yeni İşlevselci okulu dışsal çevrede gelişen olayları dikkate almaması nedeniyle eleştirmiştir (O’Neill, 1996: 208). Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’nin, Avrupa’daki başarılı ekonomik büyümeden, rakip bir hegemonya yaratılması açısından korkmasını buna bir örnek olarak verir (Rosamond, 2000: 78). O’na göre “Avrupa Bütünleşmesi içsel ve dışsal baskıları dengeleyecek şekilde küresel

ortam ve bu ortamdan kaynaklanan dışsal baskılar çerçevesinde ele alınmalıdır” (Kahraman, 2013: 13). O, Yeni İşlevselciliğin eleştirisinden yola çıkarak, onun öne sürdüğü argümanlara karşı 'Hükümetlerarasıcılık' (*Intergovernmentalism*) yaklaşımını geliştirmiştir.

Hoffman, işlevsel mekanizmaların üye devletler arasındaki farklılıklar (*diversities*) nedeniyle sınırlandırdığını savunmuştur. O'na göre bu farklılıklar, Yeni İşlevselciliğin öne sürdüğü yayılma sürecinin özdevimli devam edeceği mantığı karşısında, yerel sınırlamaları, jeo-tarihsel farklılıkları ve üye devletlerin bütünleşme süreci dışındaki farklı amaçlarını ifade etmektedir. Uluslararası sistemin temel prensiplerinden kaynaklanan üye devletler arasındaki bu farklılıklar, bütünleşme sürecine karşı, 'karşıt güç' (*countervailing force*) yaratmaktadır (Tranholm-Mikkelsen, 1991: 8). Avrupa'da devletlerin hala merkezi aktörler olması ve aktörler üzerindeki milliyetçi duyguların devam etmesi, Yeni İşlevselcilik açısından açıklanamamaktadır (Rosamond, 2000: 78).

Hoffman, 1965-66 krizlerini de üye devletler arasındaki 'farklılık' (*diversity*) kavramını kullanarak açıklamıştır. Bu kapsamda Avrupa Bütünleşmesini 'düşük politika' (*low politics*) ve 'yüksek politika' (*high politics*) ayrımıyla ele almaktadır. Hükümetlerarasıcılık, devletlerin düşük politika alanlarında işbirliğini Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısı altında geliştirse de güvenlik, savunma ve dış politika gibi yüksek politika alanlarında işbirliği yapmaya daha az istekli olacaklarını savunmaktadır. Ekonomi politikaları ve refah gibi sosyal politika alanları, düşük politika alanları olarak adlandırılırken, güvenlik, savunma ve dış politika gibi konular, yüksek politika alanları olarak tanımlanmıştır (Hoffmann, 1966). Hükümetlerarasıcılık açısından Avrupa'da gerçekleştirilmek istenen, “aralarındaki anlaşmazlıkların çözümü için savaşı bir olasılık olmaktan çıkarmış, ve ortak sorunların çözümü için gelişmiş hükümetlerarası düzenekler oluşturulmuş, egemenliklerini koruyan ancak birbirlerine alışılmadık ölçüde bağımlı devletlerin ortaya koyduğu bir bütünlüktür” (Çakır, 2001: 19). Bu kapsamda Hükümetlerarasıcılık, işlevsel bütünleşmenin beraberinde elit uzlaşısı sağlayacağı görüşünü reddetmiştir. Sonuçta, Hükümetlerarasıcılık yaklaşımı, Avrupa Bütünleşmesini açıklamak için, Yeni İşlevselciliğin bölgesel bütünleşmenin aktörlerine

ilişkin çoğulcu bakış açısı yerine, devlet merkezli analiz düzeyine geri dönülmesi gerektiğini savunmuştur.

2.4. Erken Dönemde Yeni İşlevselciliği Geliştirme Çabaları

Yeni İşlevselci yazarlar, açıklamakta zorlandıkları gelişmeler ve gittikçe artan eleştiriler karşısında, kuramın eksik yönlerini ortadan kaldırmak ve kuramı maruz kaldığı eleştirilere karşı savunabilmek adına, bir dizi düzenleme çabası içine girmiştir. 1969 yılına gelindiğinde dönemin Yeni İşlevselci yazarları, kuramı planlı ve uyumlu bir şekilde güncellemek adına Wisconsin Üniversitesi'nde, 'Bölgesel Bütünleşme' konulu bir panelde bir araya gelmişlerdir. Kuramın kurucu isimlerinden Lindberg, bu dönemde, Scheingold ile beraber ortaya koydukları çalışmada, bütünleşme sürecinde yaşanan belirsizlikleri açıklamak adına yayılma kavramını yeniden ele almıştır. Lindberg ve Scheingold, Yeni İşlevselci öngörünün kendinden emin pozitivizmini redderek, 'daralma' (*spill-back*)¹⁰ argümanını geliştirmişlerdir. Bu kavram, topluluk kurumsal kapasitesinin ve eylem gücünün azaldığı dönemlerde, bütünleşme sürecinde yaşanan olası bir geri çekilmeyi ifade etmektedir (Lindberg ve Scheingold, 1970: 135-140).

Böylelikle Lindberg ve Scheingold, ulusal duyguların dirilişinin bütünleşme sürecinde yarattığı olumsuz etkiyi, 'daralma' kavramı üzerinden tanımlayarak kurama yönelik eleştirileri karşılamayı amaçlamışlardır. Lindberg ve Scheingold'un bu dönemde bütünleşme kuramları literatürüne sağladığı bir diğer önemli katkı ise Avrupa Bütünleşmesi'nin mevcut hali ile bir tür 'politik yapı' (*polity*) haline geldiği ve bu kapsamda çalışılabileceğini belirtmeleri olmuştur. Bu varsayım, 1980'li yıllardan itibaren ortaya konan birçok çalışma için referans noktası olmuştur.¹¹

Panelde, Haas'ın eski bir öğrencisi olan Schmitter, daha sonra ortaya çıkacak Yeni İşlevselci çalışmalar açısından, gelecek adına umut kaynağı oluşturacak bir bakış açısıyla (O'Neill, 1996: 43), kuramın başarısız olmasının sebeplerinden birini dış dünya ile Avrupa bütünleşmesi arasındaki kopukluk olarak göstererek, 'dışsallaştırma'

¹⁰ Bu kavram için bkz: Çakır (2001).

¹¹ Bu çalışmaları içeren kısa bir değerlendirme için bkz: "Günümüz Avrupa Bütünleşmesi Kuramları Literatüründe Yeni İşlevselcilik" başlığı.

(*externalisation*)¹² hipotezini geliştirmiştir (Schmitter, 1969). Dışsallaştırma hipotezi, bütünleşmenin yaşandığı bölgesel düzlemde ortaya çıkan şoklar yahut uluslararası sistemde ortaya çıkan ekonomik yahut önemli gelişmelerin ‘verili değişken’ olarak kullanılmasını sağlamıştır (Rosamond, 2000: 92-93). Schmitter, şunu savunmaktadır:

Orjinal niyetlerine bakılmaksızın katılımcılar, üçüncü taraflara karşı ortak bir politika benimsemek zorunda kalabilirler. Üyeler, üzerinde anlaşma sağlayacakları bir dış politika benimsemek zorunda olacaktır ve bu süreçte, yeni merkezi kurumlara giderek güvenmeleri muhtemeldir (Schmitter, 1969: 165).

Böylelikle, dışsallaştırma hipotezi, Topluluk ve dış dünya arasında pozitif yönlü bir bağlantı yaratmıştır. “Sonuçta içinde dışsal olayların, özellikle de küresel boyuttaki önemli olayların önemli yer tuttuğu büyük sarsıntılar, aktörlerin seçenek genişliğini azaltıyor ve onlara en iyi seçenek olarak bütünleşmeyi bırakıyordu” (akır, 2001: 38). Schmitter, Bütünleşme ve dışsal faktörler arasındaki pozitif bağlantıya örnek olarak, 1971’de Bretton Woods sisteminin çökmesi sonrasında Avrupa’da parasal işbirliği yönünde atılan adımları göstermektedir (Niemann, 2006: 22). Böylelikle, dışsal baskıların bütünleşme sürecinde olumlu etkiler yaratması üzerinde durarak, Hoffmann’ın süreci sekteye uğratan kuvvetler olarak algıladığı dışsallıkların bütünleşme sürecine katkı sağladığını savunmuştur. Fakat Schmitter’in dış dünya ile birlik bütünleşmesi arasında yaptığı bağlantı ve bu kapsamda geliştirdiği hipotezi, onu “aktör gengdmleri seçeneklerinin genişliği” (*the range of alternative actor strategies*) adını verdiği, Haas’tan farklı bir bağımlı değişkene yöneltmiştir (akır, 2001: 38).

1960’lı yılların ortalarından itibaren Avrupa’da yaşanan gelişmeleri açıklamak hususunda yetersiz kalan Yeni İşlevselciliği yenileme çabalarına, kuramın bağımlı değişkenin ne olduğu sorununun da eklenmesiyle, bu dönemde tartışma oldukça karmaşık bir hale getirmiştir. Nitekim Haas 1976 yılına gelindiğinde tartışmalara son noktayı koyarak kuramının ‘geçerliliğini yitirmiş’ olduğunu ilan etmiştir. Sonrasında, alanda çalışan yazarlar ilgilerini başka yönlere kaydırmışlardır.¹³

¹² ‘Externalisation’ kavramının Türkçe karşılığı için akır (2001), ‘dışsallaştırma’ karşılığını ermektedir.

¹³ Haas, Yeni İşlevselciliğe olan inancını kaybetmesinin ardından ilgisini ‘rejim analizlerine’ yönlendirmiştir (bkz: Haas ,1980; 1982; 1983). Griffiths ve diğerleri (2011), bu çalışmaların ‘uluslararası yönetişim’ çalışmalarının popülerliğinin yolunu açtığını belirtir. Haas’ın doksanlı yıllardan itibaren ortaya koyduğu çalışmaları ise başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası kurumlar tarafından sağlanan

2.5. Günümüz Avrupa Bütünleşmesi Kuramları Literatüründe Yeni İşlevselcilik

1970’li yıllardan ortalarından 1990’lı yıllara kadar, gerek Yeni İşlevselcilik gerekse genel olarak bütünleşme kuramları uzun süreli bir sessizlik dönemi yaşamıştır. Keohane ve Hoffmann, bu dönem için, bütünleşme çalışmalarında ‘çığır açan’ Yeni İşlevselciliğin ‘karanlık çağı’ nitelemesini yapmaktadır (Hoffmann ve Keohane, 1991: 8). Hükümetlerarasıcılık ise 1970’li yıllarda Avrupa Bütünleşmesi’ni kavramak hususunda ‘altın çağını’ yaşamıştır. Ancak 1980’lerin ortalarına gelindiğinde Avrupa Bütünleşmesi dinamiklerinde yaşanmaya başlayan bir dizi gelişme, bütünleşme kuramlarının yeniden canlanarak önem kazanmasına zemin hazırlamıştır (Wendt, 2012: 681).

1987 yılında imzalanan Avrupa Tek Senedi’nin ‘Ortak Pazar’ hedefini barındırması ve Tek Senet görüşmeleri boyunca Jacques Delors başkanlığındaki Komisyon’un gündem belirleme gücünü etkin bir biçimde kullanması doksanlı yıllarda bütünleşme dinamiklerinde yaşanan gelişmelerin önemli unsurlarından biri olmuştur. Komisyon, üye devletleri ve uluslararası sanayi kuruluşlarını tek pazara geçişin beraberinde getireceği faydalara ikna etme konusunda oldukça başarılı ve lider bir rol üstlenmiş, bu dönemden itibaren imzalanan antlaşmalar sonrasında Avrupa Birliği karar alma sürecine yönelik politik gücünü önemli ölçüde arttırmıştır (Ross, 1995). Tek Senet ile hedeflenen ‘Ortak Pazar’ ekonomisine Maastricht Antlaşması ile beraber geçilirken; aynı zamanda Ekonomik ve Parasal Birliğe geçiş, Adalet ve İçişlerinde İşbirliği, Ortak Dış ve Güvenlik politikasının oluşturulması yönünde işbirliğinin geliştirilmesi gibi konular da Avrupa Birliği kurumsal yapısı altına dahil olmaya başlamıştır. Soğuk Savaş’ın sona erdiği bu dönemde bütünleşme dinamikleri açısından yaşanan bir diğer önemli gelişme ise coğrafi genişleme olmuştur. Varşova Paketi’nin ve ardından Sovyetler Birliği’nin çöküşü, kıta Avrupa’sında hiçbir uluslararası savunma ve güvenlik örgütü içerisinde yer almayan devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1990 sonrasında komünizmden

bilgi akışının dünya siyaseti üzerindeki etkilerine yöneliktir (bkz: Haas, 1990). Yeni İşlevselciliğin diğer kurucu ismi Lindberg ise, 1970’li yıllardan itibaren ilgisini “ekonomik yönetim” üzerine yönlendirmiştir (Campbell, Hollingsworth ve Lindberg, 1991). Schmitter ise 1970’lerde Avrupa Bütünleşmesine yönelik ilgisini kaybetmiş, ancak 2000’li yıllardan itibaren, yeniden bu alanda çalışmalar sunmaya başlamıştır. Schmitter’in bu çalışmaları bir sonraki kısımda ele alınmaktadır.

henüz çıkmış olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa bütünleşmesine katılımı, bu dönemde Birliğin öncelikli politika konularından biri haline gelmiştir.

Avrupa bütünleşmesi sürecinde ve uluslararası ilişkiler konjonktüründe yaşanan bu köklü değişiklikler kuramsal çalışmalarda da bir revizyon gereksinimi doğurmuştur. Paul Taylor, doksanlı yılların başında, Yeni İşlevselciliğin yeniden gözden geçirilmesi ve dikkate alınması gerektiğini belirten akademisyenlerden biri olmuştur (Taylor, 1989: 23-24). Yeni İşlevselcilik bu dönemden itibaren farklı akademisyenler tarafından yeniden canlandırılmış, Hoffman'ın öncüsü olduğu Hükümetlerarasıcılık modeli ise Andrew Moravcsik tarafından 'Liberal Hükümetlerarasıcılık' (*Liberal Intergovernmentalism*) şeklinde revize edilmiştir.¹⁴ Bu dönemden itibaren Federalizm de kuramsal çalışmalar literatürüne yeniden dahil olmuştur.¹⁵

Ancak doksanlı yıllardan itibaren Yeni İşlevselci varsayımlardan yola çıkarak oluşturulan kuramsal çalışmalar onu bir bütün olarak benimsememektedir. Bu çalışmalar, geleneksel kuramı bir başlangıç noktası olarak kullanmış ve barındırdığı argümanların bir bölümünden beslenerek, Avrupa bütünleşmesi dinamiklerinin bir bölümünü açıklamayı hedefleyen kısmi kuramlar olarak geliştirilmiştir. Wiener ve Diez'e göre bu çalışmalar öncelikle 'rejim kuramı' olarak adlandırılan ve sonrasında Czempiel ve Rosenau tarafından 'yönetimsiz yönetim' (*governance without government*) olarak adlandırılan kavramsallaştırma içerisinde, Uluslararası İlişkiler'de kurumsallaşmış işbirliğini kabul eden geniş bir çalışma alanı içerisinde ortaya konmaktadır (Wiener ve Diez 2009: 6-9).

¹⁴ Moravcsik, Yeni İşlevselciliğin ulusüstü kurumlara yaptığı vurguyu eleştirerek, Avrupa bütünleşmesinin ilerleyişinin en iyi şekilde Hükümetlerarasıcılık modeli ekseninde açıklanabileceğini savunmaktadır (Moravcsik 1993, 1998). Bulmer (1983)'in bütünleşmeye yönelik realist paradigmadaki bakış açısını -Bulmer, ulusal hükümetlerin bütünleşme dinamiğinin ve bütünleşme sürecinde yaşanan etkileşimlerin ana dinamiği olduğunu savunmaktadır- Robert Putnam (1988)'in 'iki aşamalı oyun' (*two level games*) metaforu üzerine uyarlararak, Hükümetlerarasıcılık yaklaşımını Liberal hükümetlerarasıcılık olarak yeniden formüle etmiştir. Caporaso'ya göre Moravcsik, Avrupa Bütünleşmesini devletler tarafından "aktarılan yetkilerin sınırlarının özenle çizildiği, izlendiği ve denetlendiği ve temelde üye ülkelerin yönlendirdiği bir süreç" olarak tanımlamaktadır (Çakır, 2001: 72). Avrupa Bütünleşmesi'nin ilerleyişi içerisindeki büyük güçlerin bunu istemeleri durumunda gerçekleşmektedir. Hükümetlerarasıcı yaklaşımın bu güncel versiyonunda Avrupa Birliği, bütünleşme içerisinde bulunan ulus-devletlerin politika koordinasyonu sağlamak için kullandıkları uluslararası bir rejim niteliğindedir (Moravcsik, 1993: 472-480).

¹⁵ Federalizm konusundaki çalışmaların genel bir özeti hakkında bkz: Burgess (2009)

Başta Schmitter olmak üzere bir grup akademisyen Yeni İşlevselci argümanların bir bölümünün bütünleşmenin ilk onbeş yılı sonrasında geçerliliğini yitirdiğini belirterek, bütünleşmenin bugün itibarıyla geldiği mevcut boyutu ‘Çok Katmanlı Yönetişim’ (*Multi Level Governance*) olarak adlandırmaktadır.¹⁶ Wayne Sandholtz ve Alec Stone Sweet geliştirdikleri ‘Ulusüstü Yönetişim’ (*Supranational Governance*) yaklaşımı ile politika süreçlerini ve onun maddi sonuçlarını açıklamaktan ziyade, bütünleşme sürecinde yaşanan ulusüstü değişimin rolünü vurgulayan ve Avrupa Birliği kurumsal yapısının yeni politika alanlarında nasıl aktif hale geldiğini açıklamayı hedefleyen bir çalışma ortaya koymuştur. Ulusüstü Yönetişim yaklaşımının, Yeni İşlevselcilik’ten ödünç aldığı üç nokta, ulusaşırı toplumun gelişimi, ulusüstü kurumların kendi gündemlerini belirleme otonomileri ve artan sınır ötesi ilişkilerin Birlik kuralları oluşumunu desteklediği varsayımlarıdır. Ancak onların ortaya koyduğu analiz çerçevesi, elit düzeyindeki beklenti ve bağımlılığın ne ölçüde yeni merkeze doğru kayacağı sorusunu açık uçlu bırakmaktadır. Yeni İşlevselci analizlerin bu çalışmaya yaptığı temel katkı, ulusüstü aktörlerin uluslararası özerk rolüne yaptığı vurguyla sınırlıdır.¹⁷

Doksanlı yıllardan itibaren çok az sayıda akademisyen açıkça kendisini Yeni İşlevselci olarak adlandırmıştır. Haas’ın kuramı geçersiz ilan etmesi sonrasında buna katılmayarak çalışmalarına bir süre daha devam eden Schmitter, daha sonra ilgisini başka yönlere kaydırmış, 2000’li yıllardan itibaren ise yeniden Yeni İşlevselcilik çalışmalarına dönerek, kuramı bu dönemde ön plana çıkaran önemli isimlerden biri olmuştur (Schmitter, 2003). Schmitter dışında, kasıtlı olarak geleneksel kuramı yenilemeye yönelik bir diğer girişim ise Arne Niemann tarafından ortaya konmuştur (Jensen, 2010; Niemann, 1998; Niemann: 2006; Niemann ve Schmitter, 2009). Niemann, Yeni İşlevselciliği bir başlangıç noktası olarak seçerek, geleneksel yaklaşımın ontolojik kapsamını genişletmiş ve yayılma kavramına bazı yenilikler getirmiştir.

¹⁶ Bkz: Schmitter (2000). Bu konuda benzer görüşler paylaşan diğer çalışmalar için ayrıca bkz: Marks, Hooghe ve Blank (1998: 341-378).

¹⁷ Bu çalışma ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz: Sandholtz ve Sweet (1998); ayrıca bkz: Burley ve Mattli (1993); Ross (1995).

2.5.1. Schmitter ve Yeni - Yeni İşlevselcilik

Schmitter, geleneksel kuramın, sektörler arası işlevsel bağımlılığın özdevimliliğine yaptığı vurguyu reddederek; bütünleşmeyi aşamalı bir işlem olarak tanımlamıştır (Schmitter, 2003: 7-8). O, bütünleşme sürecinin belli dönemlerinde yaşanan çeşitli krizlerin, aktörler üzerinde yarattığı ‘dönüşüme’ (*transformation*) odaklanmakta ve Avrupa bütünleşmesini çeşitli krizlerin tetiklediği bir ‘karar yapımı döngüsü’ (*decision-making cycles*) olarak ele almaktadır (Mariscal, 2004: 2-3). Bu noktada yayılma, bütünleşmenin bir yönü olarak görülmektedir. Nitekim, yayılma yaşanmadığı durumlarda, girilen karar döngüleri farklı sonuçlar doğurabilmektedir.

Schmitter’in oluşturduğu kuramsal çerçevenin yayılma kavramının özdevimli devam edeceği varsayımını reddetmesi, bütünleşme sürecinde aktörler tarafından oluşturulan stratejilerin kavramsallaştırmasına neden olmuştur. Birbirini izleyen her kriz bir karar döngüsü süreci yaratacak; böylelikle ulusal ve ulusüstü yapılarda yaşanan yetki değişiklikleri bütünleşme sürecinin yönünü belirleyecektir. Lindberg ve Scheingold tarafından ortaya konan ‘daralma’ kavramı, Schmitter tarafından üye devletlerin önceki taahhütlerini geri çekmeleri durumunu ifade etmek için kullanılmıştır. *Spill-around* kavramı hükümetlerarası kurumlardaki işlevsel bağımlılığın çoğalması olarak; *Build-up* kavramı ise, üye devletler tarafından, supranasyonel kurumlara, kurumsal yetki genişlemesi sağlamayacak şekilde imtiyazlar verilmesi olarak tanımlanmıştır. *Muddle-about*, ulusal hükümetlerin bölgesel bütünleşmenin kurumsal dinamiklerinde değişime gitmeden işbirliği sağlamaya çalışmalarını; *retrenchment*, bütünleşme sürecinde yer alan devletlerin aralarında anlaşarak ulusüstü kurumsal yapının gücü ve yetkilerinde azaltmaya gidilmesini, *encapsulation* ise süreç içerisinde ortaya çıkan bunalımlara hükümetlerarası küçük düzenlemeler ile verilen tepkileri ifade etmektedir (Schmitter, 2003: 19-20).

2.5.2. Niemann ve Yenilenmiş Yeni İşlevselci Kuramsal Çerçeve

Son dönemde Yeni İşlevselciliği yenilemeye yönelik bir diğer girişim Niemann tarafından yapılmıştır. Niemann’ın temel argümanı, geleneksel kuramın bazı yollardan yeniden formüle edilebileceği ve özellikle Avrupa Birliği’nde üretilen politika

çıktılarını açıklamak için etkili bir araç (orta ölçekli kuramsal bir çerçeve) olarak kullanılabilir (Niemann, 2006). O, Yeni İşlevselciliği bir başlangıç noktası olarak seçerek, geleneksel yaklaşımın ontolojik kapsamını ‘ılımlı İnşacı¹⁸’ bir yöne doğru genişletmiş ve yayılma kavramına Tranholm-Mikkelsen’in ortaya koyduğu ayırımdan yola çıkarak ve bazı yenilikler getirmiştir.

¹⁸ İnşacılık, 1980’li yıllarda Uluslararası İlişkiler disiplinindeki ana tartışma eksenini oluşturan neorealizm ve neoliberalizm arasındaki tartışmanın üzerinde uzlaştığı materyalizm ve rasyonalizm sentezine karşı bir meydan okumayı temsil etmektedir. Bu bağlamda materyalizmden farklı olarak, sosyal topluluk yapılarının fiziki olmaktan ziyade kültürel olarak şekillendiği; rasyonalizmden farklı olarak ise yapıların yalnızca davranışları düzenlemediğini, aynı zamanda kimlik ve çıkarları da inşa ettiği üzerinde durmaktadır (Wendt: 2012, 243). İnşacılar, uluslararası gerçekliğin materyal olduğu kadar sosyal olduğunu belirtirken, sosyal faktörlerin zamandan ve mekandan bağımsız olmadıklarının altını çizmektedirler. İnşacılık açısından, materyal dünya ‘insan bilincinin’ (*human consciousness*) bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Ruggie, 1998: 33). Bu bağlamda İnşacılık açısından gerçeklik, verili olarak alınmaz, sosyal olarak oluşur ve değişim gösterebilir. Bu noktada unutulmaması gereken, İnşacılığın, bir Uluslararası İlişkiler kuramı olarak değil, ontolojik-sosyal bir kuram olarak sunulmuş olduğudur. Başka bir ifadeyle İnşacılık, uluslararası siyaset teorisi değil, sosyal bilimlere uygulanan açık uçlu bir yaklaşım niteliğindedir. Bu nedenle, İnşacılık kapsamında somut bir şey ifade ederken, analiz birimi ortaya konulmalıdır. Nitekim İnşacılık, Yeni İşlevselcilik gibi Avrupa Bütünleşmesi kuramlarıyla karıştırılmamalıdır; Avrupa Bütünleşmesi’nin genel kuramı olamaz (Christiansen ve diğerleri, 2001: 3). Christiansen, Jorgensen ve Wiener, İnşacılığın Avrupa Bütünleşmesi çalışmaları üzerinde üç tür etki yarattığını söylemektedir: ‘Kuramların geliştirilmesi’; ‘analiz çerçevelerinin kurulması’ ve ‘meta kuramsal boyut’ (Christiansen ve diğerleri, 2001: 11-12). Haas, 2001 ve 2004 yılında yayınlanan son iki çalışmada da, her iki kuramın iç ve dış politikada bir devamlılık içerdiğini ve bu yönleriyle ‘Neoliberal Kurumsalcılık’ ve ‘Barış Teorisi’ gibi kuramlara yakın olduklarını belirtmektedir. Ancak, iki kuramın aynı ontolojik ailelerden olduğunu düşüncesine itiraz etmektedir. Yeni İşlevselcilik, bilinçli bir şekilde realist ontolojinin karşısında duracak şekilde oluşturulmuştur; devletler gerekli gördüklerinde işbirliği yapmaya karardıkları ve tercihleri pluralist bir ortamda faydacı bir temelde şekillenir. Aktör çıkarları sabit ve bilinebilir olarak algılamamakta ve birçok materyal olmayan unsurun da tercih ve çıkarları şekillendirebileceği savunulmaktadır. Aktörler, kendi değerlerinden türettikleri çıkarlar ve hesapları temelinde, oluşturdukları ulusüstü kurumlara giderek daha fazla güvenirlere ve bu kurumlar aktör çıkar ve taleplerini kullanarak bütünleşmeyi ilerleten güçlerden biri olurlar. Haas, daha önce de belirtildiği gibi bu ontolojiyi faydacı bir temelde ‘ılımlı rasyonel seçim’ olarak tanımlamıştır, bu nedenle devlet tercihleri ‘rastgele’ (random) olmaktan ziyade çoklu aktörlerin hesapları sonucunda oluşmaktadır. Kısaca, Yeni İşlevselcilik, öncelikle aktör eylemlerinin rasyonelliği üzerine odaklanırken, İnşacılık aktörler arasındaki etkileşimin sosyal statüsüne odaklanmaktadır (Rosamond, 2005: 19). Haas, Yeni İşlevselciliğin bu yönleriyle inşacılığı kapsamadığını fakat bir çalışmanın açık bir şekilde, bütünleşme çalışmalarında daha sonradan İnşacılık olarak adlandırılan kuramın öncüsü olarak Yeni İşlevselciliği sunabileceğini belirtmiştir (Haas, 2001: 22-25). Lindberg’in ontolojik kapsamı ise ‘ılımlı rasyonel seçim’ inşacılığına daha yakın bir görüntü sergilemektedir. Aktör ve yapı etkileşimi üzerine daha çok odaklanmış olması, Haas’ın ontolojisinden daha fazla İnşacı yönde bir ontoloji barındırmasına neden olmakta, bu nedenle, Yeni İşlevselci varsayımları yeniden değerlendirerek oluşturulan çalışmalara, inşacı yönde bir ontolojik kapsam geliştirme şansı tanımaktadır (Haas, 2001: 25-26). Haas 2003 yılında hayatını kaybetmiştir. Ancak vefatının bir yıl ardından yayınlanan çalışmada yeni Yeni İşlevselci çalışmalara önemli bir katkı yapmıştır. Uluslararası ilişkilerdeki bazı gelişmelerin Yeni İşlevselcilik çalışmalarına yeniden önem kazandırdığını belirterek, yeni çalışmaların yeni bir yaşam barındırdığını ve artık eski düşünülen olmadığını vurgulamaktadır. Haas aynı zamanda, eski ve yeni kurumsalcı yaklaşımların kullanılabilirliğini dikkate almaktadır. Son olarak, Yeni İşlevselciliğin, İnşacılığın saygıdeğer bir parçası yahut öncülü olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir (Haas, 2004).

Niemann, ‘rasyonel seçim’ ilkesinden yola çıkarak aktörleri, özünde rasyonel ve tercihlerini kendi çıkarları ekseninde belirleyen varlıklar olarak tanımlamıştır. Aktörler, temelde kendi programlarını geliştirerek azami fayda sağlamayı hedefler, bu nedenle çıkarlarını hesaplayarak kendi stratejilerini oluştururlar (Niemann, 2006: 24-26). Ancak Niemann, başlangıç noktası olarak ‘rasyonel seçim’ kuramından yola çıkmasına rağmen, bazı katı rasyonel seçim ilkelerini bu ontolojik kapsamda devre dışı bırakmıştır. Rasyonel seçim mantığına göre, aktörler kendi sabit çıkarlarını azamileştirmeye çalışırken, bir takım dışsal (kurumsal, sosyal ve stratejik) sınırlamalara maruz kalarak tercihlerini belirlemektedir (Pollack, 2006: 32). Niemann, aktör tercihlerinin sabit ve dışsal baskılar sonucu şekillendiği varsayımını gevşetmiştir. Aktör tercihleri sabit olmaktan ziyade değişkendir; öğrenme kapasitesi onlara dış dünyayı anlama kabiliyeti sağlamaktadır. Çıkar, tercih ve kimlikler, yalnızca materyal unsurlar ile değil; sosyal etkileşim, norm ve temel değerler, yasalar ve topluluk yapısı içerisinde biçimlenir; başka bir ifadeyle aktör çıkarları ve kimlikleri hem materyal hem de zihinsel yapılarla oluşur ve süreç içerisinde değişebilme potansiyeline sahiptir (Niemann, 2006: 27).

Niemann’ın geleneksel kuramın ontolojik kapsamına getirdiği bir diğer önemli yenilik ise aktör-yapı arasındaki ilişkiye yöneliktir. Erken dönem Yeni İşlevselcilik, ağırlıklı olarak aktörler üzerine odaklanırken, Niemann geliştirdiği kuramsal çerçevede aktör-yapı arasındaki bağımlılığa vurgu yapmaktadır; Topluluk yapısı içinde şekillenen kolektif eylemler, bireysel tercihlerden değil aktörlerin sosyal yapılar içinde yaşadığı etkileşim sonucunda oluşmaktadır (Niemann, 2006: 26). Bu nedenle aktör hareketleri, hem kendi çıkarları hem de yapılar tarafından biçimlenmektedir. Aktörler, yapıların özelliklerini belirlemektedir. Oluşturulan yapı, sistemi ortaya çıkarmakta ve sistem içerisinde kendi varlığını sürdürmeye devam ettirmektedir. Bu durum, Niemann’ın aktör-yapı arasındaki ilişkiye eşit ontolojik statü tanınmasına olanak sağlamaktadır (Niemann ve Schmitter, 2009: 55-56). Böylelikle, Niemann tarafından yenilenen ontolojik kapsam, bir taraftan erken dönem Yeni İşlevselciliğin ‘rasyonel seçim’ mantığı üzerine oluşturulurken, diğer yandan “ılımlı inşacılık” bu ontolojinin bir tamamlayıcısı olarak kabul edilir.

Niemann, Tranholm-Mikkelsen'in yayılma kavramına ilişkin ortaya koyduğu ayırmadan yola çıkarak ve ona getirdiği birtakım yenilikler ile yayılma kavramına yönelik geniş bir sınıflandırma sağlamıştır. Bu çerçevede geliştirdiği varsayımlar, kullandığı Yeni İşlevselci kuramsal çerçevenin temel hipotezini oluşturmaktadır.

2.5.2.1. İşlevsel Yayılma

Niemann, Haas'ın sektörler arası bağımlılığın yaratacağı bütünleştirici baskıları vurguladığı dar işlevsel yayılma tanımlaması yerine, Lindberg'in yayılma tanımlamasından yola çıkarak daha geniş kapsamlı bir bakış açısı geliştirmiştir. Lindberg, bütünleşme sürecindeki ana hedefin, ancak geleceğe yönelik gerçekleştirilecek koordinasyon ile sağlanabileceğini söylemektedir (Lindberg, 1963:10). Bu noktadan hareket eden Niemann, işlevsel yayılma kavramını yalnızca sektörler arası bağımlılığı ifade etmek için kullanmamaktadır. İşlevsel yayılma, aynı zamanda bütünleşme sürecinde aynı alanda daha fazla işbirliğine gidilmesine yönelik oluşan baskıları da kapsamaktadır. İlgili politika alanının içinde, aynı alanda daha fazla bütünleşme gerçekleşmesine yönelik olarak ortaya çıkan bu baskılar¹⁹, revize çerçevede "içeriden gelen baskılar" olarak kavramsallaştırılmıştır (Niemann, 2006: 30-31).

2.5.2.2. Harici (Exogenous) Yayılma

Erken dönem Yeni İşlevselci çalışmaların Avrupa bütünleşmesini, onu dış dünyadan yalıtarak açıklamaya çalışmaları, kuramın dış dünyaya yönelik oldukça sessiz kalmasına sebep olmuştur. Haas'ın başarılı bütünleşmenin diğer devletler tarafından ilgi çekici hale geleceğini öngördüğü coğrafi yayılma boyutu Schmitter'in oluşturduğu dışsallık hipotezi için bir başlangıç noktası olmuştur. Niemann, Schmitter'in dışsallık hipotezini bozmadan, ona birtakım eklemeler yaparak harici yayılma kavramını geliştirmiştir. Harici yayılma, Niemann'ın çalışmasının yapısal faktörlerinden birini oluşturmaktadır. O, dışsal faktörlerin bütünleşme süreci açısından birkaç etkisi olduğunu öne sürmektedir:

- 1) Bazı dışsal olaylar Topluluk tarafından tehdit olarak görülür. Bu literatürde sıklıkla söylenen bir durumdur; algılanan tehditler, bölgesel bütünleşmenin gelişimine yardımcı olur. Sorunlar, devletleri ortak çözümler bulmaya yöneltir.

¹⁹Bu baskılar literatürde 'görev genişlemesi' (*task expansion*) olarak bilinmektedir.

- 2) Küreselleşme ve çevre kirliliği gibi birçok uluslararası sorun, üye devletler tarafından ortak bir yaklaşım gerektiği yönünde algılanır.
- 3) Dışsal olaylar, bazı durumlarda kolektif pazarlık gücünün artırılması için üye devletler üzerinde baskı yaratır. (Niemann, 2006: 33-34).

Niemann, dışsal faktörlerin bütünleşme sürecine yarattığı baskıları sınıflandırarak, onların bir takım 'istemli' ve 'istemsiz' güdüler olarak var olduğuna dikkat çekmektedir. İstemli güdüler, Topluluğun kolektif pazarlık gücünü arttırmak için ortak dış politikaların oluşumunu içermektedir. Bu güdüler, içeriden gelen baskıların da etkisini barındırmaktadır (Niemann, 1998: 431-432). Aynı zamanda kolaylaştırılmış yayılma ve geleneksel kuramda vurgulanan politik yayılma biçimlerinin birer bileşimi niteliğindedir (Macmillan, 2009: 797). İstemsiz güdüler ise, dışarıdan algılanan tehditler gibi Schmitter'in altını dışsallık hipoteziyle çizdiği beklenmeyen dışsal sorunların, potansiyel bütünleştirici etkisini vurgulamaktadır. Bu nedenle Schmitter'in dışsallık hipotezi, Niemann'ın kuramsal çerçevesinde harici yayılma hipotezinin bir alt bileşeni konumundadır.

2.5.2.3. Politik Yayılma

Yeni İşlevselcilik, ekonomik ve politik elitlerin bütünleşmeyi destekleyici rolü üzerinde durmaktadır. Bütünleşme sürecinde ulusal elitler ve çıkar grupları politik faaliyetlerini ve beklentilerini yeni oluşturulan merkez yönünde yeniden tanımlayacaktır. Bu argüman, Tranholm-Mikkelsen tarafından, politik yayılma şeklinde kavramsallaştırılmıştır (Tranholm-Mikkelsen, 1991: 5-6). Haas, özellikle ekonomik elitlerin bütünleşme sürecini destekleyici baskılarını vurgulamış, Schmitter ise, sivil toplum örgütleri de dahil olmak üzere, hükümet dışı elit kavramını geniş bir çerçevede tanımlamıştır (Schmitter, 1971: 257-263). Kuramı geliştiren bir diğer isim olan Lindberg ise, daha önce belirtildiği gibi, politik elitlerin bütünleşme yönünde yaratacağı baskı üzerine odaklanmıştır.

Niemann, 'politik yayılma kavramıyla vurgulanan elitler' ve 'onların bütünleşme sürecinde yarattığı baskılar' arasında bir ayırım yapmaktadır. Politik yayılma kavramı, Niemann'ın çalışmasında hükümet dışı elitlerin bütünleşme sürecini destekleyici yönde yarattıkları baskıyı ifade etmektedir. Buna göre, 'teşvik tabanlı' öğrenme sayesinde bütünleşme sürecinde çıkarlarını yeni oluşturulan merkez yönünde yeniden tanımlayan

‘hükümet dışı elitler’ tarafından devletlere uygulanan baskı politik yayılma kavramıyla ifade edilmektedir. Lindberg tarafından vurgulanan ‘aktör sosyalleşmesi’ ise Niemann tarafından ‘sosyal yayılma’ (*social spillover*) olarak kavramsallaştırılmıştır.

Niemann, politik yayılma kavramına Schmitter’in özellikle vurguladığı sivil toplum örgütlerini ve çalışma gruplarını da dahil ederek; bütünleşme sürecinde baskı yaratan hükümet dışı elitleri geniş bir yelpazede ele almaktadır. (Niemann, 2006: 36). Son olarak Niemann, geleneksel kuramın ontolojik kapsamından yola çıkarak, bu kavrama bir ekleme daha yapmıştır. Dışsal baskıların ve yerel kısıtlamaların da hükümet dışı elitlerin davranışlarını etkileyebildiğini belirtmektedir (Niemann, 2006: 37). Bu nedenle bütünleşme sürecinde hükümet dışı elit davranışları, harici baskılar sebebiyle daha fazla bütünleşme yönünde artabileceği gibi, yerel kısıtlamaların ön planda olması durumunda yetersiz düzeyde kalabilmektedir.

2.5.2.4. Sosyal Yayılma

Lindberg, bütünleşme sürecinde özellikle politik elitlerin yaratacağı baskılar üzerinde durmaktadır. Bütünleşme sürecinde ulusal yetkililer, Birlik mekanizması içerisinde yer almaktadır; ulusal yetkililerin günlük çalışmaları sırasında kurdukları iletişim, birbirlerinden etkilenmelerine sebep olmakta ve onları bütünleştirici kararlar almaya teşvik etmektedir. Bu mantık daha sonra Taylor tarafından *engrenage*²⁰ olarak adlandırılmıştır (Taylor, 1983: 9-10). Niemann, Lindberg’in bu varsayımından yola çıkarak ulusal yetkililer üzerinde yaşanan sosyalleşmeye odaklanmakta ve bu süreci sosyal yayılma olarak hipotezleştirmektedir.

Niemann, Checkel tarafından ortaya konan ‘sosyal öğrenme’²¹ (*social learning*) mantığını Avrupa Birliği kurumsal yapısı içerisinde gelişen norm ve değerler üzerine uyarlamıştır. Avrupa düzeyindeki norm ve değerler, ulusal yetkililerin davranışlarını etkilemekte ve böylelikle tercihlerini şekillendirmektedir. Aktörler arasında yaşanan sosyal iletişim ve etkileşim bir sosyal öğrenme ortamı yaratmakta bu durum sosyal

²⁰ Bu kavramın Türkçe karşılığı için Çakır (2001), ‘kavrama’ kelimesini önermektedir.

²¹ Checkel, uluslararası norm ve değerlerin yerel düzeyde yankı bulunduğunu ve yerel norm ve değerlerin aktörler tarafından içselleştirildiğini, böylelikle aktör davranışlarının inşa edildiğini söylemektedir. Bu, varsayımı ‘sosyal öğrenme’ olarak kavramsallaştırmıştır. Bkz: Checkel (1999; 2001).

yayılma sağlamaktadır. Niemann, ulusal yetkililerin maruz kaldığı bu yapısal etkileşim sürecinin sadece şiddetinin değil, aynı zamanda kalitesinin de önemli olduğunu idda etmektedir. Bu noktada, Habermas'ın 'iletişimsel eylem' (*communicative action*)²² kuramını sosyal yayılma mantığı içerisine dahil etmiştir. İletişimsel eylem sayesinde topluluk norm ve değerleri aktörler tarafından içselleştirilmektedir. Bu içselleştirme sürecine maruz kalan aktörler, zamanla daha fazla Birlik norm ve değerleri ekseninde hareket etmeye başlayacaktır. Böylelikle, bölgesel bütünleşme sürecinde yer alan aktörler, bireysel hedeflerinden ziyade kolektif davranış mantığına uygun olarak hareket etmeye yönelecektir (Niemann, 2006: 40-41). Sosyal öğrenme sürecinde aktörler ellerindeki sorun için en uygun çözüm arayışına gideceklerdir ve bu süreçte birbirlerine karşı açık olma eğiliminde olacaklardır (Niemann, 2006: 42). Bu nedenle, kavrama (*engrenage*) seviyesi yeterli kalitede olmadığı durumlarda, Avrupa düzeyinde sadakat değişimi olmasa bile bu eylemin bütünleşmeyi kolaylaştırıcı etkisi göz ardı edilemez (Niemann, 1998: 430-431).

2.5.2.5. Kolaylaştırılmış Yayılma

Yeni İşlevselciler, özellikle Schmitter, üye devletler arasındaki pazarlıkların önemini vurgulamıştır. Ancak onlar, aynı zamanda bütünleşme süreci ilerledikçe üye devletlerin daha az proaktif olacağını ve ulusüstü kurumların kabiliyetlerine giderek daha çok güveneceklerini savunmaktadır (Sandholtz ve Sweet, 1998). Bütünleşme ilerledikçe ulusüstü kurumların yaratıcıları tarafından kontrol edilmeleri daha çok zorlaşacaktır. Bu durum aynı zamanda ulusüstü kurumların kendi gündemlerini belirleme gücünü kazanmalarını sağlayacak ve ulusüstü kurumlar böylelikle bütünleşmenin itici güçlerinden biri haline geleceklerdir (Haas, 1961: 368; Lindberg, 1963: 71). Ulusüstü kurumların bütünleşmeyi destekleyici yöndeki baskılarını ifade eden bu argüman, Tranholm-Mikkelsen tarafından kolaylaştırılmış yayılma olarak kavramsallaştırılmıştır. Ancak erken dönem Yeni İşlevselciler, yüksek otorite tarafından gerçekleştirilen baskılara ikinci derecede önem vermiştir. Niemann, çalışmasında kolaylaştırılmış yayılma kavramının önemini arttırmaktadır. Bununla beraber, Avrupa

²²Bireylerin, ben merkezli hesaplamaları yerine karşılıklı anlayış ilkesi temelinde toplu eylemlere ulaşılmasını ifade eden 'iletişimsel eylem' kavramı Habermas tarafından geliştirilmiştir. Toplu eylem sırasında, bireyler, mevcut koşullara en uygun olacak biçimde hedeflerini koordine etme eğilimindedirler. Ayrıca bkz: Habermas (1984; 1987).

Parlamentosu, Konsey Başkanlığı ve Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) da bu kavrama dahil edilmiştir (Niemann, 2006: 43). ‘Bilgi toplulukları’ (*epistemic communities*)²³ da kolaylaştırılmış yayılma baskısı yaratan gruplar içerisinde yer almaktadır. Bu örgütlerin sağladığı bilgi akışı, devlet adamlarını ikna etme yönünde baskılar yaratmaktadır.

Niemann’ın çalışmasında kolaylaştırılmış yayılma kavramı iki temel mantık barındırmaktadır. İlk olarak erken dönem Yeni İşlevselciliğin vurguladığı, bütünleşme sürecinde devletlerin öngörmedikleri şekilde ulaşılan sonuçları vurgulamaktadır. İkincisi bölgesel bütünleşmenin aktör çıkar ve kimlikleri üzerinde yarattığı algı değişimidir. Bu durum, gelecek bütünleşmeye yönelik yapısal baskılara neden olmaktadır (Niemann, 2006: 63-64).

2.5.2.6. Karşıt Güçler

Geleneksel Yeni İşlevselciliğin maruz kaldığı en önemli eleştirilerden biri bütünleşme karşıtı güçleri ikinci planda tutması ve fazla önemsememesi olmuştur. Schmitter, kapsamlı bir bütünleşme teorisinin aynı zamanda içerisinde ayrışmayı da barındırması gerektiğini öne sürerek, daralma kavramını bütünleşme sürecinin bir yönü –geri çekilme- olarak tanımlamıştır. Tranholm-Mikkelsen ise, bütünleşme karşıtı güçlerin varlığına dikkat çekerek bütünleşmenin diyalektik bir süreç olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur. Bu varsayım, Niemann tarafından geliştirilerek hipotezleştirilmiştir (Macmillan, 2009: 792).

Niemann, daralma yaratan kuvvetleri, bütünleşme süreci için oluşturduğu denklemde yayılma baskılarının karşısına koyarak, onları tek bir hipotez altında kavramsallaştırmıştır. Revize çerçevede bütünleşme karşıtı güçler, ‘egemenlik bilinci’ (*sovereignty consciousness*), ‘yerel kısıtlamalar ve farklılıklar’ (*domestic constraints and diversities*) ve ‘olumsuz bütünleştirme iklimi’ (*negative integrative climate*) olarak tanımlanır. Bu güçler, bütünleşme doğasını ‘durgunlaştırabilmekte’ (*standstill*) yahut ona karşı daralma yaratabilmektedir.

²³Ernst Haas ve Peter Haas, uluslararası yahut ulusaşırı bilimsel kurumlar tarafından sağlanan bilgilerin belli alanlarda işbirliğinin oluşmasına önemli katkısı olduğunu savlamıştır. Devlet adamları, bu kurumlar tarafından ikna edilebilmektedir. Bkz: Haas (1992).

‘Egemenlik bilinci’ aktörler düzeyinde ulusal geleneklere bağlı olma eğilimini ifade etmektedir. Bu gelenekler kimlikler, ideolojiler ve bazen politik kültür ve sembollerden oluşabilmektedir. Ulusal geleneklere bağlı olma eğilimi, Birlik kurumlarına güvenin zayıflamasına sebep olabilmektedir. Kuramsal çerçeveye bu kavramın eklenmesi, geleneksel kuramın ‘ideolojinin sonu’ varsayımının düşmesini sağlamaktadır (Niemann, 2006: 48).

Hükümetlerin otonom şekilde hareket etmelerini kısıtlayan lobi grupları (muhalifet partileri, medya baskıları gibi) ve yapısal gelenekler (örneğin ekonomi, demografi, yasal gelenekler) ‘yerel kısıtlamalar’ olarak ifade edilir. Bu sınırlar, bütünleştirici yönde sonuçlar alınmasını engelleyebilmektedir. ‘Yerel farklılıklar’ ise iç sınırlamaların yapısal bir unsurudur. Devletler arasındaki sosyo-politik ve kültürel farklılıkları ifade etmektedir.

Niemann tarafından, bütünleşme karşıtı güçler içerisinde tanımlanan bir diğer kavram ise ‘olumsuz bütünleşme iklimi’dir’. Bu kavram, devletlerin, bütünleşmeye yönelik genel tutumlarını ifade etmektedir. Genel olarak ekonomik durgunluğun yarattığı olumsuz görüntüyü ifade etmesine rağmen, geniş bir şekilde bütünleşmenin ilerleyişini durgunlaştıran durumlar bu kavramsallaştırmanın içerisinde yer almaktadır. Bu kavram aynı zamanda, geleneksel kuramın, bütünleşmenin özdevimli olarak devam edeceği yönündeki varsayımını düşürmektedir (Niemann, 2006: 49-50). Tablo.1, Niemann tarafından geliştirilen kuramsal çerçeve ile, geleneksel Yeni İşlevselcilik arasındaki varsayımsal farklılıkları göstermektedir.

Niemann tarafından geliştirilen kuramsal çerçeveyi değerlendiren Menon, çalışmanın geleneksel kurama yaptığı en önemli katkıyı, diyalektik mantığın sistemleştirilmesi olarak görmektedir. Yayılma konseptinin özdevimli olarak devam edeceği öngörüsünün düşürülmüş olması sonrasında, bütünleşmenin kapsam ve derinliğinin ‘yayılma ve karşıt güçler’ mantığı içerisinde devam eden diyalektik bir süreç olarak ele alınması, ulusüstü kurumların otonom gücünün daha sistemli bir şekilde ele alınmasına ve bütünleşmenin birçok alanının bu kuramsal çerçeve içerisinde değerlendirilebilmesine imkan sağlamıştır (Menon, 2007: 361). Menon ayrıca, elitler düzeyinde bağlılık tartışmasının yayılma konseptinin ontolojik kapsamı içerisinde

revize edilmesinin, Yeni İşlevselcilik ve Hükümetlerarasıcılık arasındaki tartışmayı günümüz Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde temel tartışma eksenlerinden biri olan rasyonalizm-inşacılık çatısı altına dahil ederek yeniden dirilttiğini belirtir (Menon, 2007: 362-365).

Tablo 1 : Niemann’ın Kuramsal Çerçevesi

Geleneksel Yeni İşlevselcilik Temel Varsayımları	Yenilenmiş Yeni İşlevselci Kuramsal Çerçeve Temel Varsayımları
1) Temel ontolojinin sistemik bir formülasyonu yoktur. Özünde ağırlıklı olarak rasyonel tercih varsayımı ve bazı reflektif unsurlar barındırır.	1) Ontolojik saflık için çaba sarfedilmez. Aktör davranışları birçok farklı eylem modu ile kombine edilmiştir. İlmli Rasyonel Tercih, İlmli İnşacı bir ontoloji ile tamamlanmıştır.
2) Aktörlere daha fazla vurgu yapılmaktadır.	2) Aktör ve yapı eşit ontolojik statüye sahiptir.
3) Bütünleşme/Yayıma özdevimli bir süreçtir.	3) Bütünleşme, yayılma baskılarının karşıt güçler karşısında güçlü olduğu durumlarda oluşur.
4) Bütünleşme dinamik bir süreçtir.	4) Bütünleşme diyalektik bir süreçtir.
5) Kendini ana kuram olarak algılar.	5) Geniş kapsamlı, fakat kısmi bir kuramsal çerçeve sağlar.
6) Bütünleşme bir tür politik topluluğa öncülük edecektir.	6) Bütünleşmenin sonunda ne olacağına ilişkin bir tahmin barındırmaz. Bir sonraki aşama bütünleşmenin derinleşmesi yahut genişlemesi olarak tanımlanır.
7) Topluluk bir elitler yaratıcısıdır.	7) Öncelik elitlerde olmasına karşın, kamuoyunun da etkiye sahip olduğu varsayılır.
8) İdeolojilerin sonu varsayımını barındırır (özellikle milliyetçiliğin).	9) Bu varsayım kullanılmamaktadır.

(Niemann, 2006: 52).

2.5.3. Schmitter ve Niemann'ın Karşılaştırması

Geleneksel kuramı bir başlangıç noktası olarak seçen ve onu kasıtlı olarak yenilemeye çalışan çalışmalar, Schmitter'in ortaya koyduğu Yeni-Yeni İşlevselcilik ve Niemann tarafından geliştirilen Yeni İşlevselci Kuramsal Çerçeve olmak üzere iki başlık altında toplanabilir. Schmitter, kuramın henüz ortaya çıktığı dönemde bağımlı değişken konusunda farklı bir yol izlemiş, özellikle Avrupa bütünleşmesinin genel gelişimine yönelik ve karar alma süreçlerine nasıl girildiğini açıklamaya çalışan bir kuram geliştirmiştir. Niemann ise, Yeni İşlevselciliğin ontolojik kapsamına ve yayılma kavramına getirdiği yenilikler ile bütünleşme sürecinde politika çıktıları açıklamaya ve Avrupa Birliği kurumsal yapısını tanımlamaya çalışan, orta-ölçekli fakat geniş kapsamlı bir kuramsal çerçeve geliştirmiştir. Niemann'ın iddiası, Yeni İşlevselciliğin kuramsal dağarcığının birçok mikro-düzey kavramın eklenmesiyle genişletilebileceğidir. Nitekim, klasik kuramın ontolojik kapsamını inşacı bir yönde geliştirmesiyle, 'ılımlı rasyonel inşacılık' çatısında bulunan bilgi toplulukları, sosyal öğrenme gibi kavramları kuramsal çerçeveye dahil etmiştir. Bu noktada Niemann ve Schmitter, Yeni İşlevselciliğin bölgesel bütünleşme dinamiklerinin bütün kökenlerini açıklayamayacağını, fakat özellikle bütünleşme dinamiklerini açıklamak hususunda kesin bir analiz çerçevesi geliştirdiğini savunmaktadır (Niemann ve Schmitter, 2009: 51). Tablo.2.'de Schmitter ve Niemann tarafından geliştirilen kuramsal çalışmalar benzer ve farklı oldukları yönler açısından karşılaştırılmaktadır.

Tablo 2. : Schmitter ve Niemann'ın karşılaştırılması²⁴

Yeni-Yeni İşlevselcilik (Schmitter)	Yenilenmiş Yeni İşlevselci Kuramsal Çerçeve (Niemann)
<ol style="list-style-type: none">1) Kurumsal çoğulculuk vardır.2) Bütünleşme sürecinde dışsal baskılar pozitif katkı sağlar.3) Kolaylaştırılmış yayılmanın kapsam ve önemi artırılmıştır.4) Yayılma özdevimli değildir.5) Bağımlı değişken, bütünleşmenin kapsam ve düzeyi açısından ölçümüdür.6) Bütünleşme sürecinin nihai aşamasının (<i>end state</i>) politik topluluk olacağı varsayımı düşürülmüştür.	
<ol style="list-style-type: none">1) Schmitter daralma kavramını bütünleşme sürecinde bir işlem yönü olarak tanımlar / karşıt güçler daha az sistemleştirilmiştir.2) Schmitter'in ontolojisi daha yalın rasyonel seçim ilkesi barındırmaktadır. Öğrenme tanımı çıkar tabanlıdır.3) Schmitter'in çalışması daha çok, bütünleşmenin genel gelişimi ve farklı karar döngüleriyle ilgilidir.	<ol style="list-style-type: none">1) Niemann karşıt güçleri kavramsallaştırarak bütünleşme sürecinde yayılma baskılarının karşısına koyar.2) Niemann'ın ontolojisi bir yandan rasyonel seçim ilkesini kucaklarken diğer yandan ılımlı inşacılık barındırmaktadır.3) Revize çerçeve daha çok politika çıktılarını açıklamaya ve kurumsal yapıyı tanımlamaya yöneliktir.

²⁴ Niemann (2006), 300 ve 301'inci sayfalardan yararlanarak oluşturulmuştur.

2.5.4. Sonuç

Yeni İşlevselcilik, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hız kazanan bütünleşme çalışmalarının ilk örneklerinden biri ve Avrupa Bütünleşmesi üzerine geliştirilen ilk bütünleşme kuramıdır. AKÇT'nin oluşturulmasıyla, bölgesel bütünleşme çalışmalarına zemin hazırlayan deneylik ortamı Yeni İşlevselci yazarların temel ilgi odağı haline gelmiş, ilk dönemde Yeni İşlevselciler Avrupa Bütünleşmesi'nden yola çıkarak ana bütünleşme kuramını geliştirmeyi amaçlamıştır. 1960'lı yılların ortalarına kadar oldukça önemli bir konuma yükselen Yeni İşlevselcilik, bu dönemin ikinci yarısından itibaren bütünleşme dinamiklerinde gözlemlenen gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalmış, 1970'li yıllarda kuramı çalışan yazarların ilgilerini başka yönlere kurama yönelik ilgi kaybolmuştur. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren bütünleşme dinamiklerinde yaşanan gelişmeler hem alana ilişkin çalışmaların yeniden canlanmasına hem de Yeni İşlevselciliğin akademik çevrelerce yeniden kullanılmaya başlamasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, kuramı güncel dönemde çalışan yazarlar, kuramın eklektik yapısını kullanarak, onu erken dönemde başarısız olan varsayımlarını yeniden ele alarak yenilemişler ve bu kapsamda, Avrupa Bütünleşmesi'nde karar yapımı süreçlerini ve bu süreçlerin somut sonuçlarını açıklamaya çalışan orta ölçekli ancak geniş kapsamlı bir kuramsal çerçeve geliştirmişlerdir. Kuramı yenilemek adına ortaya konan bu girişimler, aynı zamanda kuramın erken dönemde açıklamakta yetersiz kaldığı gelişmelerin de bu kuramsal çerçeve dahilinde yeniden ele alınmasına olanak sağlamaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmanın ikinci bölümü Yeni İşlevselci bir bakış açısı içerisinde, kuramın erken dönemde açıklamak ve öngörmek hususunda yetersiz kaldığı konulardan biri olan coğrafi genişleme konusuna odaklanmaktadır.

3. YENİ İŞLEVSELÇİLİK IŞIĞINDA AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEMESİ: KOSOVA ÖRNEĞİ

Çalışmanın bu bölümü iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, ‘ Yeni İşlevselcilik Işığında Avrupa Birliği’nde Genişleme Olgusu’ başlığı altında, Avrupa Birliği’nde genişleme olgusunun kuramsal boyutu ve Yeni İşlevselciliğin bu olguyu kavramsallaştırma gücüne yer verilmiştir. Bu amaçla, Yeni İşlevselci yazarlar tarafından kullanılan yayılma kavramının farklı boyutları, coğrafi genişleme konusuna yönelen kuramsal çalışmalar ve geçmiş genişleme hareketleri ışığında değerlendirilmiştir. Bu bölümün ikinci kısmında ise Avrupa Birliği – Kosova ilişkilerine yönelik Yeni İşlevselci bir değerlendirme sunulmuştur.

3.1. Yeni İşlevselcilik Işığında Avrupa Birliği’nde Genişleme Olgusu

Avrupa Birliği, kuruluşunun ardından beş genişleme yaşamış ve coğrafi açıdan önemli bir büyüme gerçekleştirmiştir. 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda’nın katılımıyla dokuz çikan üye devlet sayısı, 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında İspanya ve Portekiz’in katılımıyla on ikiye yükselmiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise bu sayı 1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya’nın katılımıyla on beşe, 2004 ve 2007 yıllarında Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (ve Kıbrıs ile Malta)’nin katılımıyla yirmi yediye çıkmıştır. Son olarak 2013 yılında Hırvatistan’ın Avrupa Birliği’ne katılımı ile üye devlet sayısı yirmi sekize çıkmıştır. Birlik, hali hazırda Türkiye, Sırbistan ve Karadağ ile katılım müzakerelerini sürdürmekte, Arnavutluk ve Makedonya aday ülkeler olarak sırada beklemekte, diğer Balkan devletleri Bosna Hersek ve Kosova ise potansiyel aday ülkeler olarak anılmaktadır.

Avrupa Birliği, üye olmak için gereken demokratik, ekonomik ve siyasi kriterleri karşılayan ve devamlılığını garanti eden bütün Avrupa devletlerinin katılımına açıktır. Bugün Avrupa Birliği’nin tarihsel gelişimine baktığımızda, önceki yıllarında ‘kalıtsal olmayan’ (*sporadic*) bir durum olarak karşımıza çıkan coğrafi genişleme, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa Birliği gündeminde kalıcı hale gelmiştir (Schimmelfennig ve Sedelmeier 2005: 3). Avrupa Birliği Antlaşması’nın 49. Maddesi’nde katılımın “2. Maddede belirtilen değerlere saygı gösteren ve bu değerleri desteklemeyi taahhüt eden

her Avrupa devletine” açık olduğu vurgulanmaktadır. İlk kez Haziran 1993 yılında Kopenhag Zirvesi’nde Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri (ODAÜ)’nin katılım sürecinde gündeme gelen ve literatürde sıklıkla Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan kriterler, Avrupa Birliği üyeliği için gereken temel kriterleri oluşturmaktadır. Bu kriterler temel olarak demokratik, ekonomik ve siyasi olarak üç başlık altında toplanabilir:

- Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı.
- İşleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması.
- Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması.

Avrupa Birliği’ne üye olmak isteyen devlet, öncelikle resmi üyelik başvurusunda bulunmalıdır. Avrupa Konseyi bu başvuruyu değerlendirir ve Komisyon’dan aday ülkenin ekonomik ve siyasi durumu hakkında bir rapor talep eder. Komisyon, aday ülkenin üyeliğe hazır hale gelmesi için gerekli faaliyetleri içeren bir plan hazırlar ve bu plan ilgili ülke ile imzalanan Ortaklık Antlaşması’na dahil edilir. Sürecin devamında, Komisyon hazırladığı ilerleme raporları ile aday ülkenin ekonomik ve siyasi durumunu kontrol eder ve aday ülkenin ilgili kriterleri yeterince karşılandığına karar verdiğinde, Avrupa Konseyi’ne müzakerelerin açılması yönünde öneri bildirir. Konsey bu noktada yine oybirliği ile hareket ederek müzakerelerin başlangıç tarihini belirler (Aydın-Düzgit, 2013: 44).

Katılım müzakerelerine geçilmesi kararının ardından görüşmeler, Avrupa Birliği’ni temsil eden Komisyon ile aday ülke arasında gerçekleşmektedir. Müzakereler “aday ülkenin Avrupa Birliği müktesebatını ne kadar sürede kendi iç hukukuna aktarıp yürürlüğe koyacağı ve etkili bir şekilde uygulanacağını belirlediği” bir süreci kapsamaktadır (Aydın-Düzgit, 2013: 44). Müzakerelerin tamamlanması sonrasında ise, ilgili ülkenin Avrupa Birliği’ne üye olabilmesi için, yine Avrupa Konseyi’nin oybirliği ile karar vermesi gerekmektedir. Ayrıca, Avrupa Birliği Parlamentosu’nun mutlak çoğunluğunun da ilgili ülkenin katılımı yönünde onay vermesi gerekmektedir.

Ardından, katılım, üye ve aday ülkelerin kendi anayasal usulleri çerçevesinde onaylanmalıdır (Fontaine, 2014).

Kuruluş mantığı, ‘Batı Avrupa ekonomilerinin bütünleşmesinin savaşı engelleyeceği ve tüm Avrupa vatandaşları için barış, istikrar ve refahın yolunu açacağı’ olan Avrupa Birliği’nin tarihsel gelişimi boyunca yaşadığı genişleme süreçleri, Avrupa kıtasında demokrasinin ve istikrarın korunması açısından önemli bir rol üstlenmiştir. 2012 yılında Nobel Barış Ödülü Avrupa Birliği’ne verilirken de özellikle vurgulanan, Birliğin -barış yönündeki- bu bütünleştirici gücü, Genişleme Politikası adı altında komşularını etkileme gücüne sahip olduğu en başarılı dış politika aracı haline gelmiştir (Barnes ve Barnes, 2010: 422). Avrupa Bütünleşmesi sürecinde ortaya çıkan kurumsallaşmaya dahil olma amacı güden üçüncü devletler, zorlu ve uzun vadeli bir dönüşüm sürecine girerek (Serfaty, 2000; Glenn, 2004), Birliğe katılım sağlamayı hedefler. Üyelik, bu devletlere Avrupa’nın kapılarını açmış, Avrupa Birliği kuruluşundan itibaren yeni üyeleri içerisine dahil edecek şekilde genişlemiş, diğer yandan bu genişlemeleri dengeleyecek şekilde derinleşmeye devam etmiştir. Literatürde sıklıkla söylendiği şekliyle derinleşme ve genişleme, Birliğin tarihsel gelişim süreci boyunca birbirine paralel olacak gerçekleşmiştir (Barnes ve Barnes, 2010: 422). Bu bağlamda, coğrafi genişlemeye yönelik kuramsal temelli çalışmalar hem Avrupa Birliği’nin kurumsal gelişimi hem de Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki Avrupa çalışmaları açısından önemli tartışma alanlarından biri haline gelmiştir.

Avrupa Bütünleşmesine yönelik ilk dönem kuramsal çalışmalara bakıldığında ise coğrafi genişleme konusunun genel olarak ihmal edildiği görülmektedir (Schimmelfennig ve Sedelmeier: 2005). Alana ilişkin kuramsal temelli çalışmalar özellikle doksanlı yıllardan itibaren ortaya konmaya başlanmıştır. Bütünleşme sürecinde yaşanan ilk genişlemenin 1973 yılında İngiltere’nin Topluluğa katılımıyla gerçekleştiği göz önüne alındığında, ilk dönem kuramsal tartışmalar bu konu üzerine odaklanmamıştır. Bu bağlamda, Yeni İşlevselci okul da coğrafi genişlemeyi bir araştırma sorusu haline getirip bu alana yönelmemiştir (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2002: 501). Yeni işlevselciliğe yönelik genel kanı, kuramın Avrupa Bütünleşmesini kapalı bir sistem olarak görerek sürecin iç dinamiklerine odaklandığı, bu nedenle, hem

bütünleşme sürecinde üçüncü ülkelerle kurulan ilişkileri hem de yine bu bağlamda gelişen coğrafi genişlemeleri açıklamak hususunda yetersiz kaldığı yönündedir. Haas sonrası dönemde kuramı yenileyen çalışmalar için de bu kanı genel olarak değişmemiştir (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2007). Ancak son yıllarda ortaya konan kuramsal çalışmalar, Yeni İşlevselciliği kuramsal bir çerçeve olarak kullanarak katılım öncesi süreç, genişleme ve komşuluk politikası gibi konular üzerinden Birliğin üçüncü ülkelerle kurduğu ilişkileri ve bu ilişkilerin Avrupa Birliği kurumsal yapısı üzerine olan etkilerini incelemişler ve Yeni İşlevselciliğin bu analizlerde nasıl kullanılabileceğini tartışmışlardır.

Genişleme konusuna ilişkin kuramsal çalışmaların öncü isimlerinden Schimmelfennig ve Sedelmeier (2002, 2005, 2007), Avrupa Birliği genişlemesinin başlı başına bir ‘olgu’ olarak görülmesi gerektiğini belirterek onu ‘aşamalı bir süreç’ ve ‘bölgesel düzlemde dikey ve yatay kurumsallaşma’ olarak tanımlamaktadır. Niemann ve Schmitter, ‘genişlemenin aşamalı bir süreç’ olarak karakterize edilen genel tanımı ve tasviri ile ‘Yeni İşlevselciliğin bütünleşmeyi bir süreç olarak tanımlaması’ arasındaki uyumluluğa dikkat çekmektedir (2009: 62). Yeni İşlevselciliğin bütünleşmenin sonu için öngördüğü ‘federal son’ varsayımının 1975 yılında rahatlatılmış olması (Haas, 2004: xx) ve güncel Yeni İşlevselci okulun geliştirdikleri kuramsal analiz çerçevelerinde bu varsayımı düşürmüş olmaları, coğrafi genişlemenin, Yeni İşlevselcilik açısından, ‘yayılma ve karşıt güçler’ mantığı içerisinde artımlı olarak devam eden bir süreç olarak karakterize edilebilmesini mümkün kılmaktadır (Macmillan, 2009: 793). Yeni İşlevselcilik açısından genişleme, ‘bölgesel kurumsallaşmanın derinleşerek ve coğrafi açıdan genişleyerek devam ettiği aşamalı bir süreç’ olarak karakterize edilebilmektedir.

Macmillan, Haas’ın bütünleşmenin başka coğrafyalarda ortaya çıkabilmesi için öngördüğü temel gereksinimler olan ciddi ekonomik kalkınma, çoğulcu sosyal yapılar ve parlamenter demokrasinin işleyişi gibi unsurların ODAÜ’leri katılımında ortaya çıkan Kopenhag Kriterleri ile uyumluluğuna dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Avrupa Birliği ile ODAÜ arasında ekonomik yaklaşmanın sağlanabilmesi adına belirlenen kriterler (Maastricht Kriterleri) ile aday devletler katılım öncesi süreçte ekonomik

bütünleşmeye başlamıştır. Dahası bu genişleme ile birlikte kriterlerin antlaşma dahilinde kalıcı hale gelmiş olması Yeni İşlevselcilik ile uyum içindedir. Ekonomik kriterler ve koşulluluk çerçevesinde ilerleyen katılım süreci bir yandan aday ülkelerin iç ekonomilerini güçlendirirken, diğer taraftan katılım öncesi bu süreç boyunca kurulan ulusaşırı ilişkiler, resmi üyelik öncesinde ekonomik ilişkilerin başlamasını sağlamaktadır (Macmillan 2009: 794-795).

Bu noktada Yeni İşlevselcilik, coğrafi genişlemeyi, ulusal hükümetlerin onayı ile gerçekleştirilen resmi antlaşmalar bütünü olmanın çok daha ötesinde bir kavramsallaştırma içerisinde analiz etme imkanı sunmaktadır. Kuramın, bütünleşmeyi bir 'film şeridi' gibi gören yapısı, coğrafi genişlemenin resmi katılımın çok daha öncesinde başlayan bir süreç olarak kavramsallaştırılmasını mümkün kılmaktadır. Barındırdığı çoğulcu bakış açısı, ulusüstü kurumların ve diğer hükümet dışı aktörlerin bu sürece olan etkilerini ve yaşanan genişlemelerin Avrupa Birliği kurumsal yapısı üzerinde yarattığı etkileri analiz edebilmek açısından önemlidir. Böylelikle, yenilenmiş Yeni İşlevselci kuramsal çerçeve, yayılma kavramı altında genişleme olgusunu ve bu olgunun içerisinde bulunan farklı yönleri değerlendirme şansı sağlamaktadır.

3.1.1. İşlevsel Yayılma

Genişleme süreci açısından ele alındığında, işlevsel yayılma kavramı birkaç farklı mantık barındırmaktadır:

İlk olarak, genişleme işlevsel işbirliğinin bölgesel sınırlarını arttırmaktadır. Miles, Redmond ve Schwok geçmiş genişleme hareketlerini ele aldıkları çalışmalarında, genişlemelerin, işbirliğinin bölgesel boyutunu genişletmesine rağmen, bütünleşme içerisindeki hükümetlerarası eğilimleri de arttırdığını saptamışlardır. Bu durum, mevcut kurumsal karar alma mekanizmasını zayıflatma ve bütünleşmenin ulusüstü düzeyde kurumsallaşmasını geciktirme riski barındırmaktadır. Onların, üzerinde uzlaştıkları nokta genişleme olgusunun en iyi şekilde hükümetlerarasıcılık kuramı temelinde açıklanabileceğidir. Ancak onlara göre, genişleme aynı zamanda ulusüstü politika yapımının daha çok alana yayılması yönünde işlevsel baskılar oluşturmakta ve bu nedenle bütünleşme dinamiklerinin kapsam ve derinliğinin değişimine neden olmaktadır

(Miles ve diğerkleri, 1995: 189). Bu noktada Niemann ve Schmitter (2009: 62), Yeni İşlevselci bir mantık çerçevesinde genişlemenin ortaya çıkaracağı muhtemel taleplere dikkat çekmektedir: “Bütünleşmenin yol açtığı gerilimler, çelişkiler ve talepler sadece daha fazla bütünleştirici önlemler alınarak çözülebilir”. Falkner (1996: 239), genişlemeler ile birlikte gelen yeni kurumsal düzenlemelerin ulusal otoritelerin yetkilerini azalttığını ve Avrupa Birliği kurumsal yapısını ulusüstü mekanizmalar lehine yeniden düzenlediğini saptamıştır. Başka bir ifadeyle genişleme ile derinleşme arasındaki paralellik (genişleme arifesinde yapılan Antlaşma reformlarındaki ulusüstü kurumsal düzenlemeler ve bu düzenlemelerin genişleme sonrasında artması muhtemel hükümetlerarası eğilimlerin karşıt güçler sergilemesini dengeleyecek bir şekilde ulusüstü mekanizmalar lehine yeniden düzenlenmesi) Yeni İşlevselci argümanları destekler niteliktedir.

İkinci olarak, coğrafi genişleme, derinleşme olmasa bile bütünleşmenin kapsamını büyötmektedir (Niemann ve Schmitter 2009: 62). Bu duruma bir örnek olarak ilk genişleme sonrasında Birliğin dış ilişkilerinde yaşanan birçok yenilik gösterilebilir. EFTA ülkeleri olan İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın bütünleşmeye dahil olmaları sonrasında Birlik ve EFTA ülkeleri arasında ‘endüstriyel ticaret bölgesi’ oluşturulmasına yönelik bir anlaşma imzalanmıştır. Benzer şekilde İngiltere'nin katılımı öncesinde önemli tartışma konularından biri olan ‘deniz aşırı ülkeler ile olan ticaret’ konusu Yaounde ve Lome Konvansiyonlarıyla düzenlenmiş, bu bölgelerden gelen malların topluluk pazarına girişi, bu ülkelere ihraç edilen 36 hammaddeden sağlanan finansal gelire stabilizasyon sağlanması ve dünya pazarında ortaya çıkabilecek problemlere karşı fiyat istikrarı konusunda garanti verilmesini öngören ortaklık antlaşmaları imzalanmıştır (Gehler, 2005: 65-66). 1986 yılında yaşanan Portekiz ve İspanya genişlemeleri de, önceki üyelerinin pek fazla ilişkisinin bulunmadığı Latin Amerika ülkeleri ile Avrupa Birliği arasında ekonomik ve siyasi ilişkiler geliştirme fırsatı yaratmış ve topluluğun ekonomik açıdan önemli bir pazara erişimine imkan sağlamıştır. 2004 ve 2007 genişlemeleri de Avrupa Bütünleşmesi'nin kapsamını önemli derecede değiştiren etkiler yaratmıştır. Bu katılım sonrasında Avrupa Birliği'nin sınırları Karadeniz'e kadar genişlemiş ve Avrupa Birliği bölgede önemli bir aktör olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Birlik, koşulluluk ilkesi çerçevesinde kullanılan siyasi

enstrümanlar ve geliştirilen projeler (başta Komşuluk Politikası kapsamında olmak üzere) aracılığıyla, bölgesel kurumsallaşmanın bu ülkelere doğru yayıldığı bir görüntü oluşturmaya başlamıştır (Özerdem, 2012).

3.1.2. Harici Yayılma

Erken Dönem Yeni İşlevselciliğin Avrupa Bütünleşmesi'ni dış dünyadan izole ederek yahut bu dış etkenlere yeterince önem vermeden açıklamaya çalışması, sonraki dönemde Yeni İşlevselci kuramı çalışan yazarları bütünleşmenin dışsal boyutu ve dışsal gelişmelerin bütünleşme sürecine etkileri kapsamında yeniden düşünmeye itmiştir. Haas tarafından vurgulanan coğrafi yayılma, Schmitter'in dışsallık hipotezi için bir başlangıç noktası oluşturmuş, bu hipotez Niemann tarafından harici yayılma olarak kavramsallaştırılmıştır. Güncel Yeni İşlevselci okulun coğrafi genişlemeye yönelik çalışmalarında, harici yayılma kavramı kuramsal çerçevenin içerisine dahil edilmektedir (bu konuda bkz: Niemann 1998, Niemann: 2006, Macmillan 2009).

Harici yayılma kavramı, hem Birlik dışında bulunan üçüncü ülkelerin tercihlerini, hem de dışsal baskıların bütünleşme süreci üzerinde yarattığı etkileri anlamaya yönelik önemli bağlantılar sunmaktadır. Bu nedenle, bu kısımda kullanılan harici yayılma kavramı coğrafi genişleme olgusuna yönelik iki farklı unsura yönelmektedir. İlk odak noktası, üçüncü ülkelerin 'neden Avrupa Bütünleşmesi'ne katılma yönünde hareket ettikleri' sorusunu, Yeni İşlevselci argümanlar temelinde irdelemekte ve bu bağlamda bir cevap sunmayı hedeflemektedir. İkinci odak noktası ise dışsal baskıların Birliğin genişleme politikasına yahut genişleme sürecinin kendisine yarattığı etkilere yöneliktir.

3.1.2.1. Üçüncü Ülkelerin Avrupa Birliği Politikaları

Avrupa Bütünleşmesinin kıta Avrupası'nda yarattığı çekicilik, birçok Avrupalı devletin zaman içerisinde bu oluşuma dahil olma isteğini beraberinde getirmiştir. Avrupa Birliği'nin kıtada yarattığı bu ekonomik ve politik çekicilik, erken dönem Yeni İşlevselcilik açısından ele alındığında, Haas'ın vurguladığı yayılma kavramının coğrafi boyutu İngiltere'nin Birliğe katılım yönündeki isteğiyle gözlemlenmiş, ancak bu süreç öngörülen şekilde özdevimli olarak gerçekleşmemiştir. Bütünleşmenin ilk safhası içerisinde yer almayan elit davranışları konusuna Lindberg şüpheyle yaklaşmıştır.

Lindberg, İngiltere, Danimarka ve Norveç gibi ülkelerin elitlerinin, ulusüstü kurumsal yapılar içerisinde yaşanan değer paylaşımı, sosyalleşme ve uzlaşma süreçleri içerisinde başlangıçtan itibaren yer almadıklarını vurgulamaktadır (Lindberg, 1963: 295). Avrupa Bütünleşmesi'ne pragmatik bir bakış açısıyla yaklaşan ve güçlü parlamenter sistemlere sahip olan bu ülkelerin politik elitleri ulusüstü bütünleşmeye duyulan istek yahut paylaşılan ortak tarihi bağlar gibi nedenlerden ziyade, bütünleşmenin sağladığı ekonomik kazançlar nedeniyle Birliğe üye olmak istemektedirler. Coğrafi yayılma açısından ele alındığında konuyla ilgili olarak ortaya çıkan bir diğer sorun Haas'ın altını çizdiği temel gereksinimlere sahip olan, İsviçre yahut Norveç gibi ülkelerin bütünleşme sürecinin en başından itibaren dışarıda yer almalarına karşın, Yunanistan'ın dahil olması noktasındadır. Bu noktada, Yeni İşlevselciliğin erken dönemdeki öngörülerini coğrafi genişlemeyi açıklamak hususunda yetersiz kalmıştır (Schmitter, 2002).

Miles, geleneksel Yeni İşlevselciliğin coğrafi genişlemenin üçüncü ülkelere ilişkin boyutu konusunda oldukça sessiz kaldığını ve coğrafi genişlemenin Yeni İşlevselcilik açısından yarattığı çekiciliğin doğru şekilde ele alınabilmesi için yayılmanın dışsal boyutuna aday ülkelere ilişkin iki ekleme yapılması gerektiğini savunmaktadır: 'tepkisel' (*reactive*) ve 'önetken' (*proactive*) dışsal yayılma (Zabyelina, 2008: 68).

'Tepkisel dışsal yayılma', Avrupa Birliği'nin devlet mekanizması üzerindeki artan etkisinden, ulusüstü prensipler ve hedefler nedeniyle endişe duyan, sosyo-ekonomik ve siyasi açıdan güçlü yapısal geleneklere sahip olan, üçüncü ülkeler ve onların elitleriyle ilgilidir. 1973 genişlemesi ve 1995 genişlemelerinde Birliğe dahil olan devletler, Miles tarafından sözü edilen 'tepkisel dışsal yayılmanın' yarattığı ekonomik çekicilik nedeniyle katılım yönünde istek göstermişlerdir. Bütünleşmenin dışında olduğu dönemlerde bile sosyo-ekonomik ve siyasi açıdan oldukça yüksek standartlara sahip olan bu devletlerin bütünleşme sürecine dahil olmalarıyla birlikte ortaya çıkan en önemli gelişmelerden biri, günümüzde bile hala hissedilebilen sonuçlarıyla, federalizm karşıtı grupların güç kazanması olmuştur (Soutou, 2014: 331). Avrupa Bütünleşmesinin yarattığı tepkisel yayılma, İsviçre yahut Norveç gibi ülke halklarının neden bütünleşmeye katılımı reddettiği sorusuna, bu ülkelerin güçlü parlamenter sistem yapıları, katılım öncesi sosyo-ekonomik durumlarının gelişmişliği ve katılımın bu ülke

ekonomilerine sağlayacağı faydanın (oldukça) marjinal kalacak olması şeklinde bir cevap sağlanmaktadır.

‘Önetken dışsal yayılma’ ise aktif bir şekilde Avrupa Birliği üyeliğini amaçlayan ve bu nedenle Avrupa Birliği’nin uzun vadeli hedeflerini kabul etmeye istekli üye devletlerin Avrupa Birliği’ne katılma yönündeki isteğini ifade etmektedir (Zabyelina, 2008: 69). Avrupa Birliği’nin ikinci ve dördüncü genişleme dalgalarına ve Hırvatistan genişlemelerine baktığımızda, katılımları döneminde, ulusal güvenliğin sağlanması, demokrasi, ekonomik refah gibi birçok açıdan Birlik standartlarının (oldukça) altında olan bu ülkelerin Avrupa Birliği’nin yarattığı çekicilik karşısında ‘önetken dışsal yayılmaya’ maruz kaldıklarını söyleyebiliriz. Böylelikle, harici yayılma içerisine konumlandırılabilir bu iki mikro kavram, neden bir ülkenin Avrupa Birliği üyeliğini amaçladığı yahut o ülkenin neden bu genişlemenin karşısında olduğu sorusuna değerli bir cevap sağlamaktadır.

3.1.2.2. Dışsal Gelişmelerin Genişleme Sürecinde Yarattığı Etkiler

Yeni İşlevselci okul, bütünleşme sınırları dışında ortaya çıkan gelişmelerin, potansiyel bütünleştirici etkisi üzerinde durmaktadır. Birlik tarafından tehdit olarak görülen dışsal olaylar, üye devletleri bilinçli bir şekilde ortak çözümler bulmaya yöneltir. Bu durum, ortaya çıkan dışsal şoklar (gelişmeler) karşısında, üye ülkelerin istemli olarak verdikleri bir tepki niteliğindedir. Bazı durumlarda ise dışsal tehditler ve şoklar, istemsiz bir şekilde birliğin kolektif pazarlık gücünün artırılmasına yönelik baskılar yaratarak, daha fazla bütünleşme yönünde katalizör olurlar (Niemann 1998).

Önceki genişleme hareketleri ele alındığında özellikle Yunanistan, İspanya ve Portekiz katılımlarında, Yeni İşlevselci okul tarafından vurgulanan istemli güdülerin ön plana çıktığı görülmektedir. 1974 yılında Albaylar Cuntası’nın sona ermesi sonrasında iktidara gelen Konstantin Karamanlis ile birlikte yeniden demokrasiye geçen Yunanistan, bir yıl sonrasında Avrupa Birliği’ne üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuru üye devletler tarafından memnuniyet ile karşılanmıştır (Dinan, 2008: 214); “üye devletler ile aynı hissiyatı paylaşan” Komisyon, katılım öncesi uzun bir geçiş dönemi öngörmüştür (AB Komisyonu, 1976: 2). Komisyon’un bu tutumuna rağmen üye

devletler tarafından paylaşılan ortak görüş, Alman Dışişleri Bakanı Hans-Dietrich tarafından dile getirilmiştir: “kısa bir süre önce demokratik topluma yeniden katılmış olan Yunanistan geleceğe Avrupa Topluluğu ile birlikte yürüyecektir” (Dinan, 2008: 215). Nitekim, 1976 yılında Yunanistan ile katılım müzakereleri başlamış ve bu ülke 1981 yılında bütünleşmeye dahil olan onuncu devlet olmuştur. Uzun yıllar süren diktatör rejimlerin ardından, 1980’li yıllarda bütünleşmeye dahil olma yönündeki isteklerini dile getiren Portekiz ve İspanya’nın katılımı da kısa bir süreç içerisinde sonuçlanmış ve Soğuk Savaş’ın son döneminde Avrupa Bütünleşmesine üye devlet sayısı on ikiye yükselmiştir. Bu ülkelerin, katılımı döneminde bütünleşme içerisindeki devletlerle kıyaslandığında oldukça düşük seviyedeki ekonomik ve politik standartlarına rağmen, üye devletler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kıta barışını tehdit eden en önemli ideolojilerden biri olarak gördükleri faşizmin kıtada yeniden yükselmesini önleyebilmek adına, istemli bir şekilde -katılım sonrasında yaşanması muhtemel bütün sorunlara ve Komisyon’un uzun bir geçiş dönemi öngören stratejisine rağmen- tercihlerini bu ülkelerin bütünleşme sürecine katılımı yönünde kullanmışlar ve Akdeniz genişlemeleri ulusüstü kurumsal yapı tarafından öngörülenden daha kısa bir süre içerisinde sonuçlanmıştı.

Genişleme olgusu kapsamında ele alındığında öne çıkan bir diğer önemli harici yayılma varsayımı ise dışsal şokların Birliğin pazarlık gücünün artırılması adına üye devletler üzerinde yarattığı baskılar ile ilgilidir. Bu mantık çerçevesinde ele alındığında, yaşanan dışsal şoklar sonrasında -dışsal şoklar verili değişkenler olarak devreye girdiğinde- üye devletler, önceki amaçlarına bakılmaksızın kendilerini üçüncü ülkelere karşı ortak politikalar benimsemek zorunda bulabilirler ve bu süreçte ulusüstü kurumlara güvenmeleri muhtemeldir. Genişleme açısından ele alındığında, bu varsayım özellikle Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri’nin bütünleşmeye katılımı ve Balkan devletlerine Avrupa Birliği üyeliği verilmesi noktalarında önemli bir bağlantı kurmaktadır.²⁵

1950’li yıllardan itibaren Avrupa Bütünleşmesi büyük ölçüde Soğuk Savaş konjonktürü içerisinde yapılandırılmıştı. Doğu Avrupa’daki komünist rejimlerin çöküşü

²⁵ Balkan devletlerinin Avrupa Birliği’ne üyelik süreci ve bu kapsamda gelişen ilişkiler bir sonraki kısımda incelendiği için bu kısımda ayrıca yer verilmemiştir.

ile birlikte Soğuk Savaş'ın beklenenden daha kısa sürede sona ermesi, bütün dünyayı özellikle de kıta Avrupası'ndaki devletleri hazırlıksız bir şekilde yakalamıştır. Soğuk Savaş'ın sona erme sürecinde öncelikle Varşova Paktı'nın ve ardından Sovyetler Birliği'nin çöküşü Orta ve Doğu Avrupa'da hiçbir savunma ve güvenlik örgütü içerisinde yer almayan devletler ve "gri alanlar" ortaya çıkarmış (Tuğtan, 2013: 257), bu durum bütünleşmenin eski Sovyet devletlerine doğru genişlemesi yönünde bir dizi baskı yaratmıştır. Doksanlı yılların başından itibaren Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa bütünleşmesine katılımı ve bu kapsamda Avrupa genişlemesi, Birliğin öncelikli konularından biri haline gelmiştir. O dönemde, Avrupalı devletlerin ortak bir politika benimsemesi yönündeki baskı hem Amerika hem de Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri tarafından gelmiştir (Niemann, 1998).

3.1.3. Politik Yayılma

Yeni İşlevselcilik, çıkar gruplarının bütünleşmeden sağladıkları fayda temelinde daha fazla bütünleşmeyi destekleyeceğini savunmaktadır. Bu noktada, çıkar grupları, genişlemenin kendilerine sağladıkları fayda temelinde bütünleşmenin devamlılığını destekleyecektir. Niemann ve Schmitter, ODAÜ katılımında çıkar gruplarının rolünün Yeni İşlevselci argümanları destekler nitelikte olduğunu savunmaktadır. O dönemde, Avrupa Sanayiciler Yuvarlak Masası (ERT), ODAÜ'lerin katılımını desteklemiştir. Ancak, bu genişlemede rekabetçi olmayan sektörlerdeki dernek temsilcilerinin genişlemeye karşı olması ve bu durumun Yeni İşlevselciliğin, çıkarların homojen ve uyumlu bir şekilde dönüşeceği varsayımının karşısında olması nedeniyle Haas, bu yayılmanın gerçekleşme düzeyi konusunda şüphesini korumuştur (Niemann ve Schmitter, 2009: 63). Avrupa Birliği'nin dördüncü genişleme dalgasının ardından geçen yaklaşık on yılın ardından, bu genişlemenin ekonomik çıkar grupları üzerinde yarattığı etkilerden örneklere yer verilmesi, genişleme açısından ele alınan politik yayılma kavramını daha anlaşılır bir hale getirecektir:

Johannes Gutmann, Avusturya merkezli olarak çalışan, organik bitki, çay ve baharat şirketi *Sonnetor*'un kurucusu ve direktörüdür. Şirket, organik şekilde üretim yapan 150'den fazla çiftçi tarafından sağlanan ürünlerin toplanmasını, paketlenmesini ve

dağıtımını tek bir logo altında yapmaktadır. Gutmann, şirketleri adına 2004 genişlemesinin bir dönüm noktası olduğunu ifade etmektedir:

Bizim genişleme öncesinde de (1992 yılından beri) Çek Cumhuriyeti'nde bir iştirakımız vardı. Ancak sınırlamaların kalkmasının ardından her iki şirket de çok hızlı bir şekilde büyüdü. Son on yılda çalışan sayısı Avusturya'da 45'den 225'e, Çek Cumhuriyeti'nde ise 20'den 85'e çıkmıştır. 2004 sonrasında birçok ülkeden ürün almak ve oralara ürün vermek mümkün hale geldi. Genişleme, ilişkilerin zaman içerisinde çok daha fazla gelişmesine, karşılıklı anlayış, güven ve takdirin sağlanmasına önemli katkı sunmuştur (AB Komisyonu, 2014: 19).

2004 yılında Polonya'nın Avrupa Birliği'ne katılımı sonrasında, bu ülkedeki pek çok küçük ve orta ölçekli aile çiftlikleri, küresel rekabet içerisinde ezilmekten korkmuştur. Ancak aşağıdaki örnekte olduğu gibi birçoğu ekonomik açıdan muhtemelen her zamankinden daha güçlü hale gelmiştir. Tomasz Obszanski, Ukrayna sınırına yakın bir yer olan Tarnograd şehrinde 21 hektarlık bir çiftlik sahibidir. Obszanski, organik tahıl ve kaliteli organik yağ üretimi amacıyla yeni bir şirket kurabilmek için Avrupa Birliği tarafından 2010 yılında sunulan fondan faydalanmıştır. Bay Obszanski, Polonya'nın Avrupa Birliği'ne katılımı sonrasında, kendi açısından yaşadığı deneyimi şöyle ifade etmektedir:

(Genişlemenin) benim gerçek yaşamıma bir etkisi olup olmayacağından aslında emin değildim. Ancak birkaç ay sonra, özellikle, çiftliğimi geliştirmem için yardımcı olan Avrupa Birliği fonlarına uygun olduğumu fark etmemle beraber Polonya'nın üyeliğinin benim için iyi bir şey olduğunu anladım (AB Komisyonu, 2015).

Yukarıdaki örneklerde görülebileceği üzere, Avrupa Birliği kurumsal şemsiyesi altında eski ve yeni katılımcıların ekonomik ilişkilerini arttırması ve güçlendirmesi amacıyla sunulan yardımların ve fonların etkisi, teşvik tabanlı bir öğrenme yaratmaktadır. Yeni İşlevselcilik açısından ele alındığında 'ekonomik çıkar gruplarının politik faaliyetlerinin yeni merkez yönünde tanımlanacağı' öngörüsü bu bağlamda geçerliliğini korumakta ve bütünleşme sürecinde ekonomik çıkar gruplarının hareket yönlerine ve bu hareketin içerisinde bulunan amaçlara yönelik önemli bir bağlantı sunmaktadır.

3.1.4. Sosyal Yayılma

Birlik mekanizması içerisinde yer alan yahut bu mekanizmanın etkisinde olan politik elitlerin, Birlik norm ve değerleri ekseninde hareket etmeye başlayacağı ve

böylelikle bireysel hedeflerden ziyade kolektif davranış mantığına uygun olarak hareket etmeye yöneleceğine yönelik varsayım, Niemann tarafından ‘sosyal yayılma’ olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu varsayım kırılğan ve bulanık bir yapıya sahip olmasına karşın (Menon, 2007: 362-365), geçmiş genişlemeler sonrasında Avrupa Birliği kurumsal yapısı içerisinde şekillenen politikalar ele alındığında doğruluğu gözlemlenebilmektedir.

Komisyon üyelerinin ait oldukları devletin ulusal çıkarlarına hizmet etmekten ziyade, geliştirdikleri kolektif amaçlar yönünde hareket etmelerine bir örnek olarak Arthur Cockfield gösterilebilir. İngiltere Başbakanı Thatcher kurduğu hükümetlerde Cockfield’e Bakanlık görevi vermiştir. Cockfield, 1984 yılında İngiliz hükümetinde yer aldığı görevinden Ortak Pazar, Vergi Hukuku ve Gümrükler ile ilgili Komisyoner olmak üzere ayrılmış ve Delors önderliğindeki Komisyon’da -aynı zamanda Başkan Yardımcısı olarak- görevine başlamıştır. Cockfield’in Komisyon’daki görevine gelmesinin ardından genel beklenti, Thatcher gibi Avrupa fikrine şüpheyle yaklaşması yönünde olmuştur. Ancak, Cockfield, Brüksel’de çalışmaya başladıktan sonra Ortak Pazar’a geçişin tamamlanması için gerekli engellerin kaldırılmasında itici güçlerden biri olmuş ve Thatcher’in beklentilerinin aksi yönde bir tutum sergilemiştir. Nitekim Thatcher, Cockfield’in Komisyon’daki görevi sırasında İngiltere’nin çıkarlarını gözetmeyerek “yerlilere katıldığını” söylemiş ve görev süresini uzatmamıştır (Tezcan, 2007: 236).

Jensen (2010: 74-79), elit sosyalleşmesinin bir örneği olarak Avrupa Parlamentosu’nun çalışma sistemini göstermektedir. Avrupa Parlamentosu üyeleri, ulus devletlerin içerisinde seçilmektedirler. Bu nedenle, Parlamento’nun iç yapısına yönelik genel beklenti ulusal tercihlerin temsil edildiği bir kurum olduğu yönünde görülebilir. Ancak Parlamento üyeleri kendi ulusal kökenleri temelinde değil, politik ve ideolojik çizgileri temelinde organize olmaktadır. Yaşanan genişlemeler bu geleneği değiştirmemiş ve gerçekleşen yeni katılımlar sonrasında da parlamenterler bu çizgide örgütlenmeye devam etmiştir. Örneğin, Alman Sosyal Demokratlar, İngiliz İşçi Partisi üyeleriyle birlikte; İspanyol liberaller ise Danimarkalı liberallerle birlikte çalışmaktadırlar. Bütünleşme süreci içerisinde yaşanan genişlemelere karşı

Parlamento'nun bu yapısı mevcudiyetini sürdürmeye devam etmiştir. Parlamento içerisindeki çalışma ortamı, parlamenterlerin ulusal çıkarlarına odaklanmalarını zorlaştırmakta ve onları sınır ötesi çözüm arayışları içerisinde bir arada çalışmaya yönlendirmektedir.

3.1.5. Kolaylaştırılmış Yayılma

Bugün her ne kadar genişlemenin gerçekleşmesi yönündeki son kararı resmi olarak üye devletler söylese de genişleme öncesi süreç Komisyon'un gündem belirleme gücü ekseninde şekillenmekte, başka bir ifadeyle, katılım öncesi süreç Komisyon'un aday ülke ile kurduğu ilişkiler ve bu kapsamda Konsey'e sunduğu raporlar ile ilerlemektedir. Ayrıca resmi katılımın gerçekleşmesi, ulusüstü bir nitelik barındıran Parlamento'nun da onayı ile tamamlanmaktadır.

Avrupa Birliği genişlemelerinde Komisyon başta olmak üzere ulusüstü kurumların rolü ele alındığında, doksanlı yıllara kadar görece güçsüz bir konumda buldukları gözlemlenebilir. Ancak bu durum, ODAÜ'leri katılımı sonrasında önemli ölçüde değişmiştir. 1989 yılının Temmuz ayında gerçekleşen Paris Zirvesinde G7 hükümet başkanları tarafından, Avrupa Komisyonu'na Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine Batı Yardımı (PHARE) programını koordine etme yetkisi verilmesiyle başlayan Avrupa Birliği-ODAÜ ilişkileri, 2004 ve 2007 yıllarına gelindiğinde bu ülkelerin bütünleşmeye dahil olmasıyla sonuçlanmıştır.

ODAÜ genişlemesine Hükümetlerarasıcılık ışığında yönelen bir çalışma Moravscik ve Haggard tarafından ortaya konmuştur. Moravscik ve Haggard, Komisyon'un yardım programlarına katılımının sadece hükümetlerarası pazarlıkların gölgesi olduğunu söyleyerek, bu yardımları dar ve geçici olarak tanımlamışlardır (Haggard ve diğerleri, 1993). Ancak Komisyon, bu vakada üye devletlerin gölgesi olmaktan ziyade katılım süreci boyunca gerçek bir politika girişimcisi gibi davranmıştır (Niemann, 1998: 438-439). Aday ülkeler için katılım öncesi stratejileri belirlemiş, böylelikle politika oluşturma özelliğini etkin bir biçimde kullanarak, üye devletler arasında ortak pozisyonlar sağlanması için öneriler hazırlamış (Macmillan, 2009: 801-802); genişleme

sonrasında ise politik açıdan rolünü önemli derecede arttırmıştır (Niemann ve Schmitter, 2009: 63).

Wiener ve Diez, seksenli yıllardan itibaren politika belirleme gücünü antlaşmalarla önemli ölçüde arttıran Komisyon açısından Yeni İşlevselciliğin 'yarı resmi' (*quasi-official*) ideoloji haline geldiğini belirtir (Wiener ve Diez, 2009: 14). Yeni İşlevselci bir mantık çerçevesinde ve yukarıda durulan noktalar ışığında, Komisyon'un, genişleme sürecini doksanlı yıllardan itibaren Yeni İşlevselci bir strateji (reçetesi) çerçevesi içerisinde ilerlettiği öne sürülebilir.

3.2. Yeni İşlevselci Bir Değerlendirme: Avrupa Siyasal Bütünleşmesi Sürecinde Avrupa Birliği-Kosova İlişkileri

Çalışmanın bu kısmında, Avrupa-Birliği-Kosova ilişkilerinin başlangıç noktası olarak ifade edilebilecek Yugoslavya krizinden itibaren, Avrupa Birliği'nin bu bölgeye ve genel olarak Balkan coğrafyasına karşı geliştirdiği politikalar Yeni İşlevselci bir bakış açısı içerisinde değerlendirilmektedir. Bu amaçla, sırasıyla, Yugoslavya ve Kosova Krizleri'ne, Kosova Krizi Sonrası Avrupa Birliği-Kosova ilişkilerine ve Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanı sonrasında Avrupa Birliği-Kosova ilişkileri açısından yaşanan gelişmelere odaklanılmakta ve değerlendirme kısmında, Yeni İşlevselciliğin bu ilişkileri açıklama gücü tartışılmaktadır.

3.2.1. Yugoslavya'nın Parçalanmasına Giden Süreç

Yugoslavya, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından 1918 yılında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ismiyle kurulmuştur. 1929 yılına gelindiğinde ise "Güney Slavları Yurdu" anlamına gelen Yugoslavya ismini almıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya tarafından işgale uğrayan bu devlet, 1941 yılından 1945 yılına kadar süren bu işgal döneminde, ülkede daha sonraki dönemlerde ortaya çıkacak problemlerin en önemli sebeplerinden birini oluşturacak iç savaşı yaşamıştır. O dönemde, bugün Hırvatistan ve Bosna Hersek topraklarını içine alan bölgede Ustaşa Hırvat Devleti kurulmuş, işgalci güçleri destekleyen Ustaşa güçleri ile Sırp Partizanlar arasında süren iç savaş, ancak 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle son bulabilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise, Josip Broz Tito önderliğinde, Yugoslavya Devleti yeniden

kurulmuştur. "İkinci Yugoslavya" dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, "Yugoslavya'yı oluşturan uluslar ve Cumhuriyetler arasında gizliden gizliye süren rekabeti ortadan kaldırmak isteyen Tito, bu nedenle ulusüstü bir söylemle Güney Slav Ulusu (Yugoslav) oluşturma projesine soyunmuştur" (Ülger, 2009: 120-124). Bu amaçla, 1946 yılında 'Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti' Anayasası oluşturulmuş, ülkenin yönetim şekli federasyon olarak belirlenmiştir.²⁶ Bu anayasaya göre, "devlet yapısına ilişkin en önemli özellikler, 'özyönetim', 'pazar sosyalizmi' ve 'azınlıkların adil temsili' şeklinde sıralanmıştır" (Ülger, 2009: 120).

Yugoslavya'da 1965 Yılında "Pazar Sosyalizmine" geçiş ile birlikte milliyetçilik, ekonomik zemine doğru oturmaya başlamıştır. 1967-1971 Anayasa düzenlemeleri federe devlet yapılarını güçlendirirken; 1974 Anayasası ile Kosova ve Voyvodina'ya birçok alanda verilen geniş özerklikler bu iki bölgenin federe devletlere yakın bir otonom statüye sahip olmasını sağlamıştır. 1980 yılına gelindiğinde, Yugoslavya'nın kurucu devlet başkanı Josip Broz Tito'nun ölümüyle beraber, ülkede etnik milliyetçilikler tekrar dirilmeye başlamış ve bu durum Yugoslavya'nın parçalanmasına giden sürece zemin hazırlamıştır.²⁷ Devlet yönetimi mekanizmasından dışlandığını düşünen Sırp milliyetçiliği, bu dönemden itibaren Yugoslavya genelinde otorite sahibi olma planları yapmış, Sloven milliyetçiliği, federasyondan ayrılma yönünde bir ideoloji geliştirmiş, Makedon milliyetçiliği ise ülke içerisinde Sırp ve Arnavut milliyetçiliğine, dışarıda ise Yunanistan'a karşı varlığını kanıtlama mücadelesi içerisine girmiştir. Bosna Müslümanları ayrı ulus kimliği mücadelesi verirken, Karadağlılar Sırp'larla birlikte hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Bu genel çerçevede içerisinde Kosova Arnavutları da bir yandan içeride 'federe cumhuriyet' statüsü talebini dile getirmiş, öte yandan konjonktürün uygun olması halinde Arnavutluk'la birleşme düşüncesini telaffuz etmiştir (Ülger, 2009: 125-128).

²⁶ Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ, İkinci Yugoslavya'yı oluşturulan altı federe devlettir. Kosova ve Voyvodina bölgeleri ise, kendi parlamentolarına sahip, ancak federe devlet olmayan, iki özerk bölge olarak belirlenmiştir.

²⁷ Yugoslavya'da işsizlik ve yolsuzluk giderek artmaya başlamış; ülkeyi oluşturan toplumlar, oluşan belirsizlik ve güvensizlik ortamında sosyal ve ekonomik problemlerin en önemli nedenini 'ötekiler' olarak görmüştür. Ötekiler olarak tanımladıkları Yugoslavya'nın diğer kurucu unsurlarına karşı; daha bağımsız ekonomik ilişkileri, bu dönemde bir güvence olarak görülmüş, siyasetçiler de bu durumu bir koz olarak kullanarak milliyetçi söylemlerini güçlendirmişlerdir (Sancaktar, 2012: 130-138,147).

3.2.2. Avrupa Birliği'nin Yugoslavya Krizi Dönemindeki Politikası

1990'lı yılların başında Soğuk Savaş'ın sona ermesi uluslararası politika dengelerinde önemli değişiklikler yaratmıştır. Ortaya çıkan bu manzara Avrupa Birliği açısından ele alındığında, bölgede yaşanan gelişmeler karşısında Avrupa Birliği Dış Politikası'nın iki farklı düzlemde ilerlemiş olduğu görülür. Doksanlı yılların başından itibaren Orta ve Doğu Avrupa'daki ülkelerin Avrupa bütünleşmesine katılımı ve bu yolla yaşanacak coğrafi genişleme Birliğin öncelikli politika konularından biri haline gelirken; aynı dönemde Avrupa'da Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) geliştirilmesi yönündeki çabalar ivme kazanmıştır. 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan Maastricht Antlaşması, Avrupa Birliği ülkelerinin ODGP izlemesini öngörmüş, ancak antlaşmanın henüz imzalandığı bu dönemde patlak veren Yugoslavya Krizi ve bu krizin sona ermesinden dört yıl sonra patlak veren Kosova Krizi, Avrupa Birliği kurumsal yapısı altında geliştirilecek dış politika faaliyetlerinin oldukça zor gerçekleşeceğini gösteren gelişmeler olmuştur.

1991 yılında Yugoslavya Krizi patlak verdiği zaman, "AB dönem başkanı (Lüksemburg Dışişleri Bakanı) Jacques Poos ve Komisyon Başkanı Jacques Delors gibi liderler Yugoslavya krizini AB'nin, Amerikan müdahalesine gerek kalmadan çözeceğini öngörmüştür." (Çakır ve Emiroğlu, 2009: 90). Jacques Poos krizin ortaya çıkışının ardından, Birliğin Yugoslavya'ya müdahale edeceğini ve bu müdahale için artık "Amerika'nın değil Avrupa'nın zamanı" olduğunu ifade etmiştir (Juncos, 2005: 88). Avrupa Birliği açısından ODGP'nin kurucu antlaşma dahilinde ortaya konduğu ilk dönemde ortaya çıkan Yugoslavya krizinin ilk günlerinde Avrupa Birliği Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne vurgu yaparken, Almanya, Topluluğun belirlediği tarih olan 15 Ocak 1992 tarihini beklemeden, 23 Aralık 1991 tarihinde Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını tanıdığını açıklamıştır. Tarihe "Prematüre Tanıma" olarak geçen bu karar (Tuğtan, 2013: 256) krizin ilerleyen dönemde özellikle Bosna'da giderek tırmanmasına sebebiyet vermiştir (Göral, 2013: 105). Zaman kısıtlamaları ve Yugoslavya'da ne olması gerektiği konusunda üye devletler arasındaki farklı bakış açıları ve yalnızca birkaç devletin (örneğin Almanya ve Yunanistan'ın) ne yapılması gerektiğine dair gerçek bir fikre sahip olması, bu dönemde krize karşı kolektif bir

politika geliştirilmesine engel olan en önemli nedenlerden biri olmuştur (Musliu, 2013: 170). Nitekim, Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık savaşları Batılı devletlerin müdahalesiyle kısa süre içerisinde sonuçlanırken, Bosna Hersek'te yaşanan savaş 1995 yılına kadar devam etmiş, Bosna Savaşı'nı sona erdiren gelişme, ABD'nin müdahalesi ile 1995 yılında imzalanan Dayton Anlaşması olmuştur.

Yugoslavya krizine müdahale etmek konusunda yaşanan başarısızlığa rağmen, Balkanlar, Brüksel'deki politika yapıcıları için önemli odak noktalarından biri olmaya devam etmiştir. Bosna savaşının ardından alınan ders, kıtadaki gerçek savaşların henüz bitmediği ve Brüksel'e uçuşla iki saatlik bir mesafede patlayabileceği olmuştur (Juncos, 2005: 95).

Dayton Anlaşması'nın imzalanmasının ardından Avrupa Birliği bölgeye yönelik geniş bir politika perspektifi geliştirmiştir. ODAÜ katılımında kullanılan PHARE programı ile büyük ölçüde benzerlik gösteren bu yaklaşımın temel amacı 'bölgenin ekonomik olarak iyileştirilmesi', 'iyi komşuluk ilişkilerinin sağlanması' ve 'bölgede istikrarın kalıcı hale gelmesi' olmuştur. Ancak, PHARE programında vurgulanan, 'insan hakları ve hukukun üstünlüğü', 'azınlıklara ve azınlık haklarının korunmasına saygı' ve 'pazar ekonomisi reformu' gibi önkoşulların sağlanması şartıyla bu devletlerin Avrupa pazarına ulaşım kolaylığının sağlanmasını öngören bölgesel yaklaşımın başarısı, Balkan devletlerine karşı güçlü bir koşulluluk çerçevesi içerisinde ilerlemesi sebebiyle, o dönemde oldukça asgari düzeyde kalmıştır (Erbaş, 2009: 256). Bölgesel yaklaşımın 'üyelik perspektifinden' yoksun oluşu, Avrupa Birliği'nin 1999 yılına kadar bu bölgeye karşı geliştirdiği politikaların başarı düzeyinin oldukça düşük düzeyde kalmasının en önemli nedenidir. 1998 yılında patlak veren Kosova Krizi ise, bölgeye karşı geliştirilen politikaların yeniden ele alınmasında ve tekrar düzenlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

3.2.3. Avrupa Birliği'nin Kosova Krizi Dönemindeki Politikası

Yugoslavya'da etnik milliyetçiliklerin tekrar dirilmesiyle beraber Kosova Parlamentosu da federe cumhuriyet olma talebini dile getirmeye başlamıştır. 1980'li yıllarda giderek tırmanmaya başlayan Kosova'daki Sırp-Arnavut gerilimi 23 Mart 1989

yılında, Kosova Parlamentosu'nun Sırp denetimi altına girmesiyle farklı bir yörünge kazanmıştır. Sırp denetimi altına giren Kosova Parlamentosu, Kosova'nın otonom statüsünü kaldırmıştır. Bunun üzerine Kosova Parlamentosu'ndaki temsil gücünü kaybeden Kosovalı Arnavutlar önderliğinde Kosova Komünist Partisi kendini feshetmiştir ve Kosova Demokratik Birliği Partisi (KDBP) başta olmak üzere bölgede birçok parti kurulmuştur.

1991 yılında KDBP öncülüğünde düzenlenen “Kosova'nın Geleceği” isimli referandumda %99 oranında bağımsızlık kararı çıkmış, ancak Kosova'da yaşayan Sırp tarafından boykot edilen bu referandumun sonuçları, Sırbistan tarafından tanınmamıştır (Ülger, 2009: 124-131). Kosova bu süreç sonrasında hukuksal bağlamda *de jure* olarak Yugoslavya'ya bağlı olmaya devam eden ederken, Kosovalı Arnavutlar bölgenin yönetim idaresine KDBP çatısı altında sahip olmuşlardır. KDBP Başkanı İbrahim Rugova, Bosna Savaşı süresince gerginliği tırmandırmaktan kaçınacak şekilde politikalar izlemeye çalışmıştır (Ülger, 2009: 132). Fakat Bosna Savaşı'nın Dayton Anlaşması ile son bulması sonrasında, Kosova ile ilgili hiçbir gelişmenin yaşanmamış olması Kosova'da yaşayan radikal eğilimli grupları harekete geçirmiş, bu dönemden itibaren Kosovalı Arnavutlar pasifist yöntemlerinden vazgeçerek, 1997 yılında Kosova Kurtuluş Örgütü'nü (KKÖ) kurmuşlardır.

Bu tarihten itibaren KKÖ ile Sırp ordusu arasında yaşanan çatışmalar 1998 yılına gelindiğinde Miloseviç yönetimindeki Sırp ordusunun Kosova'ya doğru harekete geçmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan kriz; Avrupa kıtasını Yugoslavya krizi sonrasında Balkan coğrafyasında son çeyrek yüzyılda yaşanan ikinci büyük kriz olan Kosova Krizi ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu durum, Yugoslavya krizi ve Bosna Savaşı sürecinde ortak bir dış politika tutumu çerçevesinde hareket etmeyi başaramayan Avrupalı devletlerin bölgeye olan ilgisini tekrar arttırmış ve Kosova Krizi, Avrupa Birliği'nin dış politikası açısından öncelikli konularından biri haline almıştır.

Kosova'da yaşanan sorunlar, Avrupa Birliği nezdinde ilk kez 23 Ekim 1996'da yapılan Avrupa Parlamentosu görüşmelerinde gündeme gelmiştir. “Avrupa Parlamentosu, bu toplantıda Kosova'ya genişletilmiş özerklik verilmesi ve Belgrad

yönetiminin Temas Grubu²⁸ ile yapıcı ilişkiler içerisinde olmasını tavsiye etmiştir” (Akgün, 2012:14). Kosova sorunu, bu dönemde bir üye devlet tarafından ise ilk kez 31 Mart 1998 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) toplantısında İngiltere tarafından dile getirilmiştir. İngiltere, Kosova’da çatışmaların başlaması üzerine bölgedeki barış ve istikrarın bozulması karşısında uluslararası topluluğun askeri birimler aracılığıyla Kosovalı Arnavutlara aşırı şiddet uygulayan Yugoslavya yönetiminin davranışlarının kabul edilemez olduğunu belirtmiştir (BMGK, 1998). 15 Haziran 1998 tarihli Cardiff Zirvesinde Avrupa Konseyi, Kosova’ya genişletilmiş özerklik verilmesini ve saldırıların bir an önce durdurulması, güven inşa edici önlemler üzerinde anlaşılması için uluslararası bir konferans toplanması gerektiğini ve Avrupa Birliği Özel Temsilcisi’nin müzakere sürecini aktif olarak destekleyeceğini açıklamıştır (Akgün, 2012: 14). Bu kapsamda Avrupa Birliği’nin 1998 yılında krizin patlak vermesine kadar Kosova’ya yönelik politikasının, çatışmaların bitmesi yönünde yayınlanan bildirimler yoluyla Yugoslavya üzerindeki baskıyı arttırmak ve bu sayede Kosova’nın statüsü için bir an önce müzakere sürecinin başlamasına katkı sağlamak olduğu söylenebilir.

Eylül 1998’e gelindiğinde bölge genelinde yaşanan Sırp saldırıları ve toplu katliamlar (Savaş, 2001: 107) sonrası ortaya çıkan bilanço ise Kosova’da mevcut durum üzerinde taraflar arasında bir mutabakat sağlanması ihtimalini zayıflatmıştır. 1998 yılının Şubat-Eylül ayları arasında Sırp güçleri Kosova’daki 1335 kasabadan 311’ine saldırmış ve 266’sını ağır derecede tahrip etmiştir. Ortaya çıkan görüntü, sorunu “insani hukuk kurallarının uygulanması gereken bir iç savaşa” dönüştürmüştür (Baş, 2009: 26). Kosova Krizi’nin bir iç savaşa dönüşmesiyle birlikte ortaya çıkan korkunç tabloya müdahale etmek isteyen Avrupa Birliği, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamında Maastricht Antlaşması’nın J/4 maddesini harekete geçirmek istemiş fakat Danimarka’nın Kosova misyonuna katılmayacağını açıklamasıyla beraber, arka bahçesinde ortaya çıkan ikinci büyük krize de müdahale etmek hususunda başarısız

²⁸ Temas Grubu ilk olarak Bosna Krizi sırasında, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Rusya ve Fransa’nın katılımıyla Balkanlarda barışın yeniden inşası sürecine yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Bununla birlikte AB Konseyi, AB Dönem Başkanlığı, AB Komisyonu ve NATO temsilcileri Temas Grubu toplantılarına katılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Schwegmann (2000).

olmuştur. Yugoslavya Krizi'ne benzer biçimde Kosova Krizi de ABD öncülüğündeki NATO müdahalesiyle son bulmuştur.

ABD öncülüğünde, Fransa, İtalya ve Rusya'dan oluşan Uluslararası Temas Grubunu önderliğinde Sırp ve Kosovalı Arnavutlar arasında yapılan Rambouillet görüşmelerinde bir türlü sonuca ulaşamaması sonrasında, 24 Mart – 10 Haziran tarihleri arasında NATO, Kosova'ya müdahale etmiştir. 11 hafta süren bir bombardıman sürecinin son günlerinde -3 Haziran tarihinde- toplanan NATO ve Uluslararası Temas Grubu'ndan sekiz ülke (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Kanada, Rusya ve Japonya), Yugoslavya güçlerinin Kosova'dan çekilmesinin ardından, BMGK'nin 1244 sayılı kararıyla Kosova'da uluslararası barış gücü konuşlandırılması kararı almıştır. Bu kapsamda BM çatısı altındaki UNMIK, Kosova'nın demokratik gözetiminin sağlanması ve politik statüsüne karar verebilmesi sivil misyonlarını üstlenirken, NATO çatısı altında bölgeye konuşlandırılan KFOR, Kosova'nın yeniden inşası sürecinde toplumsal güvenliğin sağlanması hususunda askeri misyon kanadını oluşturmuştur. Krizin ardından Avrupa Birliği, "savaştan etkilenenler için 378 milyon Euro acil insanı yardım ve savaşın izlerini ortadan kaldırmak için 127 milyon Euro yeniden yapılandırma yardımı temin etmiştir." Bu yardımların yanı sıra, KFOR'un askeri gücünün %80'ini oluşturmuş ve Kosova'nın savaş sonrasında ekonomik, politik ve siyasi olarak yeniden inşasında öncü bir rol üstlenmiştir (Akgün, 2012).

3.2.4. Kosova Krizi Sonrasında Avrupa Birliği-Kosova İlişkileri

Avrupalı devletlerin Yugoslavya ve Kosova krizlerine müdahale etme hususunda yetersiz kalması, bu alandaki işbirliği çabalarının yeniden gözden geçirilmesine sebebiyet vermiş, nitekim 1998 yılında St. Malo görüşmelerinde İngiltere ve Fransa'nın bağımsız bir dış politika oluşturmaya yönelik uzlaşmaları sonrasında Balkanlara yönelik politikalarını bölgedeki başat güç olarak gerçekleştirme kabiliyeti kazanmıştır (Juncos, 2005: 97). Bu bağlamda, gerek Yugoslavya Krizi gerekse Kosova Krizi, Avrupa Birliği'nin uluslararası güvenlikteki rolünün belirlenmesinde atılan adımlarda önemli bir katalizör rolü üstlenmiştir (Fagan, 2011: 708-726). Ancak Avrupa Birliği'nin bu dönemden itibaren bölgeye karşı geliştirdiği politikalar, yalnızca çatışmaların sona erdirilmesine yönelik değildir. Birlik, bölgede üstlendiği misyonlar ve geliştirdiği

programlar aracılığıyla Balkan devletlerinin siyasi, sosyal ve ekonomik olarak Avrupalılaşmalarını hedeflemektedir (Göral, 2013: 105).

1999 yılının Haziran ayında gerçekleştirilen Köln Zirvesi'nde 'bölgede uzun süreli bir istikrar sağlanması, bölge devletleri arasında barışın tesis edilmesi, demokrasinin benimsenmesi, insan haklarına saygının artması ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılmasına katkıda bulunmak' amacıyla Güney Doğu Avrupa için olası bir İstikrar ve Ortaklık Süreci'nden ilk kez söz edilmiştir. Batı Balkan ülkelerinin Avrupa Birliği perspektifi ise ilk kez 2000 yılının Haziran ayında Santa Maria da Feira Zirvesi'nde tartışılmıştır. Bu toplantıda Batı Balkan ülkeleri için 'İstikrar ve Ortaklık Süreci'nin' (*Stabilization Association Process/SAP*) başlatılmasına karar verilmiş ve bu ülkelerin tümünün Avrupa Birliği'ne 'potansiyel üye' olduklarının altı çizilmiştir. İstikrar ve Ortaklık Süreci Anlaşması'nın imzalanması ve uygulanması ise Balkan devletlerinin Avrupa Birliği üyeliği için ön koşul olarak belirlenmiştir. Avrupa Birliği, bu devletlerin sadece sosyalist düzenden batılı piyasalara geçişi noktasında değil, siyasi istikrar ve savaş gibi sorunlar sebebiyle de kıtanın en sorunlu alanı olduğu için Birliğe katılımları süreci açısından özel bir strateji belirlemiştir (Palokaj, 2013: 7). Çatışmalara sebep olan sosyal, siyasi ve ekonomik sebepleri ortadan kaldırarak bölgede kalıcı barış inşa edebilmek Birliğin bölgeye yönelik temel yaklaşımı olmuştur (Juncos, 2005: 98). 2003 Selanik Zirvesi'nde de bu karar tekrar dile getirilerek, 'İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları' (*Stabilisation and Association Agreement/SAA*) Birliğin Balkan devletlerine karşı uygulayacağı resmi politika olarak kabul edilmiştir (Murguruza, 2003: 234).

Avrupa Birliği ve Batı Balkan devletleri arasındaki ilişkiler açısından SAP resmi iletişim yolu olurken, Kosova statü sorunu sebebiyle sürece dahil olamamıştır. Avrupa Birliği-Kosova ilişkileri bu dönem boyunca UNMIK çatısı altında ilerlemiştir. Kosova, Feira Zirvesi'nde UNMIK başkanı Bernard Kouchner tarafından gözlemci statüsünde temsil edilmiştir. UNMIK, Kosova halkı tarafından resmi olarak seçilmediği için, Kosova'nın uluslararası alanda yaşadığı statü sorununun bir anlamda bu süreçte yasal yollarla çözümü olmuştur. 2002 yılına gelindiğinde ise 'Sihirli Formül' olarak adlandırılan 'Ortaklık ve İşbirliğini İzleme Mekanizması' (*Tracking Mechanism of*

Stabilization Association) oluşturulmuştur (Palokaj, 2013: 9). Bu mekanizma, Kosova'nın yasal statüsünde değişiklik meydana getirmeksizin, Avrupa Birliği'ne yasal olarak Kosova'ya erişim imkanı sağlamıştır.

Selanik Zirvesi, Avrupa Birliği-Kosova ilişkileri açısından da bir dönüm noktasıdır. Zirve ile beraber Kosovalı politik liderler ilk defa bir büyük Avrupa Birliği toplantısına katılım gerçekleştirmişlerdir. Kosova, Zirve'de UNMIK başkanı Micheal Steiner, Kosova Devlet Başkanı İbrahim Rugova ve Dışişleri Bakanı Bajram Rexhepi tarafından temsil edilmiştir. Zirve'de Kosova'dan “çok uluslu etnik yapısı ve demokrasi ile Kosova'nın yeri Avrupa'dır” (Palokaj, 2013: 9) diye bahsedilmekle birlikte, mevcut statüsü sebebiyle Zirve'nin sonuç bildirgesinde yer almamıştır.

Avrupa Birliği-Kosova ilişkileri açısından bir diğer önemli gelişme 2005 yılında yaşanmıştır. Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Solana ve Genişleme Komiseri Oli Rehn tarafından yayınlanan ‘Ortak Rapor'da’, “Kosova'nın gelecek statüsü ne olursa olsun, anlaşma imzalama yetkisi olmalıdır. Kosova'da geleceğin nasıl olması gerektiği konusunda farklılıklar var fakat Avrupa Birliği'nin orada olması gerektiğinden eminiz” ifadesi yer almıştır (Avrupa Birliği, 2007).

Bu dönemde Avrupa Birliği, bölgede geliştirdiği çok taraflı projelerin içerisine Kosova'yı 1244 sayılı karar kapsamında dahil etmiştir. Ekim 2005 tarihinde Güneydoğu Avrupa'da Enerji Topluluğu oluşturulması için Avrupa Birliği ve sekiz ülke –Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ, Makedonya, Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan ve Kosova- arasında çok taraflı bir anlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma, 1990 sonrası bölgedeki taraflar arasında yasal bağlayıcılığı olan ilk antlaşmadır. Taraf ülkeler, entegre edilmiş ve liberalleştirilmiş bir enerji marketinden yararlanabilmek adına, Birlik müktesebatının enerji, çevre, yenilenebilirlik ve rekabet alanlarında adaptasyonunu kabul etmiştir. Bölgesel kapsamlı olarak geliştirilen bu projedeki temel amaç, bu coğrafyadaki ülkelerin, işbirliğine olan istek ve uyumluluğunun test edilmesi, belirli politika reformlarının yapılmasına zemin hazırlanması ve bu alanlara yönelik ekonomik yardımlarının artmasının sağlanmasıdır. Pek çoğu birbiriyle çatışmalı bir geçmişe sahip olan bu ülkelerin (özellikle Kosova ve Sırbistan'ın) Avrupa Birliği tarafından işbirliği

yönünde teşvik edilmesi, bölgede barış ortamının istikrara kavuşması adına önem teşkil etmektedir (Erkem-Gülboy, 2012: 108-110).

Kosova'nın gelecek statüsüne yönelik önemli gelişmelerden bir diğeri 2007 yılında BM Genel Sekreterliği Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari'nin hazırladığı ve kendi ismiyle anılan plan kapsamında yaşanmıştır. Plan, Kosova'ya uluslararası gözetim altında bağımsızlık verilmesi ve ülkedeki azınlık haklarının korunması koşuluyla Birleşmiş Milletler üyeliği için görüşmelerin başlamasını ön görmüştür. Avrupa Birliği'nin de destek verdiği Ahtisaari Planı, Sırp hükümetinin planı kabul etmemesi ile başarısızlığa uğramıştır (Arı ve Pirinççi, 2011: 9-10). Bunun üzerine Avrupa Birliği aynı yıl içerisinde, Ortaklık ve İşbirliğini İzleme Mekanizması'nı genişleterek daha kapsamlı hale getirmiştir (Palokaj, 2013: 10-12). Bu sayede Birlik, Kosova nezdindeki gözlem gücünü, geliştirdiği mekanizmalar yoluyla güçlendirmeye çalışmıştır.

Kosova'nın statüsü konusu uluslararası politikada gündemini korurken, Kasım 2007 tarihinde gerçekleştirilen seçim sonrasında, KKÖ'nün önemli isimlerinden biri olarak savaş döneminde ön plana çıkan Haşim Taci'nin önderliğindeki, Kosova Demokrat Birliği Partisi iktidara gelmiştir. Taci, göreve gelir gelmez Kosova için bağımsızlıktan başka bir çözüm olmayacağını ve en kısa sürede bağımsızlıklarını ilan edeceklerini belirtmiştir (BBC, 2008). Nitekim, 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova, Kosova Parlamentosu tarafından alınan karar ile bağımsızlığını ilan etmiştir. Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanı sonrasında ortaya yeni bir kriz daha çıkmıştır. Avrupa Birliği üyesi beş devletin Kosova'yı bağımsız bir devlet olarak resmen tanımaması, Avrupa Birliği-Kosova ilişkilerinin, Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrasında döneminde de oldukça farklı bir düzlemde ilerlemesine sebep olmuştur.

3.2.5. Kosova'nın Bağımsızlık İlanı Sonrası Avrupa Birliği-Kosova İlişkileri

Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrasında UNMIK, 9 Aralık 2008 tarihinde görevini Avrupa Birliği'nin en büyük misyonu olan EULEX'e (*European Union Rule of Law Mission in Kosovo*/Avrupa Birliği Kosova Hukukun Üstünlüğü Misyonu) devretmiştir. EULEX'in Kosova'da üstlendiği misyon zor siyasi koşullar altında oluşturulmuştur (Grevi, 2009:354). Bu durumun sebebi, Kosova'nın bağımsızlığının bütün Avrupa

Birliği üyesi devletlerce tanınmamış olmasıdır; Yunanistan, İspanya, Romanya, Slovakya ve Güney Kıbrıs Kosova'yı diplomatik olarak tanımamaktadır. Üye devletler arasında Kosova'nın resmi statüsüne yönelik bu farklılık, Birlik nezdinde Kosova ile ilişkilerin ikili anlaşmalar yoluyla ilerleyememesine sebep olmakta ve Avrupa Birliği, Kosova'ya erişim imkanını Komisyon'un önerileri ekseninde oluşturulan bölgeye yönelik işbirliği mekanizmaları yoluyla gerçekleştirmeye devam etmektedir. Bununla birlikte Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrasında EULEX, Kosova'nın yeniden inşasını sağlayabilmek adına çalışmalarını sürdürmektedir.²⁹

2009 Yılında yayınlanan Komisyon Deklarasyonu'nda 'Kosova'nın statüsüyle ilgili Birlik devletleri içerisinde ortak bir tutum olmamasının, Avrupa Birliği'nin Kosova'da devreye girmesini engellemeyeceğinin' altını çizmiştir (AB Komisyonu, 2009). Kosova Savaşı sonrasında bölgenin yeniden inşası sürecinde önemli rol üstlenen Birlik açısından, yayınlanan Komisyon Deklarasyonu önem taşımaktadır. Bağımsızlık ilanı öncesinde üye devletlerin Kosova'nın statü sorunu konusundaki farklı görüşlerine rağmen Kosova'nın desteklenmesi konusundaki istekliliğini her fırsatta dile getiren Avrupa Birliği, Komisyon Deklarasyonu ile birlikte bağımsızlık ilanı sonrasında da aynı istekliliğini ve kararlılığını teyit etmiştir. Bu bağlamda, Kosova'nın bağımsızlığı sonrası üye devletler arasındaki görüş ayrılıkları Birliğin Kosova ilişkilerinin kesilmesine neden olmamış, Avrupa Birliği kurumsal gücünü Kosova'da sürdürmeye devam etmiştir.

Ekim 2012 tarihine gelindiğinde Komisyon, Kosova ile imzalanacak olası bir SAA için Kosova hükümetinin ve Birliğin karşılıklı olarak üstlenmesi gereken sorumlulukları belirleyen bir 'Fizibilite Çalışması' yayınlamıştır. Yayınlanan raporda Kosova için öncelikli ilerleme konuları olarak hukuk alanında destek, ekonomik ve ticari destek, azınlık ve sivil haklarının genişletilmesi olarak belirlenmiştir (AB Komisyonu, 2012). Raporda yayınlanan alanlardan, organize suçlarla ve yolsuzluk ile mücadele

²⁹ EULEX'in, Kosova'daki görev alanları iki bölümden oluşmaktadır: 'Yönetim Bölümü' (The Executive Division) ve 'Kosova Kurumlarının Güçlendirilmesi Bölümü' (The Strengthening Division). Yönetim Bölümü; savaş suçları, terörizm, organize suçlar, üst düzey yolsuzlukla mücadele gibi alanlarda soruşturma, kovuşturma ve yargılama faaliyetlerini yürütmektedir. Kosova Kurumlarının Güçlendirilmesi Bölümü ise Kosova kurumlarının inşası ve sürdürülebilirliğinin sağlanması konularında destekleyici çalışmalar yürütmektedir (EULEX, 2014).

konularında kısa vadeli çözümler için rapor edilen kriterler EULEX tarafından benimsenmiştir. Fizibilite Raporu, 2012 Aralık Brüksel Zirvesi sonuç bildirgesinde “Konsey çalışmayı not eder” ifadesiyle yer almıştır. Böylece, EULEX çalışmaları, Kosova’nın statü sorununa bağlı kalmaksızın faaliyet imkanı kazanmıştır. Bununla birlikte Fizibilite Rapor kısmında EULEX’in olası bir SAA için katkısına sonuç kısmında yer verilmemiştir (Avrupa Birliği, 2012).

2012 yılında yayınlanan Fizibilite raporu sonrasında Avrupa Birliği öncülüğünde Kosova ve Sırbistan arasındaki ilişkilerin kademeli olarak geliştirilmesini hedefleyen ve Yüksek Temsilci Catherine Ashton öncülüğünde ilerleyen Belgrad-Priştina diyalogu başlatılmıştır (Papiç, 2013: 545). Avrupa Birliği Yüksek Temsilcisi öncülüğünde Sırbistan ve Kosova arasında sürdürülen on uzun görüşmenin ardından, on beş madde üzerinde mutabakata varılan bir anlaşma sağlanmıştır. Bu gelişme sonrasında, 22 Nisan 2013 tarihinde Komisyon ve Yüksek Temsilci tarafından sunulan ortak raporda, Kosova’nın müzakerelerin başlaması için gereken öncelikleri yerine getirdiği belirtilerek, müzakerelerin başlaması tavsiye edilmiştir. Aynı raporda, Kosova’nın Birlik programlarından yararlanmasını öngören bir teklif sunulmuştur (AB Komisyonu, 2013). Haziran 2013 Avrupa Birliği Zirvesi’nde Konsey, Kosova ile SAA müzakerelerinin başlamasına onay vermiş, aynı yılın Ekim ayında başlayan bu görüşmeler Mayıs 2014’de tamamlanmış ve Kosova’nın Avrupa Birliği üyeliği sürecinde dönüm noktası olarak görülen müzakereler 25 Temmuz 2014 tarihinde sonuçlanarak parafe edilmiş, Konsey ve Avrupa Parlamentosu’na onay için iletilmiştir (IKV, 2015).

Ancak bu diyalog sürecinde, 2014 yılının Mayıs ayından, 2015 yılının son dönemine kadar Sırbistan ve Kosova taraflarının sürecin yavaş ilerlemesi konusunda karşılıklı olarak birbirlerini suçlamaları nedeniyle ilişkilerde gerçek bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu durum, 25 Ağustos 2015 tarihinde taraflar arasında Yüksek Temsilci öncülüğünde imzalanan dört yeni anlaşma ile hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Taraflar, Mogherini’nin öncülüğünde, Kosova içinde Sırp nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelerde Sırp Belediyeler Birliği kurulması, İbrit Köprüsü’nde serbest dolaşım, Kosova’nın otomatik telefon kodu almasını sağlayan telekomünikasyon ve enerji

alanında dört yeni anlaşma imzalamıştır. Anlaşma sonrasında Kosova Hükümeti tarafından yapılan açıklamada şu ifadeler yer almıştır: "Bu anlaşma ile Kosova Cumhuriyeti, AB, NATO, BM ve diğer ilgili kuruluşların Kosova devletinin entegrasyonu için verdikleri desteğe katkıda bulunmuş, kendi devlet egemenliği, toprak bütünlüğü ve uluslararası konumunu güçlendirmiştir" (Euronews, 2015).

Konsey'in ve Avrupa Parlamento'sunun onayını takiben 22 Ekim 2015 tarihine gelindiğinde ise Avrupa Birliği Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, Avrupa Birliği Komisyonu üyesi Johannes Hahn, Kosova Başbakanı İsa Mustafa ve Kosova Avrupa Bütünleşmesi Bakanı Bekim Çollaku tarafından, Avrupa Birliği ve Kosova arasında SAA imzalanmıştır. Bu kapsamda, Avrupa Birliği tarafından SAA anlaşmaları kapsamında kullanılan katılım öncesi yardım fonlarının, 2014-2020 yılları için ayrılan bütçesinin 645.5 Milyon Euro'luk bölümünün Kosova'ya ayrılması planlanmıştır. Anlaşmanın, 2016 yılının ikinci yarısında yürürlüğe girmesi beklenmektedir (Avrupa Birliği, 2016).

3.2.6. Yeni İşlevselci Bir Değerlendirme

Yeni İşlevselcilik, bir kez başlatılan bölgesel bütünleşmenin beraberinde ortak politikaların devamlılığını ve gelişimini sağlayacağını ileri sürmektedir. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ile başlayan Avrupa Bütünleşmesi, Ortak Pazar'ın tamamlanmasıyla birlikte siyasi bütünleşme sürecine doğru evrilmiş ve bu kapsamda Maastricht Antlaşması, üye devletler arasında ODGP oluşturulmasına yönelik tohumların atıldığı ilk kurucu antlaşma olmuştur. Başka bir ifadeyle, Yeni İşlevselciliğin bütünleşme sürecinin devamı için öngördüğü işlevsel yayılma doksanlı yıllardan itibaren Avrupa Birliği kurumsal yapısı altında yüksek politika alanlarında oluşturulmaya başlayan işbirliği ile gözlemlenmeye başlamıştır. Ancak bu süreç, ilk dönem Yeni İşlevselciliğin vurguladığı şekilde, özdevimli olarak değil, pragmatik sebepler ekseninde ve hükümetlerarası nitelikteki karar alma sürecinin korunduğu bir kurumsal mekanizma içerisinde geliştirilmeye çalışılmıştır. Soğuk Savaş'ın henüz sona erdiği bu dönemde, Birlik dış politikası öncelikli olarak iki konu üzerinden ilerlemiştir. Balkan coğrafyasında patlak veren Yugoslavya Krizi, Avrupa Birliği'nin ODGP kapsamında çözüm üretmeye çalıştığı ilk sınavı olurken, aynı dönemde komünist rejimlerin parçalanmasıyla Orta ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan eski komünist devletlerin bütünleşme sürecine katılımı bir diğer önemli dış politika unsurunu oluşturmuştur. Bu devletlerin, bütünleşme süreci içerisine dahil edilmesi, doksanlı yıllardan itibaren bu ülkelere karşı geliştirilecek temel strateji olarak belirlenirken, Yugoslavya'nın parçalanması ile beraber ortaya çıkan devletler üyelik perspektifinden yoksun bırakılmıştır. Yugoslavya Krizi'nden itibaren Balkan Coğrafyası, Brüksel'deki politika yapıcılar için önemli odak noktalarından biri olmaya devam etmiş, ancak bu devletlerle kurulan ilişkilerin uzun bir dönem üyelik perspektifinden yoksun bir şekilde geliştirilmiştir. Bu bölgeye karşı geliştirilen politikaların çekiciliğinin o dönemde yetersiz kalması ve bölgede Dayton Anlaşması'nın imzalanmasından yalnızca üç sene sonra ortaya çıkan Kosova Krizi, hem Balkan devletlerine karşı geliştirilen politikaların gözden geçirilerek düzenlenmesine, hem de Avrupa bütünleşmesinin iç dinamiklerinde ulusüstü karar mekanizmalarının lehine yaşanacak değişikliklere öncülük etmiştir.

3.2.6.1. Harici Yayılma Baskılarının Rolü

Yeni İşlevselcilik, yaşanan dışsal bir şok durumunda, henüz yeterince başarı sağlanamamış bir politika alanında, o alanda daha fazla bütünleşme yönünde baskılar ortaya çıkması ihtimalini vurgulamaktadır. 1998 yılına gelindiğinde patlak veren Kosova Krizi, bu açıdan ele alındığında hem Avrupa Birliği kurumsal yapısında yüksek politika alanlarında yaşanan gelişmelere hem de Avrupa Birliği tarafından bu bölgeye karşı geliştirilen politikaların yeniden ele alınarak düzenlenmesine doğrudan etki etmiştir. Balkan coğrafyasında ortaya çıkan her iki krize de müdahale etme hususunda yetersiz kalınması, 1998 yılında St. Malo Zirvesi'nde İngiltere ve Fransa'nın Avrupa Birliği şemsiyesi altında bağımsız bir dış politika oluşturmaya yönelik uzlaşılmasına giden yolda bir dönüm noktası olmuştur. Üye devletler, Topluluğun dış politikadaki politik pazarlık gücünü arttırmak için gönüllü olarak mutabakata varmışlar ve dış politika alanında daha fazla bütünleşmeye gidilmesi yönünde adımlar atmışlardır. Krizler boyunca Temas Gruplarının ve askeri müdahalelerin yetersiz kalması ve ABD'nin bu coğrafyaya olan ilgisini 2000'li yıllardan itibaren kaybetmesi ise bu coğrafyaya karşı geliştirilecek politikaların daha etkin ve amacına uygun geliştirilebilmesi adına kolektif yapılanmayı zorunlu kılan diğer önemli dış faktörler olmuştur.

Kosova Krizi'nin Avrupa Bütünleşmesi sürecinde yarattığı bir diğer önemli değişiklik ise kriz sonrasında Birliğin bu bölgeye karşı geliştirdiği politikaların yeniden düzenlenmesi ve Balkan devletlerine Avrupa Birliği perspektifi verilmesi olmuştur. Balkan coğrafyasındaki bütün devletlerin 2000 yılından itibaren 'potansiyel aday' ilan edilmeleriyle, bölgedeki devletler ile kurulan ilişkiler genişleme politikası kapsamına dahil edilmiştir. Bölgede ortaya çıkan iki kriz ve bu krizleri sona erdirmeye konusundaki başarısızlık, bölgesel bütünleşmenin kapsamı ve derinliği üzerinde değişime sebep olacak işlevsel baskılar yaratmış, süreç ulusüstü mekanizmaların aktif rol üstlendiği şekilde ilerlemiştir.

2007 yılında Uluslararası Toplum öncülüğünde hazırlanan Ahtisaari Planı'nın Sırbistan tarafından reddedilmesi ve akabinde, Şubat 2008 tarihinde Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilan etmesi ile birlikte bölgede ortaya bir kriz daha çıkmıştır. Birlik

üyesi beş devletin (Yunanistan, İspanya, Romanya, Slovakya ve Güney Kıbrıs) Kosova'yı bağımsız bir devlet olarak resmen tanımaması, Avrupa Birliği-Kosova ilişkilerinin, Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrasında da farklı bir düzlemde ilerlemesine neden olmuştur. Bu süreç içerisinde de Avrupa Birliği, Kosova'ya erişim imkanını Komisyon öncülüğünde yaratılan farklı mekanizmalar çerçevesinde gerçekleştirerek, Birlik devletleri arasında yaşanan Kosova'nın statüsü konusundaki farklı görüşlerin daha da sertleşmesine karşın Kosova'ya erişim imkanı sağlamaya devam etmiştir. Bu süreç Yeni İşlevselci bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, henüz yeterince başarı sağlanamamış bir politika alanında yaşanan dışsal şok, üye devletlere kolektif eylemlere gidilmesi yönünde baskılar yaratmaya devam etmiştir.

3.2.6.2. Kolaylaştırılmış Yayılma: Komisyon'un ve Yüksek Temsilci'nin Rolü

Yugoslavya Krizi boyunca Komisyon'un arabulucu girişimleri önemsiz gibi görünse de özellikle farklı ulusal politikalara sahip üye devletlerin, bu politikalarını uygulamaya geçirmesine engel olmuş, onları aynı fikir çerçevesinde toplayarak daha büyük bir krizin ortaya çıkmasını önlemiştir (Erbaş, 2009: 252-253). Komisyon, kriz boyunca üye devletler arasında kurduğu temaslar ve görüşmeler yoluyla, üye devletler tarafından bölgeye yönelik farklı stratejilerin uygulamaya geçirilmesine engel olmaya çalışmıştır. Bu kapsamda, Yugoslavya Krizi sonrasında Komisyon'un arabulucu girişimleri, Yeni İşlevselciliğin kolaylaştırılmış yayılma hipoteziyle uyum içerisindedir.

Kosova Krizi sonrasında, Kosova ile kurulan ilişkilere bakıldığında ise Birlik üyesi devletler arasında mevcudiyetini koruyan Kosova'nın uluslararası statüsüne yönelik farklı görüşlere rağmen, Kosova'nın yeniden inşası ve uluslararası topluma entegrasyonu sürecinde Avrupa Birliği'nin Komisyon önderliğinde öncü rol üstlendiği görülmektedir. Avrupa Birliği Kosova'nın yeniden inşa sürecinde en büyük maddi destekçisi konumuna gelmiştir. Komisyon, yayınladığı raporlar ve diğer Birlik kurumlarıyla beraber yayınladığı ortak raporlar yoluyla, Kosova Krizi sonrasında üye devletler arasındaki farklı bakış açıları nedeniyle resmi olarak ilerleyemeyen ilişkilerin, geliştirdiği mekanizmalar yoluyla devam etmesini sağlamış ve Avrupa Birliği şemsiyesi altında kolektif eylemler ve politikalar geliştirilmesine öncülük etmiştir. Başka bir ifadeyle Avrupalı devletler, Avrupa Birliği çatısı altında 'ortak çıkarların yükseltildiği'

bir yaklaşım izlemiş ve bu süreç kolaylaştırılmış yayılma baskılarıyla ilerlemiştir. Moravcsik ve Baldwin, 1999 sonrasında, Kosova'yı ekonomik ve sosyal olarak yeniden yapılandırma projesindeki Avrupa Birliği aktivizminin yalnızca rasyonel bir kuramsal çalışma ile açıklanamayacağını belirtmektedir (Musliu, 2013: 174).

Yeni İşlevselci bir mantık içerisinde değerlendirildiğinde, Kosova'nın uluslararası statüsüne yönelik farklı bakış açıları, üye ülkelerin bu bölgeye karşı uygulanacak politikalar konusunda ulusüstü kurumsal yapı çerçevesinde işbirliğine gitmesi yönünde baskılara sebep olmuştur. Kolaylaştırılmış yayılma baskılarının ön plana çıktığı bu süreç boyunca Komisyon, gerek politika belirleme gücünü kullanan bir aktör olarak gerekse üye devletler arasında uzlaşma sağlayan bir aktör olarak, bölgeye karşı geliştirilen politikaları yönlendiren temel güç olmuştur. Üye devletler, bu durum karşısında Komisyon'un bilgi ve deneyimlerine güvenerek Kosova'ya karşı ortak politika ekseninde hareket etmişlerdir.

Belgrad-Priştina diyalogu sürecine bakıldığında ise, yaşanan gelişmelerin kolaylaştırılmış yayılma hipoteziyle uyum içerisinde gelişim gösterdiği görülmektedir. Sırbistan ve Kosova arasındaki normalleşme sürecinin ulusüstü bir yapı olarak tasarlanan Yüksek Temsilci öncülüğünde ilerlediği görülmektedir. Bu bağlamda, Kosova-Sırbistan ve Avrupa Birliği arasında kurulan ilişkiler, üye devletlerin politik önceliklerinden ziyade Avrupa Birliği şemsiyesi altında ulusüstü mekanizmalar içerisinde geliştirilen politik gündem ekseninde ilerlemekte ve Kosova'nın statü sorununun çözümü konusunda taraflar arasında bir uzlaşma yolu sağlanmaya çalışılmaktadır. ODAÜ katılımı sürecine benzer bir şekilde, Balkan devletleriyle kurulan ilişkilerde de lider rol üstlenen Komisyon'un bu coğrafyaya yönelik geliştirdiği mekanizmalar ve programların temel amacı, bölgedeki devletlerin, Yeni İşlevselciliğin bütünleşme için öngördüğü temel gereksinimleri sosyal, ekonomik ve politik açıdan sağlayabilmesidir. Bu noktada Komisyon, gerek ilgili ülkelerle kurduğu ikili ilişkiler gerekse çok taraflı ortaklıklar yoluyla hem bölge devletlerin Avrupa ile hem de birbirleriyle ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerini geliştirmesini hedeflemektedir.

3.2.6.3. Elit Sosyalleşmesi: Politik ve Sosyal Yayılma

Balkanlardaki aday ülkeler ve potansiyel aday ülkeler ile 2004/2007 katılımındaki ülkeler arasında önemli derecede benzerlikler bulunmaktadır. Ancak, 2004/2007 katılımları göz önüne alındığında görece daha küçük nüfusa sahip olan ülkelerde mevcudiyetini koruyan daha farklı zorluklar bulunmaktadır. Bu zorluklardan en önemlileri, etnik sorunlar, sınır problemleri, kamu kurumlarının istikrarı ve hukuk kurallarının istikrarlı bir şekilde uygulanabilmesi olarak sıralanabilir (Nugent, 2013: 8). Friis ve Murphy (2000: 132), kendisini barış ve demokrasi ekseninde tanımlayan Avrupa Birliği açısından bu normatif değerlerin politika tercihlerinin belirlenmesinde kilit öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan ele alındığında Avrupa Birliği tarafından Kosova Krizi sonrasında bölgeye karşı geliştirilen misyon karşımıza pragmatik bir adım olarak çıkmaktadır. Musliu (2013: 168), Avrupa Birliği'nin 1999 yılından itibaren Kosova'da gerçekleştirdiği misyonla hem bir aktör gibi davrandığını hem de bu bölgenin istikrara kavuşması için en önemli faktör olduğunu belirtmektedir. Avrupa Birliği, Kosova'nın en önemli destekçisi olduğundan beri, gerek Brüksel'deki politika yapımcılar için gerekse kamuoyunun görüşleri açısından Avrupa Birliği'nin Kosova gündemi oldukça önemlidir.

Haas, Yeni İşlevselciliğin bir takım öngörüler barındırdığını söylemiş, bu ifade Tranholm-Mikkelsen tarafından Yeni İşlevselciliğin aynı zamanda bir strateji reçetesi olduğu yönünde geliştirilmiştir. Niemann ve Schmitter (2009) ise, kuramın içerisinde barındırdığı stratejik reçetenin aynı zamanda onu normatif bir eylem kılavuzu haline getirdiğini belirtir. Bu bağlamda, 2005 yılında Güney Doğu Avrupa'da başlatılan Enerji Topluluğu projesinin, Yeni İşlevselci varsayımlar ışığında oluşturulan bir proje olduğu söylenebilir. Avrupa Komisyonu resmi çalışanları, bu projenin temel mantığını Avrupa Birliği kurumlarının ve normlarının bu ülkelere transferi üzerine geliştirmiştir. Proje AKÇT'nin kuruluş mantığıyla önemli benzerlikler taşımaktadır. Avrupa Birliği'ne gelen doğal gaz ve petrol akışı üzerinde bulunan bu ülkelere yasaların ve Topluluk normlarının aktarılabilmesi durumunda, bu ülkelerle ticaretin ulusal çıkarlardan ziyade arz talep mantığı çerçevesinde yapılabileceği düşüncesi hakimdir (bu araştırma için bkz: Renner, 2009). Enerji topluluğuna katılım, beraberinde ilgili alanlardaki mevzuatların

uyumunu zorunlu kılmaktadır. Başka bir ifadeyle ulusal yasalar ilgili alanlarda Avrupa Birliği müktesebatına uyumlu hale getirilmektedir. Enerji Topluluğu ile ilgili diğer alanlarda da ortak politika izlenmesi yönünde oluşacak baskılar, bu alanlarda da müktesebat uyumunu zorunlu kılacaktır. Enerji Topluluğu, Yeni İşlevselcilik açısından değerlendirildiğinde bir diğer önemli konu ‘elit sosyalleşmesiyle’ yakından ilgilidir. Enerji Topluluğu, bir ‘bilgi topluluğu’ olarak nitelendirilebilir. Topluluk içerisinde yer alan ulusal çalışanlar, Avrupalı düşünce kapsamına ve uzlaşma sürecine maruz kalacaklardır. Ulusal yetkililer üzerinde yaşanan bu sosyalleşme sürecinin, uzun dönemde kolektif kararlar alınmasını kolaylaştırıcı yöndeki etkisi göz ardı edilemez.

Avrupa Birliği’nin, bağımsızlık ilanı sonrasında Kosova’daki mevcudiyetine bakıldığında ise özellikle iki husus ön plana çıkmaktadır. İlk olarak, EULEX gerek adli gerek idari alanlarda Kosovalı çalışanların en önemli destekçisi haline gelmiştir. Tek taraflı bağımsızlık ilanı sonrasında oluşturulan Kosova Anayasa’sı, EULEX tarafından denetlenmekte ve desteklenmektedir (EULEX, 2015). Bu kapsamda Kurumların Güçlendirilmesi Bölümü, Kosova’nın idari olarak Avrupalılaşmasını hedeflemektedir. Kosovalı çalışanlar ile Avrupalı yetkililerin günlük personel ilişkileri ise sosyal yayılmanın sağlanabilmesi adına önemli bir sosyalleşme sağlama aracı olarak değerlendirilebilir.

İkinci olarak, Kosova’ya sunulan Avrupa Birliği yardımları genel olarak Sivil Toplum Kuruluşları’na devredilen proje bazlı yardımlardır. Kosova’daki ekonomik grupların Avrupa Birliği fonlarından ve ajanslarından yararlanmasının sağlanması, hem ülke içerisinde çoğulcu bir sosyal yapılanmanın sağlanabilmesi hem de ortaya çıkacak bu grupların beklentilerinin Avrupa Birliği yönünde tanımlanması adına oldukça önem taşımaktadır. Yeni İşlevselci jargonla ifade etmek gerekirse, Kosova’daki ekonomik çıkar gruplarının politik faaliyetlerini Avrupa Birliği yönünde tanımlaması adına ortaya konan projeler, politik yayılmanın sağlanabilmesi adına önem taşımaktadır. Komisyon, Kosova’ya yönelik geliştirdiği politikalarla, ilişkileri resmi statü sorununun sürecin gelişiminde bir engel oluşturmasını önleyecek şekilde devam ettirmekte, bu bağlamda bir yandan da, Kosova’yı aşamalı bir süreç olarak görülen Avrupa Birliği üyeliği sürecine hazırlamaktadır. Bu kapsamda, Avrupa Birliği’nin Kosova’nın bağımsızlığı

sonrasında bu bölgeye karşı geliştirdiği ilişkilerinin temel amaçları, bölge devletleri arasındaki ilişkilerin normalleşmesini sağlamak, Kosova'yı uluslararası topluma entegre etmek ve Avrupalılaştırmasını gerçekleştirmek olarak nitelendirilebilir.

3.3. Sonuç

Çalışmanın bu bölümünde, Avrupa Birliği'nde coğrafi genişleme olgusu ele alınmış, yenilenmiş bir Yeni İşlevselci mantık çerçevesinde yayılma kavramı altında ifade edilen kuramsal varsayımlar ışığında coğrafi genişleme, 'aşamalı bir süreç' ve bölgesel düzlemde 'yatay ve dikey kurumsallaşma' olarak karakterize edilmiştir. Bu kavramsallaştırma üzerinden kuramın açıklayıcı, tanımlayıcı, öngörücü ve stratejik eylem kılavuzu olarak kullanılabilen yönlerine ilişkin bir değerlendirme sunulmuştur. Çalışma, bütünleşme süreciyle beraber ortaya çıkan işbirliğinin işlevsel mekanizmalarının, Avrupa'da yer alan üçüncü ülkeler açısından iki tür etki yarattığını savunmaktadır. Tepkisel dışsal yayılma etkisine maruz kalan üçüncü ülkelerin Avrupa Bütünleşmesi'nin devamlılığına ilişkin bakış açıları pragmatik sebepler temelinde ve karşıt güçlerin etkisi altında ilerlemektedir. Bu devletlerin Birliğin tarihsel gelişimi içerisinde bütünleşme sürecine dahil olmalarının en önemli sonuçlarından biri ise Avrupa Bütünleşmesi'nin farklılaşarak ancak aynı zamanda derinleşerek ve genişleyerek devam etmesi olmuştur. Diğer taraftan önetken dışsal yayılma etkisinde olan ve Birlik içerisinde yer alan devletlerle kıyaslandığında düşük düzeyde ekonomik ve toplumsal refaha sahip olan üçüncü ülkeler açısından bütünleşme mekanizmaları, bu ülkelerin elit davranışları üzerinde Birlik tarafından ortaya konan gündeme sadık kalınması noktasında tetikleyici etkiler yaratmakta ve bu devletler için Avrupa Birliği üyeliğini en önemli ulusal hedeflerden biri haline getirmektedir. Bu bölümün ikinci kısmında ise Avrupa Birliği – Kosova İlişkileri'ne yönelik Yeni İşlevselci bir değerlendirme sunulmuştur. Yugoslavya ve Kosova Krizlerine müdahale etmek hususunda yaşanan başarısızlıklar, Avrupa Bütünleşmesi'nin işlevsel mekanizmaları üzerinde doğrudan etki yaratmış, bu durum hem Avrupa Birliği'nin iç dinamiklerine ODGP geliştirilmesi yönünde hem de bu bölgeye ve genel olarak Balkan coğrafyasına karşı geliştirilen politikaların yeniden ele alınarak üyelik perspektifi kapsamında şekillendirilmesi yönünde bütünleştirici baskılar yaratmıştır. Bu bağlamda Avrupa

Birliği – Kosova ilişkileri, Avrupa Birliği üyeleri arasında bugün hala varlığını koruyan Kosova'nın uluslararası statüsüne ilişkin farklı bakış açılarına rağmen, bölgede ortaya çıkan krizlerin Birlik dinamiklerindeki işlevsel mekanizmalar üzerine yarattığı etkiler, ulusal ve uluslararası toplumdaki gelen baskılar ve başta Komisyon olmak üzere ulusüstü kurumların gündem belirleme gücünü aktif olarak kullandığı bir süreçte şekillenmektedir.

4. SONUÇ

Bu tez çalışması, Yeni İşlevselcilik kapsamında coğrafi genişleme olgusu üzerine odaklanmış ve bu bağlamda Avrupa Birliği-Kosova ilişkilerine yönelik kuramsal bir değerlendirme sunmuştur. Çalışma kapsamında ulaşılan sonuç, genişleme olgusunun Yeni İşlevselcilik kapsamında kavramsallaştırılabileceği ve Yeni İşlevselciliğin Avrupa Bütünleşmesi'nin doksanlı yıllardan itibaren yaşamaya başladığı dönüşüm sonrasında coğrafi genişleme olgusuna yönelik analizlerde kullanışlı bir algı sağladığıdır. Bu bağlamda çalışma, Yeni İşlevselciliğin geniş kapsamlı bir kuram olarak algılanması gerektiğini savunmaktadır. Genişleme olgusuna yönelik kavramsallaştırma üzerinden kuramın açıklayıcı, tanımlayıcı, öngörücü unsurları ve stratejik eylem kılavuzu olarak kullanılabilen yönleri, Avrupa Birliği ile Kosova arasındaki ilişkileri açıklamak, anlamak ve öngörmek açısından değerlendirilmiştir.

Bütünleşmenin başlamasıyla beraber ortaya çıkan işlevsel baskılar, 1960'lı yılların ortalarına kadar bütünleşmenin sektörel düzeyde yayılmasını sağlamış, ancak 1970'li yıllarda gözlemlenen durgunluk dönemi, Yeni İşlevselciliğin bütünleşmenin devamına ilişkin açıklama, tanımlama ve öngörü gücünün yetersiz olduğu yönünde bir kanı oluşturmuş, bu kanı uzun bir süredir değişmemiştir.

Avrupa Bütünleşmesi'ne yönelik kuramsal çalışmalar literatürünün en önemli parçalarından biri olan Yeni İşlevselcilik, bugün ortaya ilk çıktığı formundan farklı bir görüntü sergilemektedir. Barındırdığı temel varsayımlar, özellikle doksanlı yıllarda yeniden gözden geçirilmiş ve bütünleşme dinamiklerinde yaşanan gelişmeleri inceleyen kuramsal analizlerde yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Rosamond (2005), Yeni İşlevselciliğin her zaman dinamik bir kuram olarak anlaşılması gerektiğini savunmaktadır. Nitekim doksanlı yıllardan itibaren ortaya konan Yeni İşlevselci çalışmalar, kuramın erken dönemde başarısız olan varsayımlarını (yayılma kavramının özdevimli olarak devam edeceği öngörüsü ve ideolojilerin sonu gibi) düşürerek, Yeni İşlevselci düşüncüyü yenilemişler ve bu yolla Avrupa Bütünleşmesi dinamiklerinde özellikle karar yapım süreçlerini ve sonuçlarını açıklamaya çalışan orta-ölçekli ancak geniş kapsamlı kuramsal bir çerçeve geliştirmişlerdir. Yeni İşlevselciliği yenilemek adına ortaya konan bu girişimler, beraberinde kuramın ilk döneminde açıklamakta ve

öngörmekte yetersiz kaldığı gelişmeleri de kuram dahilinde yeniden ele alma ve değerlendirme imkanı sağlamıştır.

Avrupa Bütünleşmesi, kuruluşundan itibaren, etkisini bölgesel ve küresel düzeyde genişletmiş, bütünleşme süreciyle ortaya çıkan işbirliğinin işlevsel mekanizmaları özellikle önetken dışsal yayılmanın etkisinde olan üçüncü ülkelerin ve onların elit davranışlarının üzerinde, Birlik tarafından ortaya konan politik gündeme sadık kalınması noktasında tetikleyici etki yaratmıştır. Avrupa Birliği'nin bölgede yarattığı çekicilik karşısında Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi ülkeler Soğuk Savaş dönemi içerisinde bütünleşmeye dahil olurken, İsviçre ve Norveç gibi Avrupa Bütünleşmesi'ne pragmatik bir bakış açısıyla yaklaşan ülkeler bu dönemden itibaren bütünleşmenin dışında kalmaya özen göstermişlerdir.

Avrupa Bütünleşmesi'ne pragmatik bir bakış açısına sahip olan devletlerin bütünleşme sürecine dahil olması ise, *karşıt güçlerin* bütünleşme içerisinde varlık kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu devletlerin üzerinde ortaya çıkan Avrupa Bütünleşmesi etkileri karşısında pragmatik bir şekilde hareket edebilmeleri, Avrupa Birliği'ni bu devletler açısından bir dış politika önceliği olmaktan ziyade bir iç politika unsuru haline getirmektedir.³⁰ Bu, ülkelerin bütünleşme sürecine dahil olmasının en önemli sonuçlarından biri, doksanlı yıllardan itibaren bütünleşmenin, derinleşmeye ve genişlemeye farklılaşarak devam etmesi olmuştur. Bugün literatürde sıklıkla farklılaşmış bütünleşme (*differentiated integration*) adıyla anılan bu dönüşüm, Avrupa Bütünleşmesi'nin tarihsel gelişimi içerisinde yaşanan en önemli değişimlerden biri niteliğindedir. Yeni İşlevselci bir mantık temelinde özetlemek gerekirse doksanlı yıllardan itibaren uluslararası sistemde ortaya çıkan değişiklikler bütünleşmenin hız kazanması yönünde işlevsel baskılara sebep olmuş, dışsal baskıların tetiklediği bu dönüşüm süreci, kolaylaştırılmış, politik ve sosyal yayılma baskılarının karşıt güçlerin karşısında yer aldığı süreçte bütünleşmenin farklılaşarak, ancak aynı zamanda derinleşerek ve genişleyerek devam etmiştir.

³⁰ David Cameron hükümetinin Avrupa Birliği'ne karşı sergilediği hükümetlerarasıcı eğilimler ve İngiltere – Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin bugün vardığı nokta, bu durumun en somut örneklerinden biri olarak gösterilebilir.

Bu noktada, akıllara gelen önemli sorulardan biri, Türkiye açısından Avrupa Bütünleşmesi'nin yarattığı çekiciliğin niteliğiyle ilgilidir. Önetken ve Tepkisel yayılma kavramları Türkiye – Avrupa Bütünleşmesi ilişkileri açısından ele alındığında, Avrupa Birliği ile ilişkileri ilk kez 1959 yılında AET'ye yapılan ortak üyelik başvurusu ile başlayan ve 2005 yılından beri üyelik müzakereleri sürecinde olan Türkiye üzerindeki Avrupa Birliği etkisinin, önetken dışsal yayılma özelliklerine sahip olduğu iddia edilebilir. Ancak Türkiye'yi bu sınıflandırma içerisine koyarak değerlendirmenin tam anlamıyla sağlıklı bir çalışma sunacağı söylenemez.³¹ Bu durumun en önemli sebepleri olarak, Türkiye devletinin sahip olduğu güçlü yerel gelenekleri ve Soğuk Savaş dönemi boyunca Avrupa Bütünleşmesi ekonomik temelde ilerlerken, yüksek politika konuları olan uluslararası güvenlik ve savunma politikalarının NATO önderliğinde -ABD öncülüğünde- ilerlemesi gösterilebilir. Deutsch vari bir jargon ile ifade etmek gerekirse, Türkiye, Soğuk Savaş dönemi boyunca NATO şemsiyesi altında bir Avrupalı devlet olarak yer almıştır. Avrupa Birliği'nin gelecek genişlemeleri açısından ele alındığında Türkiye ve İzlanda'nın daha çok tepkisel dışsal yayılma etkisinde olan devletler olarak nitelendirilebileceği söylenebilir. Türkiye – Avrupa Birliği arasındaki genişleme süreci, daha önce eşine rastlanılmamış bir biçimde farklılaşarak ilerlemektedir. İzlanda ise Avrupa Birliği ile sürdürdüğü üyelik görüşmelerini 2015 yılında temelde ekonomik kaygılar nedeniyle durdurduğunu açıklamıştır.

Avrupa Bütünleşmesi'ne önetken şekilde maruz olan devletlere baktığımızda ise karşımıza Balkan devletleri çıkmaktadır. Bu devletler yaşadıkları bölgesel yahut yerel düzeydeki olumsuz gelişmeler sonrasında, çözümü Avrupa Bütünleşmesi'ne dahil olmak olarak görmüşlerdir. Harici Yayılma mantığı içerisinde konumlandırılmış, dışsal şokların Birliğin pazarlık gücünün artırılması adına üye devletler üzerinde yarattığı

³¹ Türkiye – Avrupa Birliği ilişkileri ele alındığında, Türkiye üzerindeki Avrupa Birliği etkisinin tepkisel dışsal yayılma olarak nitelendirilebileceği bir çok örnek vaka gösterilebilir. 1970'li yılların uluslararası konjonktürü içerisinde oldukça benzer sorunlar yaşayan ve birbirine rakip iki ülke olan Yunanistan ve Türkiye bu dönemden itibaren Avrupa Birliği'ne yönelik algısal bir değişim içerisine girmiştir. Yunanistan, askeri darbe sonrası dönemde Topluluk üyeliği için başvuruda bulunmuş, Türkiye ise o döneme kadar en önemli rakibi olan Yunanistan'ın bu başvurusuna karşın çözümü kendi iç siyasetine dönerek ve sol-nasyonel politikalar kapsamında çözümü amaçlamıştır. 1987 yılında AET'ye yapılan tam üyelik başvurusunun o dönemde Komisyon tarafından ertelenmesi sonrasında, Turgut Özal Hükümeti'nin dış politika stratejisini, bölgedeki diğer komşu devletler ile işbirliği örgütleri oluşturulması yönünde belirlemesi de iç politika açısından farklı kutuplarda yer alan politik parti elit davranışları üzerindeki Avrupa Birliği etkisinin önetken olmaktan ziyade tepkisel şekilde vuku bulduğunu göstermektedir.

şoklar coğrafi genişleme açısından ele alındığında, bu şoklar özellikle, ODAÜ katılımı sırasında ve Balkan Devletleri'nin Avrupa Birliği üyeliği sürecinde gözlemlenmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren kuramsal mekanizması ulusüstü yapılar lehine önemli ölçüde değişen Avrupa Birliği'nde, Komisyon stratejik açıdan en önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. Bununla birlikte, bütünleşmenin bölge coğrafyasında yarattığı önetken gücün, yalnızca üye ve potansiyel üye ülkeler için değil, aynı zamanda bugün itibariyle Birlik topraklarına coğrafi açıdan sınır komşusu olan Ukrayna, Moldova, Belarus yahut Doğu Komşuluğu kapsamında yer alan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan gibi devletler için de geçerli olması beklenebilir. Ancak Belarus ve Ermenistan'ın Avrupa Birliği'nden ziyade Rusya ile kurduğu ilişkilere öncelik vermesi, hem bu devletlerin dış politikaları üzerindeki Rusya izleği nedeniyle Rusya'yı Avrupa Birliği dış politikası açısından potansiyel bir tehdit haline getirmekte, hem de üyelik perspektifinden yoksun olarak geliştirilen ilişkilerdeki Avrupa Birliği etkisinin zayıflığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Ukrayna Krizi'nin Avrupa Bütünleşmesi dinamiklerinde yaratacağı etkiler Yeni İşlevselci bir mantık temelinde değerlendirildiğinde, bu ülkede yaşanan normalleşme sürecinin başarılı bir sonuca ulaşamaması durumunda, Avrupa Bütünleşmesi üyeliği perspektifinin Ukrayna'ya sağlanması yönünde bir öngöründen bahsedilebilir.

Çalışmanın vaka değerlendirmesi bölümünde, Avrupa Birliği-Kosova ilişkilerinin başlangıç noktası olarak adlandırabileceğimiz Yugoslavya Krizi'nden itibaren Avrupa Birliği'nin bu bölgeye ve daha genel olarak Balkan coğrafyasına karşı geliştirdiği politikalara yer verilmiş, değerlendirme bölümünde ise bu ilişkiler, Yeni İşlevselci bir bakış açısı içerisinde değerlendirilerek, kuramın bu ilişki sürecini açıklama, tanımlama ve öngörme gücü tartışılmıştır. Kosova'ya karşı geliştirilen Avrupa Birliği politikaları, büyük ölçüde, bölgede ortaya çıkan olumsuz gelişmelerin işlevsel mekanizmalar üzerinde yarattığı etkiler, bu süreçte ulusal ve uluslararası toplumdan gelen baskılar ve Komisyon başta olmak üzere ulusüstü nitelikteki kurumlar tarafından, üye devletlere üzerinde, kolektif politikalar oluşturulması yönünde yaratılan baskıların ekseninde şekillenmiştir. Yenilenmiş Yeni işlevselci bir mantık çerçevesinde ele alındığında Avrupa Birliği-Kosova ilişkileri açısından önem taşıyan bir diğer konu, Komisyon'un, gündem belirleme ve etkin stratejiler geliştirebilme gücünü önümüzdeki dönemde ne

ölçüde kullanabileceği ve bu politikaların yaratacağı enstrümantal faydanın başarı düzeyi noktalarındadır. ODAÜ'lerine yönelik analizde ortaya konulduğu üzere, Avrupa Birliği fonlarına katılım, yeni üye ve aday ülke elitleri açısından faydacı temelde bir politika değişimi yaratmaktadır. Komisyon'un Kosova ve Sırbistan ile geliştirdiği ilişkilerde bu stratejiyi ne derece etkin kullanabileceği ve bu sürecin yaratması öngörülen yayılma faktörlerinin varlığı ve gelişimi, Kosova'nın ve diğer Balkan devletlerinin Avrupa Birliği üyeliği sürecinin en önemli konularından birini oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- AB Komisyonu,(1976), *Commission Opinion on Greek application for membership of the European Communities*,
http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/add5c5dd-118f-412d-bf8a-277a9fc1f239/publishable_en.pdf/, Erişim Tarihi : 24 Mayıs 2014.
- _____,(2009), *Fulfilling its European Perspective*,
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/ks_rapport_2009_en.pdf/, Erişim Tarihi: 02 Nisan 2015.
- _____,(2012), *on a Feasibility Study for a Stabilisation and Association Agreement between the European Union and Kosovo*,
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/ks_feasibility_2012_en.pdf/, Erişim Tarihi: 02 Nisan 2015.
- _____,(2013), *on Kosovo's progress in addressing issues set out in the Council Conclusions of December 2012 in view of a possible decision on the opening of negotiations on the Stabilisation and Association Agreement*,
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/ks_spring_report_2013_en.pdf/, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2014.
- _____,(2014), *Enlargement of the European Union*,
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/publication/2014/140902_dgelarg_brochure_en.pdf/ Erişim Tarihi: 26 Haziran 2015.
- _____,(2015), *the EU what would it mean for me*,
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/publication/the_eu_what_would_it_mean_for-me.pdf/ Erişim Tarihi: 20 Haziran 2015.
- Açıkmeşe, S. A., (2004), “Uluslararası İlişkiler teorileri ışığında Avrupa bütünleşmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, 1(1), 1-32.
- Akgün, S., (2012), “Kosova Türklerinin tarihten bugüne kimlik mücadelesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, 34(9), 11-36.
- Arı, T., (2013), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (8 b.), Alfa Yayıncılık, Bursa.
- Arı, T. ve Pirinççi, F., (2011), “Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin Balkan Politikası”, *Alternatif Politika Dergisi*, 3(1), 1-30.

- Avrupa Birliği, (2007), *The joint report*. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-07-121_en.htm/, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2015.
- _____,(2016), *Kosovo - financial assistance under IPA II*. http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/funding-by-country/kosovo/index_en.htm/, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2015.
- Aydın-Düzgit, S., (2013), “Avrupa Birliği Genişlemesi ve Komşuluk Politikası”, A. Kaya, S. Aydın-Düzgit, Y. Gürsoy ve Ö. Onursal içinde, *Avrupa Birliği'ne Giriş: Tarih, Kurumlar, Politikalar*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Aytuğ, H. K., (2008), “Bütünleşme kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine bakışı”, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 149-161.
- Barnes, I. ve Barnes, P., (2010), “Enlargement”, M. Cini ve N. Perez-Solorzano içinde, *European Union Politics*, Oxford University Press, Oxford, 418-435.
- Baş, N., (2009), “Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Isparta.
- BBC Türkçe, (2008), http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/02/080217_kosovo_2update.shtml/, Erişim Tarihi : 24 Mart 2014.
- Bergmann, J. ve Niemann, A., (2015), “Theories of European Integration”, K.E. Jørgensen, E. Drieskens A, K.A. Aarstad, K. Laatikainen ve B. Tonra içinde, *The SAGE Handbook of European Foreign Policy* (s. 166-183). Sage Publications Ltd., London, 177-183.
- BMGK, (1998), *Press Release SC/6496*, <http://www.un.org/press/en/1998/19980331.SC6496.html/>, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2014.
- Brown, C. ve Kirsten, A., (2008), *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, (2 b.), A. Oyacıoğlu (çev.), Yayınodası Yayıncılık, İstanbul.
- Bulmer, S. J. (1983), “Domestic politics and European Community policy-making”, *Journal of Common Market Studies*, 21(4), 349–364.
- Burgess, M. (2000), *Federalism and the European Union: The Building of Europe, 1950-2000*, Routledge, London.

- _____,(2009). “Federalism”, A. Wiener ve T. Diez içinde, *European Integration Theory*, Oxford University Press, Oxford, 25-44.
- Burley, A. M. ve Mattli W., (1993), “Europe before the Court: A political theory of Legal Integration”, *International Organization*, 47(1), 41-76.
- Campbell, J. L., Hollingsworth, J. R. ve Lindberg, L. N., (1991), *Governance of the American Economy*, Cambridge University Press, Cambridge:
- Caporaso, J., (1997), “Does the European Union represent an n of 1?”, *ECSA Review*, 10(3), 1-5.
- Checkel, J. T., (1999), “Social construction and European Union”, *Journal of European Public Policy*, 6(4), 545-560.
- _____,(2001), “Why comply? Social norms learning and European identity change”, *International Organization*, 55(3), 553-588.
- Christiansen, T., Jørgensen, K. E. ve Wiener, A., (2001), *The Social Construction of Europe*, Sage, London.
- Çakır, A. E. (2001), *Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları*, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Çakır, M. F. ve Emiroğlu, H. (2009), “Avrupa sorunlarının çözümünde AB’nin liderliği: Kosova’nın nihai statüsü meselesi (1999-2005)”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 5(12), 85-106.
- Dedeoğlu, B., (1990), “Avrupa’da parasal birliğin sağlanması yolunda dünkü ve bugünkü durum”, *İktisat Dergisi*, 305-306.
- Deutsch, K. W. (1954), *Political Community at the International Level*, Garden City, Doubleday.
- _____, (1957), *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton University Press, New Jersey.
- Dinan, D., (2004), Foreword (Önsöz), E. B. Haas içinde, *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957* (Cilt 3), Notre Dame University Press, South Bend, IN.
- _____, (2008), *Avrupa Birliği Tarihi*, H. Akay (çev.), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Eilstrup-Sangiovanni, M., (2006), *Debates on European Integration: A Reader*, Palgrave Macmillan, London.

- Ekrem-Gülboy, G. P., (2012), “Türkiye ve Sırbistan'ın Avrupa Birliği'ne giriş süreçlerinin karşılaştırılması”, Y. Okay ve T. Babalı içinde, *Türkiye - Sırbistan İlişkileri: Belgrad'a Uğrar Yolu Tuna'nın*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 103-121.
- Erbaş, G., (2009), “Avrupa Birliği'nin üyelik süreci öncesinde Batı Balkanlara yönelik geliştirdiği politikalar”, H. Çomak içinde, *Bölgesel Politikalar*, Umuttepe Yayınları, İstanbul, 249-273.
- EULEX, (2014), <http://www.eulex-kosovo.eu/>, Erişim Tarihi: 21 Eylül 2015.
- _____, (2015), <http://www.eulex-kosovo.eu/>, Erişim Tarihi: 18 Şubat 2016.
- Euronews, (2015), <http://tr.euronews.com/2015/08/26/kosova-ve-sirbistan-4-yeni-anlasma-imzaladi/>, Erişim Tarihi: 18 Şubat 2016.
- Fagan, A., (2011), “Comparative perspectives on the substance of EU democracy promotion”, *Democratization*, 18(3), 707-730.
- Falkner, G., (1996), “European works councils and the Maastricht social agreement: Towards a new policy style?”, *Journal of European Public Policy*, 3(2), 192-208.
- Fontaine, P., (2014), *AB Nedir?*, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, İstanbul.
- Friis, L. ve Murphy, A., (2000), “Negotiating in a time of crisis: The EU's response to the military conflict in Kosovo”, *European University Institute RSCAS Working Papers*, San Domenico.
- Gehler, M., (2005), *Avrupa*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Glenn, J. K., (2004), “From nation-states to member states: Accession negotiations as an instrument of Europeanization”, *Comparative European Politics*, 2(1), 3-28.
- Göral, E., (2013), “Değişen uluslararası sistemde Türkiye'nin Balkan Politikasının Türkiye - AB ilişkilerine etkisi”, *Marmara Journal of European Studies*, 19(2), 99-118.
- Grevi, G., (2009), “EULEX Kosovo”, G. Grevi, D. Helly ve D. Keohane içinde, *European Security and Defence Policy The First 10 Years (1999-2009)*, The European Union Institute for Security Studies, Paris, 353-369.
- Griffiths, M. (1999), *Fifty Key Thinkers in International Relations*, Routledge, London.
- Griffiths, M., Roach, S. C. ve Solomon, M. S., (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, CESRAN (çev.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

- Haas, E. B., (1958), *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957*, Stanford University Press, Stanford.
- _____, (1961), "International integration: the European and universal process", *International Organization*, 15(3), 366-392.
- _____, (1964), *Beyond the Nation State*, Stanford University Press, Stanford.
- _____, (1968), *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957*, (2 b.), Stanford University Press, Stanford.
- _____, (1975), *The Obsolescence of Regional Integration Theory*, University of California Press, Berkeley.
- _____, (1976), "Turbulent Fields and the Theory of Regional Integration", *International Organization*, 30(2), 173-212.
- _____, (1980), "Why collaborate? Issue-linkage and international regimes", *World Politics*, 32(3), 357-405.
- _____, (1982), "Words can hurt you: or, who said what to whom about regimes", *International Organization*, 36(2), 207-243.
- _____, (1983), "Regime decay: conflict management and international organizations", 1945-81. *International Organization*, 37(2), 189-256.
- _____, (1990), *When Knowledge is Power: Three Models of Change in International Organizations*. University of California Press, Berkeley.
- _____, (2001), "Does Constructivism subsume Neo-functionalism?", T. Christiansen, K. E. Jorgensen, ve A. Wiener içinde, *The Social Construction of Europe*, Sage Publications, London, 22-32.
- _____, (2004), "Introduction: institutionalism or constructivism?" E. B. Haas içinde, *The Uniting of Europe*, (3 b.), University of Notre Dame Press, Notre Dame: IN.
- Haas, E. B. ve Schmitter, P. C., (1964), "Economics and differential patterns of Political Integration: Projections about unity in Latin America", *International Organization*, 18(4), 705-737.
- Haas, P., (1992), "Introduction: Epistemic communities and international policy coordination", *International Organization*, 46(1), 1-35.
- Habermas, J., (1984), *The Theory of Communicative Action*, (Cilt 1), Beacon Press, Boston.

- _____, (1987), *The Theory of Communicative Action*, (Cilt 2), Beacon Press, Boston.
- Haggard, S. ve Moravcsik, A., (1993), “The political economy of financial assistance to Eastern Europe”, 1989-1991. R. Keohane ve S. Hoffmann içinde, *After the Cold War*, Harvard University Press, Cambridge : MA, 246-285.
- Heywood, A., (2007), *Siyaset*, B. Kalkan, Dü., B. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu ve A. Yayla (çev.), Adres Yayınları, Ankara.
- Hoffmann, S., (1964), “The European Process at Atlantic crosspurposes”, *Journal of Common Market Studies*, 3(2), 85-101.
- _____, (1966), “Obstinate or obsolete? The fate of the nation-state and the case of Western Europe”, *Daedalus* , 95(3), 862-915.
- Hoffmann, S. ve Keohane, R., (1991), *The New European Community: Decisionmaking and Institutional Change*, Westview Press, Boulder.
- Holland, M. S., (1980), *UnCommon Market: Capital, Class and Power in the European Community*, Macmillan, London.
- IKV, (2015), <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=1056/>, Erişim tarihi: 10 Aralık 2015.
- Jensen, C. S., (2010), “Neo-functionalism”, M. Cini ve N. Perez-S. (ed.) içinde, *European Union Politics*, (Cilt 4), Oxford University Press, Oxford, 59-71.
- Juncos, A. E., (2005), “The EU’s post-Conflict Intervention in Bosnia and Herzegovina: (re)Integrating the Balkans and/or (re)Inventing the EU?”, *Southeast European Politics*, 6(2), 88 - 108.
- Kahraman, S., (2013), *Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1950-1970 Yılları*, http://www.academia.edu/10230403/Avrupa_Butunlesmesi_Kuramlari_1950-1970_Yillar/, Erişim Tarihi : 25 Mart 2015.
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S., (1970), *Transnational Relations and World Politics*, Harvard University Press, Cambridge.
- _____, (1971), “Transnational relations and World Politics”, *International Organization*, 25(3), 329-349.
- Lijphart, A., (1981), “Karl W. Deutsch and the new paradigm in international relations”, K. W. Deutsch, R. L. Merritt, ve B. M. Russett (düzenleme) içinde, *From National Development to Global Community: Essays in Honor of Karl W. Deutsch*, Allen & Unwin, London, 233-251).

- Lindberg, L. N., (1963), *The Political Dynamics of European Economic Integration*, Stanford University Press, Stanford.
- Lindberg, L. N. ve Scheingold, S. A., (1970), *Europe's would-Be Polity: Patterns of change in the European Community*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- _____, (1971), *Regional Integration; Theory and Research*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Lipset, S. M., (1960), *Political man: The Social Bases of Politics*, Doubleday, New York.
- Macmillan, C., (2009), "The application of Neofunctionalism to the Enlargement", *Journal of Common Market Studies*, 47(4), 789-809.
- Mariscal, N., (2004), *Three Approaches to the Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe*, <http://www.epsnet.org/2004/pps/Mariscal.pdf> Erişim Tarihi: 20 Eylül 2013.
- Marks, G., Hooghe, L. ve Blank, K., (1998), "European integration since the 1980s: State-centric versus Multi-level Governance", *Journal of Common Market Studies*, 34(3), 341-378.
- Mathieu, J. L., (2006), *Avrupa Birliği*, İ. Yerguz (çev.), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Menon, A., (2007), "Reformulating Neofunctionalism", *European Political Science*, 6(4), 361-366.
- Mercan, S. S., (2011), "Siyasal Bütünleşme Kuramları ışığında AB Genişlemesi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 10(1), 67-83.
- Michael, B., (2000), *Federalism and the European Union: The Building of Europe, 1950-2000*. Routledge, London.
- Miles, L., John, R. ve Schwok, R., (1995), "Integration Theory and Enlargement of the European Union", C. Rhodes ve S. Mazey içinde, *The State of the European Union, Volume 3: Building a European Polity?*, Colorado: Lynne Rienner, Boulder, 177-193).
- Mitrany, D., (1933), *The Progress of International Government*, Yale University Press, New Haven.
- _____, (1943), *The Working Peace System*, Royal Institute of International Affairs, London.

- _____, (1975), *The Functional Theory of Politics (Introduction by Paul Taylor)*, Martin Robertson, London.
- Moga, T. L., (2009), “The contribution of the neofunctionalist and intergovernmentalist Theories to the evolution of the European integration process”, *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*, 1(3), 796-807.
- Moravcsik, A., (1993), “Preferences and power in the European Community: a liberal intergovernmentalist approach”, *Journal of Common Market Studies*, 31(4), 473-524.
- _____, (1998), *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*, UCL Press, London.
- Muguruza, C. C., (2003), The European Union and Humanitarian Intervention in. F. Bieber ve Z. Daskalovski içinde, *Understanding the War in Kosovo*, Frank Cass Publishers, London/Portland, 237-256).
- Musliu, V., (2013), “Agenda Setting of the EU Mission in Kosovo – A constructivist read”, *Central European Journal of International and Security Studies*, 7(1), 166-186.
- Niemann, A., (1998), “The PHARE programme and concept of spillover: Neofunctionalism in the making”, *Journal of European Public Policy*, 5(3), 429-440.
- _____, (2006), *Explaining Decisions in the European Union*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Niemann, A. ve Schmitter, P. C., (2009), “Neofunctionalism”, A. Wiener ve T. Diez içinde, *European Integration Theory*, Oxford University Press, Oxford, 45-66.
- NTV, (2014), <http://arsiv.ntv.com.tr/news/82430.asp/>, Erişim Tarihi: 12 Ocak 2014.
- Nugent, N., (2013), *The EU-Kosovo Relationship in the Context of EU Enlargement Policy*, Group for Legal and Political Studies.
- Nye, J., (1970), “Comparing common markets: A revised Neo-Functionalist Model”, *International Organization*, 24(4), 796-835.
- O'Neill, M., (1996), *The Politics of European Integration*, Routledge, London.
- Özerdem, F., (2012), “Avrupa Birliği Doğu Ortaklığı Programı ve program ülkelerinin algıları-Üyelik olmadan asla”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 14-34.

- Palokaj, A., (2013), “*Kosovo – EU Relations: The history of unfulfilled aspirations? Lost opportunities in Kosovo’s European integration process*”, Kosovo Foundation for Open Society, Kosovo.
- Papic, T., (2013), “Fighting for a seat at the table: International representation of Kosovo”, *Chinese Journal of International Law*, 12(3), 543-570.
- Pentland, C., (1973), *International Theory and European Integration*, Faber & Faber, London.
- Pollack, M. A., (2006), Rational Choice and EU Politics, <http://aei.pitt.edu/8004/1/pollack-m-09a.pdf/>, Erişim Tarihi: 17 şubat 2015.
- Portsmouth Üniversitesi (University of Portsmouth), (2014), *European Studies Hub*, <http://hum.port.ac.uk/europeanstudieshub/>, Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2014.
- Putnam, R. D., (1988), “Diplomacy and domestic politic: The logic of two-level games”, *International Organization*, 42(3), 427-460.
- Renner, S., (2009), “The Energy Community of Southeast Europe: A neo-functionalist project of regional integration”, *European Integration online Papers (EIoP)*, 13, 1-22.
- Rhodes, C. ve Mazey, S., (1995), *The State of the European Union, Volume 3: Building a European Polity?*, Lynne Rienner, Boulder, Colorado.
- Rosamond, B., (2000), *Theories of European Integration*. Palgrave Macmillan, New York.
- _____, (2005), “The uniting of Europe and the foundation of EU studies: revisiting the neofunctionalism of Ernst B. Haas”, *Journal of European Public Policy*, 12(2), 237-254.
- Ross, G., (1995), *Jacques Delors and European Integration*, Polity Press, Cambridge.
- Ruggie, J. G., (1998), *Constructing the World Polity: Essays on Internal Institutionalization*, Routledge, London.
- Ruggie, J. G., Katzenstein, P. J., Keohane, R. O. ve Schmitter, P. C., (2005), “Transformations in world politics: The intellectual contributions of Ernst B. Haas”, *Annu. Rev. Polit. Sci.*, 8, 271-296.
- Sancaktar, C., (2012), “Balkanlar'da aşırı milliyetçilik: Bölgesel işbirliğine engel”, Y. Okay ve T. Babalı içinde, *Türkiye - Sırbistan İlişkileri: Belgrad'a Uğrar Yolu Tuna'nın*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 121-143.

- Sandholtz, W. ve Sweet, A. S., (1998), *European Integration and Supranational Governance*. Oxford University Press, Oxford.
- Savaş, H., (2001), “Dünü ve bugünüyle Kosova sorunu II”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 101-111.
- Schimmelfennig, F. ve Sedelmeier, U., (2002), “Theorizing EU enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research”, *Journal of European Public Policy*, 9(4), 500-528.
- _____, (2005), *The Europeanization of central and eastern Europe*. Cornell University Press.
- _____, (2007), “The study of EU enlargement: theoretical approaches and empirical findings”, M. Cini ve A. K. Bourne içinde, *Palgrave Advances in European Union Studies*, Palgrave Macmillan UK, 96-116.
- Schmitter, P. C., (1969), “Three neo-functional hypotheses about European Integration”, *International Organization*, 23(1), 161-166.
- _____, (1971), “A revised theory of European Integration”, L. Lindberg ve S. Scheingold içinde, *Regional Integration: Theory and Research*, Harvard University Press, Cambridge.
- _____, (2000), *How to Democratize the European Union - and Why Bother?*, Rowman, London.
- _____, (2002), “Neo-Neo-Functionalism”, A. Wiener ve T. Diez içinde, *European Integration Theory (2003, in preparation)*. <http://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/SPS/Profiles/Schmitter/NeoNeoFunctionalismRev.pdf/>, Erişim Tarihi: 24 Mart 2013.
- _____, (2003), “Neo-Neofunctionalism”, A. Wiener ve T. Diez içinde, *European Integration Theory*, Oxford University Press, Oxford, 47-74.
- Schwegmann, C., (2000), “The Contact Group and its Impact on the European Institutional Structure”, *EU-ISS Occasional Paper 16*.
- Serfaty, S., (2000), “Europe 2007: From nation-states to member states”, *The Washington Quarterly*, 23(4), 15-29.
- Soutou, G.H, (2014), *Avrupa Birliği Tarihi - 1815'ten günümüze*, E. Alp (çev.), Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

- Sweet, A. S., (1992), *The Birth of Judicial Politics in France*, Oxford University Press, New York.
- Tanrısever, O. F., (2007), “Güvenlik”, A. Eralp (der.) içinde, *Devlet ve Ötesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 53-73.
- _____, (2008), “Yöntem sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışması”, A. E. İhsan Dağı içinde, *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları, Ankara, 89-130.
- Taylor, P., (1983), *The Limits of European Integration*, Columbia University Press, New York.
- _____, (1989), “The new dynamics of EC integration in the 1980”. J. L. (ed.) içinde, *The European Community and the Challenge of the Future*, London: Pinter Publishers, 3-25.
- Tezcan, E., (2007), *Avrupa Birliği Komisyonu*, USAK Yayınları, Ankara.
- Toprak, E., (2007), “Neofonksiyonalizmden yapısalcılığa, entegrasyon kuramları ışığında Türkiye-Avrupa Birliği uyumu”, *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 69-89.
- Tranholm-Mikkelsen, J., (1991), “Neo-functionalism: obstinate or obsolete? A reappraisal in the light of the new dynamism of the EC”, *Millennium - Journal of International Studies*, 20(1), 1-22.
- Tuğtan, M. A., (2013), “Avrupa savunma ve güvenlik kimliği”, A. Kaya, S. Aydın-Düzgüt, Y. Gürsoy ve Ö. Onursal içinde, *Avrupa Birliği'ne Giriş: Tarih, Kurumlar, Politikalar*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Uzgören, E., (2012), “Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri ve entegrasyon teorileri: Gramsci'ci tarihsel materyalizmin literatüre katkıları”, *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 144-166.
- Ülger, İ. K., (2009), “Yugoslavya'nın parçalanmasında "Anavatan Kosova" efsanesinin rolü”, H. Çomak içinde, *Bölgesel Politikalar*, Umuttepe Yayınları, İstanbul, 119-145.
- Wendt, A., (2012), *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, H. S. Ertem ve S. G. İhlamur Öner (çev.), Küre Yayınları: İstanbul.
- Wiener, A. ve Diez, T., (2009), *European Integration Theory*, (2 b.), Oxford University Press, Oxford.

Yapıcı, M. İ., (2007), “Uluslararası ilişkiler disiplininde entegrasyon teorilerinin yeri ve etkinliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 130-157.

Zabyelina, Y., (2008), “EU Enlargement: Analytical mechanisms and patterns”, *Civilacademy Journal of Social Sciences*, 6(3).

